

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN MİLLİ
MÜCADELE DÖNEMİNDE DOĞU ANADOLU VE
GÜNEYDOĞU ANADOLU'DAKİ AŞİRETLERE
YÖNELİK SİYASETİ**

**TEZİ HAZIRLAYAN
CENGİZ KARTIN**

**TEZİ YÖNETEN
DOÇ. DR. AYHAN ÖZTÜRK**

Tarih Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

**Ağustos 2005
KAYSERİ**

ÖNSÖZ

Bugünü anlamak, geçmişi doğru bir şekilde değerlendirmekle mümkün olduğu gibi, geleceği hesaplamak da bugünü bilmekle olur. “Mustafa Kemal Atatürk’ün Milli Mücadele Döneminde Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’daki Aşiretlere Yönelik Siyaseti” başlıklı tezimizin bugünü anlamak ve yorum yapabilmek açısından bizlere faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri, sadece bir coğrafi taksimat adı değildir, orada Türk milletinin tarihi mirasları, değerleri ve inanç sistemleri yanında, mimarisi sanat ve estetik değerlerinin oluşturduğu bir kuşak da bunlarla birlikte mevcuttur. Bu kültür kuşağının başlangıcı Orta Asya’ya kadar inmektedir.

Doğu Anadolu, Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında bir giriş kapısı rolünü oynamış, uygarlıkların ilk beşiği Mezopotamya kültür sahalarının yayılmasına öncülük etmiş ve Türk tarihinde, toprakları üzerinde ilk Müslüman Türk devletinin kurulmasına sahne olmuştur. Bu nedenle, derin ve zengin bir tarihsellik boyutu, bir jeopolitik yapısı vardır.

Bugün Anadolu’nun bir mozaik olduğunu iddia edenler vardır. Anadolu bir mozaik değil Türkmen yatağıdır. Türkler, buraya zengin bir kültürün mirasçıları olarak gelmiş ve bu kültür Anadolu kültürünü kendi potası içerisinde eritmiştir. Aksine olarak Türk kültürü burada erimemiştir.

Doğu Anadolu’daki sosyal yapı, bir çok filme, romana, tiyatroya konu olmasına rağmen asıl konu olması gereken ilmi sahadan oldukça uzakta kalmıştır. Biz bu çalışmamızda Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’nun özelliklerini, coğrafi yapısını, iktisadi özelliklerini v.s. birinci bölümde ele aldık.

İkinci bölümde Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde halen varlığını devam ettirdiğini bildiğimiz aşiret yapısının özellikleri ve aşiretleri tanıtmaya çalıştık.

Yalnız tabiidir ki yüzlerde aşiret bölgede bulunmaktadır. Biz, eserimizin konusu çerçevesinde belli başlı büyük aşiretleri ele aldık.

Üçüncü bölümde, Milli Mücadele yıllarında Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'nun durumu, yabancı devletlerin işgalleri karşısında halkın direnişi ve Emperyalist devletlerin bölge üzerindeki faaliyetlerini ele almaya çalıştık.

Dördüncü ve son bölümde ise Emperyalist devletlerin bütün çabalarına rağmen Mustafa Kemal Atatürk'ün bölge üzerine nasıl bir çalışma yaptığını, aşiretlerle olan diyalogunu, aşiret liderleri ile görüşmelerini, onlara gönderdiği telgraflarını ve mektuplarını ele almaya çalıştık.

Amacımız bu çalışma ile bir nebze olsun ülke bütünlüğünün ne kadar önemli olduğunu ortaya koymak, en zor durumda bile birbirine kenetlenildiği vakit düşmanla nasıl başa çıkıldığının tarihi resmini ortaya koymaktır.

Bu çalışmamda yardımlarını esirgemeyen tez hocam Doç. Dr. Ayhan ÖZTÜRK'e teşekkürlerimi sunarım.

Cengiz Kartın

Kayseri 2005

ÖZET

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE DOĞU ANADOLU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'DAKİ AŞİRETLERİNE YÖNELİK SİYASETİ

Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgesi tarih boyu Uzak Doğu'ya geçişte çok önemli bir yer edinmekle birlikte; 20. asrın başlarında gerek yeraltı kaynaklarının gerekse yerüstü kaynaklarının varlığı ile de gözleri kamaştırmıştır. Bölge üzerinde Osmanlı Devleti'nin 15-16. asırlarda kurduğu otorite, 19. asra gelinceye kadar hemen hemen hiç aksamadan devam etmiştir. Ancak bu tarihlerde bölge üzerinde Emperyalist Devletlerin faaliyetleri ve bölgeyi Osmanlı Devleti'nden ayırma planları neticesinde bölge halkı birbirine düşman edilmeye çalışılmıştır.

Bölgeyi kendisi açısından -Musul petrollerinin varlığı sebebiyle- vaz geçilmez olarak niteleyen İngiltere başta olmak üzere diğer Batılı devletler buraya birçok ajan göndermişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak I. Dünya Savaşı'ndan çekilmesinin ertesinde bu anlaşma İtilaf Devletlerince aleyhte olarak Osmanlı Devletine karşı kullanılmaya başlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkmış; bunun hemen ertesinde başta Amasya, Erzurum ve Sivas olmak üzere birçok kongreler düzenlemiş ve bundan dolayı İstanbul hükümeti ile ayrı düştüğü için de kendi ifadesi ile “canından çok sevdiği askerlik mesleğinden” ayrılmak zorunda kalmıştır.

Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin -kimi yerlerinde halen varlığını devam ettirdiğini bildiğimiz- aşiret düzeni, 20. asrın başlarında burada oldukça yaygın bir durumda idi. Başta İngiltere olmak üzere planlarını gerçekleştirmek amacı ile bu aşiretleri kullanmaya çalışan Batılı Devletlere karşı onların faaliyetlerini çok sıkı takibe alan Mustafa Kemal Paşa da bu faaliyetlerin geri tepmesi ve Anadolu içerisinde ikilik oluşmaması için elinden gelen bütün çabayı sarf etmiştir. Bu bağlamda aşiret reisleri ile birebir görüşen, onlara mektuplar ve şifreli telgraflar gönderen Mustafa Kemal Paşa, yaptığı bu faaliyetlerde başarılı olmuş ve genellikle aşiretler Milli Mücadele yanında yer almışlardır.

ABSTRACT

**MUSTAFA KEMAL ATATURK'S POLICY
TOWARDS TRIBES IN THE EAST AND SOUTH-EAST ANATOLIA
IN THE PERIOD OF THE NATIONAL STRUGGLE**

At the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries, the East and South-east Anatolia were renowned for an area rich in minerals. Besides, this region had a strategically important road to pass from Europe to the Far-East in ancient times. For that reason, this part of Anatolia became the centre of the political activities of the European countries among tribes, living in this region, at the time of the Turkish national struggle.

This thesis, after a brief survey on the history of the region, will touch upon these activities of the European states and the policy of Mustafa Kemal Ataturk, who was the founder of the Turkish Republic, towards these tribes.

In the 15th century, the Ottoman State established an unassailable authority which none of the states could break until the 19th century, in the region. However, the powerful European states tried to separate this part of Anatolia from the Ottoman State because of its economic, politic and strategic importance by inciting people, who lived in that part of Anatolia, to hate and oppose each other. These states, particularly England, which attached importance to the region due to the petroleum that was obtained from Mousol, sent many spies.

They were charged with spying on the tribes living in the east and south-east Anatolia. The tribalism system was rather familiar in this part of the country at the beginning of the 20th century, as well as at present. Moreover, it was easy to use these tribes to be successful in their economic and political aims so the European countries tried to use them as a political tool.

However, Mustafa Kemal Atatürk strictly pursued their activities among these tribes in order to prevent disunity in Anatolia. The main aim of him was to save the Turkish people's sovereignty and unity, and to defend the country against foreign countries' attacks. For the sake of this, he even left the military service that he really loved to serve.

In conclusion, his main attempts, connected with these aims, were to meet with chiefs of these tribes one by one, and to send them some letters and telegrams in code. As he was successful in achieving all his activities, the majority of the tribes supported the Turkish national struggle.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
DOĞU ANADOLU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU’NUN ÖZELLİKLERİ VE MİLLİ MÜCADELEYE KADAR YAŞANANLAR	
1. 1. Milli Mücadele’ye Giden Yol	7
1. 2. Mondros Mütarekesi	13
1. 2. 1. Mondros Mütarekesi Öncesi Anadolu’nun Durumu ve Mondros’a Giden Yol	13
1. 2. 2. Mondros Mütarekesi’nin İmzalanması	15
1. 2. 3. Mütarekeye Tepkiler	21
1. 3. Mütareke Sonrası Durum	23
1. 4. Bölgelerin Özellikleri	24
1. 4. 1. Bölgelerin İdari Yapısı	24
1. 4. 2. Bölgelerin Sosyo Kültürel ve Demografik Yapısı	26
1. 4. 3. Bölgelerin İktisadi Yapısı	28
1. 4. 4. Bölgelerdeki Askeri Durum	31
1. 4. 5. Bölgelerin Stratejik Önemi	33

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU ANADOLU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA AŞİRETLER VE AŞİRET YAPILANMASI

2. 1. Türk Sosyolojisinde Aşiret	35
2. 1. 1. Aşiretin Tanımı	35
2. 2. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Aşiretlerinin Sosyo-Politik Durumları	40
2. 3. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Aşiretleri	49
2. 3. 1. Alan Aşireti	52
2. 3. 2. Artuşi Aşireti	52
2. 3. 3. Badıllı Aşireti	53
2. 3. 4. Beridhanlı Aşireti	53
2. 3. 5. Bürüki ya da Bürikan Aşireti	54
2. 3. 6. Celali Aşireti	54
2. 3. 7. Döğerli ya da Doğanlı Aşireti	56
2. 3. 8. Ertuşi Aşireti	56
2. 3. 9. İzol Aşireti	58
2. 3. 10. Karakeçili Aşireti	58
2. 3. 11. Milli Aşireti	59
2. 3. 12. Pinyanişi Aşireti	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE ÖNCESİNDE İŞGALLER KARŞISINDA MEMLEKETİN DURUMU VE EMPERYALİSTLERİN BÖLGELER ÜZERİNDE FAALİYETLERİ

3. 1. İşgaller Karşısında Memleketin Durumu	61
3. 1. 1. İzmir'in İşgali ve Bu Durumun Milli Mücadele'ye Tesiri	65
3. 1. 2. İşgaller ve Halkın Direnişi	68

3. 1. 2. 1. Doğu Trakya	68
3. 1. 2. 2. Ak Deniz	68
3. 1. 2. 3. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu	70
3. 2. Emperyalist Devletlerin Bölge Üzerindeki Emel ve Faaliyetleri	73
3. 2. 1. Almanya'nın Faaliyetleri	73
3. 2. 2. ABD'nin Faaliyetleri	77
3. 2. 3. Fransa'nın Faaliyetleri	78
3. 2. 4. İngiltere'nin Faaliyetleri	79
3. 2. 4. 1. Mr. Noel ve Faaliyetleri	83
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN AŞİRETLERE YÖNELİK SİYASETİ VE EMPERYALİST SİYASETİN ÇÖKÜŞÜ	
4. 1. Mustafa Kemal Atatürk'ün Siyaseti	92
4. 2. Aşiretlerin Tutumları	111
4. 2. 1. İsyan Eden Aşiretler	111
4. 2. 1. 1. Koçgiri Aşireti İsyanı	111
4. 2. 1. 2. Milli Aşireti İsyanı	115
SONUÇ	119
BİBLİYOGRAFYA	121
DİZİN	131
EKLER	138
ÖZGEÇMİŞ	139

KISALTMALAR

ATASE	: Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı
ATTB	: Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
No	: Numara
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDAV	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TİH	: Türk İstiklal Harbi
TTK	: Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

1. KONU

Aşiret ve kabile yapısı, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'nun en belirgin özelliklerinden biridir. Kurmanç, Zaza, Sünni - Alevi aşiret ve kabile kuruluşları, bunlar arası ilişkiler sistemi, rol alma ve dünya görüşleri önemli farklılaşmalar ortaya koymaktadır. Bu da, kültürel bütünleşmeyi ve toplumsal uyumu büyük ölçüde etkilemektedir¹.

Bugün, özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'daki vatandaşlarımız Kürt, Türk, Alevi v.s. gibi ayrımlara tabi tutulmakta ve özellikle Emperyalist devletler bu yapıyı istedikleri gibi kullanmak ve Türkiye'nin bütünlüğünü tehdit eder bir duruma getirmek istemektedirler².

Ülkemiz üzerinde sinsice yapılan planlar sahneye konulmakta ve Türkiye'nin ortadan kaldırılmasına yönelik oyunlar oynanmaktadır. Bu oyunun temelini: insanlarımızı farklı etnik guruplara bölmek suretiyle ortaya çıkacak parçaların tek tek yutulması teşkil etmektedir³. Bu oyun Osmanlı Devleti zamanında da sahneye konulmuş ve hatta "Şark Meselesi" adıyla isimlendirilmiştir⁴. Şark Meselesinin çeşitli yönleri olmakla birlikte en önemli yanı Osmanlı topraklarında yaşayan ama Müslüman olmayan insanlara haklar tanınması ve ıslahat yapılması hususudur. Bu cümleden olmak üzere Osmanlı Devleti sürekli baskı altında tutulmuş ve zaman zaman çok zor durumlara düşürülmüştür. Bugün Cumhuriyet Türkiye'sinde de modernize edilmiş bir Şark Meselesinin varlığından söz edilse; bu duruma -herhalde- çok şaşırmamak gerekir. Emperyalist

¹ Orhan Türkdoğan, Güneydoğu Kimliği, Alfa Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 1998, s. XI.

² Abdulhaluk Çay, "Anadolu Aşiretlerinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapıları ve Bölücülük Meselesi", Türk Milli Bütünlüğü İçinde Doğu Anadolu, TTK, Ankara 1992, s. 159.

³ Mehmet Eröz, Doğu Anadolu Hakkında Sosyo-Kültürel Bir Araştırma, Milli Kütüphane yay., Ankara 1945, s. 5.

⁴ Abdulhaluk Çay, Her Yönüyle Kürt Dosyası, Turan Kültür Vakfı yay., İstanbul 1994, s. 10.

devletler tarafından sürekli gündemde tutulan Türkiye’deki insan haklarına yönelik olarak yapılan eleştiriler rastlantısal olmasa gerektir. Yunanistan’da -halen günümüzde de yaşanan- Batı Trakya’daki Türklerin durumu ortada iken ya da henüz yarası kapanmamış olan -zaman zaman da kaşınılan bir mesele olan- Bosna olayları Batının gözünde insan haklarının ihlal edildiği meseleler arasında yerini almamaktadır. Oysa Türkiye’deki olaylar sürekli gündemde tutulmaktadır. Buna bağlı olarak bir çok Avrupa ülkesi Türkiye’deki etnik yapıya el atmış ve hatta son zamanlarda yapılan araştırmalarda Türkiye’de 47 etnik gurubun olduğu tespit edilmiştir. Ancak 47 etnik gurup derken Türkmen, Kırgız, Kazak, Özbek, Azeri... v.s. gibi çeşitli Türk boyları da etnik gurupmuş gibi sıralanmıştır⁵.

Bu arada ayrıca Türk-Kürt ayrımı da yapılmıştır. Bu sebeptendir ki Silifke, Urfa, Kırıkkale, Balıkesir gibi bölgelerde yaşayan Karakeçili aşiretinin bazıları da Kürt ve Türk diye ayrıma tabi tutulmuştur. Halbuki saydığımız yerlerdeki aşiret mensuplarının adetleri, yeme ve içmeleri, düğünleri v.s. herhangi bir şekilde diğerinden farklı değildir.

Tezimizin konusu olan Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi 21. asra girmemize rağmen halen aşiret kültürünün bölgenin genel karakteristiğini yansıtan bir yapı arz etmektedir⁶. Burada halk genelde aşiret, kabile ve oba şeklinde teşkilatlanmıştır. Bu toplumun ortak özelliği Doğu Anadolu’nun coğrafi yapısı olan sarp, kayalık, rakımı 500 metrenin üzerinde kimi yerlerde 2000 metrenin üzerine çıkan bir yükseltiye sahip olmasının da etkisi ile hızlı hareket etme, hayvancılığa bağlı ekonomi ve kendilerine özgü gelenek görenekleridir⁷.

Osmanlı Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti’nin toprakları üzerinde yükselmiş bir devlettir. Anadolu Selçuklu Devleti’nden ilim adamı ile bilim dünyası ile tarihi ve siyasi birikimi ile çok zengin bir miras alan Osmanlı, bunu ilerletmiş ve çağının en muhteşem devletini kurmuştur⁸.

Yusuf Halaçoğlu’na göre Osmanlı Devleti’nin Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’da tam anlamı ile hakimiyetini kurmasının ertesinde Anadolu Selçuklu Devleti’nden miras aldığı yapıda aşiretler Oğuz-Türkmen veya Merkez-Çevre

⁵ Yusuf Halaçoğlu, “Ertuğrul Gazi ve Karakeçili Aşireti”, Anadolu’da Türk Aşiretleri ve Karakeçililer, Ofset Matbaacılık, Kırıkkale 1996, s. 14.

⁶ Osmanlı’dan Günümüze Kürt Sorunu ve PKK’nın Kanlı Tarihi, Milliyet yay. (özel sayı), 25 Temmuz-1 Ağustos 1993, İstanbul, s. 4.

⁷ Ahmet Özer, Doğu Anadolu’da Aşiret Düzeni, Boyut Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 26.

⁸ Halaçoğlu, “Ertuğrul Gazi ...”, s. 16.

modellerini yansıtan yerleşim birimleriyle sürekli çatışma durumunda olmuşlardır. Bu cümleden olmak üzere Babai hareketleri, Şahkulu ayaklanmaları ve Fetret dönemi kargaşaları merkezi otoritenin zaman zaman iskan siyasetlerinin gündeme gelmesine yol açmıştır. Bu çerçevede bir çok konar-göçer aşiretler toplumun selameti için bulundukları yerlerden ülkenin değişik yerlerine yerleştirilmişlerdir⁹.

Anadolu’da konar-göçer aşiretlerin zaman zaman sebep oldukları şekavet hareketleri yeni iskan politikalarını gündeme getirmiş, böylece birçok aşiretler yerlerinden edilmiş veya yeni yerleşim alanlarının ihdasına gidilmiştir. Kuruluş döneminde, bu konar-göçer aşiretlerin ilk fethedilen yerlerin Türkleşmesinde rol oynadıkları bilinmektedir. Nitekim, Rumeli’nin fatihi Süleyman Paşa zamanında aşiretlerin Rumeli’ye geçirilip iskan edilmelerinde, fethedilen topraklardan kaçan halkın yerini doldurmak gayesi de burada rol oynamıştır. Bunların yanı sıra, Rumeli’den Anadolu’ya insan toplulukları nakledilmiştir. Trabzon’da Hristiyan Sipahiler ve onlara tabi olanlar da Anadolu’nun muhtelif yerlerine iskân edilerek, yerlerine Tokat, Samsun, Bafra, Çorum, Amasya gibi bölgelerden getirilen ahali yerleştirilmiştir. Bu şekilde iki yönlü yapılan iskan sayesinde çeşitli kökenden halkın birbiriyle kaynaşması ve merkezi idarenin kuvvetlenmesi gayesi takip edilmiştir.

Halaçoğluna göre: “Toplum yapısında düzeni bozmak, şekavet ve benzeri hadiseler nedeniyle 18. yüzyıldan itibaren önemli iskân politikaları başlatılmıştır. Bu durum Rumeli ve Anadolu geneline teşmil edilmiştir. Bütün konar-göçer aşiretler ve öteki ahaliler bu bölgelerden her hangi birine iskân edilmişlerdir. Örnek olarak, bugün Şırnak yöresinde yaşayan Tatarlar ile Kinyas Kartal aşiretinin Karacadağ’dan Kafkaslara iskânlarında bu tür politikalarının izlerini görmek mümkündür. Malatya-Elazığ yöresinde yaşayan Güneydoğu’nun büyük aşireti İzoli topluluğunun da Çobaş nahiyesinden Rakka’ya; Diyarbakır vilayetinde sakin Milli aşiretinden Bamran, Dudegan, Senedgan ve Omergan cemaatlerinin de yine Rakka’ya yerleştirildikleri bilinmektedir. Keza, Harran ovasına, Erzurum, Kars, Çıldır, Diyarbakır, Kütahya eyaletlerine; Aydın, Saruhan, Kalecik tarafları ile Sivas, Maraş ve Karaman caniplerindeki cemaat perakendelerinin, eşkıyalara karşı olmak üzere yerleştirilmesi için 1720 yılında kararlar alınmıştır.

⁹ Yusuf Halaçoğlu, 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskan ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, TTK, Ankara 1988, s. 3.

Osmanlı Devleti'nin 16. asra gelindiğinde devlet idaresinde çeşitli aksaklıklar baş göstermiş ve çözüm yolları denenmiş ancak yapılanlar yeterli olmamış ve Osmanlı, yavaş yavaş çöküşe doğru gitmiştir. Yıkılışa bir dur demek isteyen II. Abdülhamit döneminde Osmanlı Devleti statükosunu korumuş ancak çöküş yine de engellenememiştir.

II. Abdülhamit'in 31 Mart Vak'ası bahane edilerek tahtından uzaklaştırılması ve bu tarihten itibaren ülkenin geleceğinde birinci derecede rol oynayan İttihat ve Terakki Partisinin Alman ağırlıklı dış politika takip etmesi Osmanlı Devletini I. Dünya Savaşının eşiğine getirmiştir.

Birinci Dünya Savaşının Osmanlı Devleti için hüsrarla sonuçlanması ve ardından imzalanan Mondros Mütarekesi'nin hayata geçirilmeye başlaması ile birlikte başta İngiltere olmak üzere Emperyalist devletler, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu yöresine özel bir önem vermiş ve burada ajanları vasıtasıyla istedikleri düzeni hayata geçirmek için kolları sıvamışlardır.

Bütün bu olaylar Emperyalist devletler için son derece olumlu olan gelişmeler iken; Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gönderilmesi ve ardından da bir dizi kongre düzenlemesi bu devletler için hiç de olumlu olmamıştır.

Türk milleti için varlık veya yokluk savaşı olarak niteleyebileceğimiz Milli Mücadele'nin böylelikle başlamasının ertesinde, Musul petroleri dolayısıyla İngiltere'nin bölgeye daha da önem verdiğini görmekteyiz. Bölge genelinde o dönemde yaygın olarak benimsenen aşiret sistemini de kullanmak isteyen İngiltere, bölgeye bir Binbaşı olan Mr. Noel'i göndermiştir. İngiltere bunu yaparken hedef olarak bölgede bulunan aşiretleri elde etmeyi planlamıştır. Her ne kadar bazı aşiretlerin İngiltere'nin planlarına alet olduğunu bilmekte isek de genel çerçeve içerisinde aşiretlerin hemen hemen tamamı Mustafa Kemal Paşa tarafında yer almışlardır.

Mustafa Kemal Paşa, Birinci Dünya Savaşı sırasında bazı aşiret liderleri ile özel dostluklar kurmuştur. Milli Mücadele'nin başlamasının ertesinde bu dostlukların daha da pekiştiği ve yeni dostlukların oluştuğunu görmekteyiz.

Mustafa Kemal Paşa, o günün şartları içerisinde aşiret liderleri ile özel dostlukları tercih etmiş ve bu dostlukların da semeresini onları Milli Mücadele'ye dahil etmekle almıştır.

Onlara telgraflar ve mektuplar gönderen Mustafa Kemal Paşa'nın birlik ve beraberlik mesajları bugün dahi önemle üzerinde durulacak hususları içerisinde barındırmaktadır.

Biz bu çalışmamızda yukarıda da ifadesini bulan bölge üzerinde oynanan oyunlara temas ettikten sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu aşiretlerine yönelik izlediği siyaseti takdim etmeye çalışacağız.

2. AMAÇ VE ÖNEM

Milli Mücadele Türk tarihinin beklide en önemli dönemecidir. Bu mücadelenin nasıl gerçekleştirildiği, kimlerle mücadele edildiği, içeride nasıl bir yol takip edildiği gibi hususlar halen tam anlamı ile ortaya konulmuş değildir. Günümüzde dahi varlığını sürdürdüğünü bildiğimiz aşiret yapısı içerisinde yer alan kimselerin o günlerde nasıl bir yol takip ettikleri; bunu yaparken kimlerden etkilendikleri oldukça önemlidir.

Bugün, PKK Kongra-Gel terör örgütünün etnik bazı mesnetsiz dayanakları ortaya koyarak 1980'lerin başından beri sürdürdüğü yasadışı faaliyetlerin anlaşılabilmesi için geçmişe dönüp bakmalıyız. Çünkü Anadolu'nun parçalanma düşüncesi sadece bugünün meselesi değildir. Geçmişte de bu oyun oynanmak istemiş ancak tutmamıştır. Millet olabilmeyenin belki de en önemli şartlarından bir tanesi ortak bir geçmişe sahip olmaktır. Eğer bir geçmiş yoksa orada bir millettense söz edemeyiz. Ortak bir geçmişe sahip olduğumuz Kürt vatandaşlarımızın geçmişte oynanan; ancak, başarılı olmayan bugün de tekrarlanan oyuna gelmemesi için geçmişin tam anlamı ile ortaya konulması gerekir.

Bizim bu çalışmada gayemiz: birlik ve beraberliğin ne kadar önemli olduğu; bunun sağlanması halinde dünyanın en büyük güçlerinin bile karşımızda duramayacağını resmini ortaya koymaktır.

3. YÖNTEM

Bu çalışmamızı hazırlarken Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki Arşiv vesikalarından konumuzla ilgili olanları, geçmişte ya da halen varolan bir durumu varolduğu şekliyle tanımlamayı amaçlayan araştırma yaklaşımı olan Tarama Modeli ile incelendi. İncelemeyi yaparken çalışma kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlamaya çalışıldı.

İnceleme sonucunda varolan belgeleri tespit ederek ilgili olan kısımları not alma ya da fotokopi çekme suretiyle değerlendirilerek tahlil edildi. Ayrıca o yıllarda konumuzla ilgili yazıların yayınlandığı gazeteler üzerinde araştırmalar yapıldı.

Ayrıca Milli Mücadele döneminde yaşayan ve konuyla ilgili doğrudan bilgi verebilecek olan hatıratlardan yararlandığımız gibi; konuyla ilgili kitap, makale türü eserlerden de konuya yönelik değerlendirmelere yer verildi.

Bütün bu yoğun çalışmaların sonucunda incelenen yazılı belge ve dokümanlardan araştırmamız ile ilgili olanları not alma yoluyla fişler halinde not edildi.

Toplanan verileri fişledikten sonra bunları birer birer okuyup bahsettiği konu fişin sol üst köşesine yazarak isimlendirildi. Bundan sonra fişler arasında sınıflandırma yapıldı. Her konu grubuna ait fişleri ayrı ayrı zarflara koyarak tasnifini tamamlandı.

Fişlerin tasnifi ile çalışmamızın ana başlıkları ve alt başlıkları belirlenmiş oldu. Başlıklarda bölüm ve alt bölümleri rakamların karmaşık kullanıldığı bir sistemi takip ederek numaralandırıldı.

Daha sonra bilgiler konu başlıklarına göre ele alınarak, araştırmanın amaçları doğrultusunda verileri anlamlandırmaya ve yorumlamaya çalışıldı.

Çalışmamızda kullanılan bilgilerin doğruluğunu araştırmak veya aynı konuda fazla bilgi almak isteyenlere yol göstermek amacıyla dipnot kullanmaya önem verildi. Dipnotlarda; kitap için yazarın adı soyadı, eserin adı, basım yeri ve tarihi, bilginin alındığı sayfa şeklinde sıralandı. Makaleden alınan bilgileri de aynı yöntemle verildi.

Arşiv belgeleri dipnotlarda; tasnifi varsa tarih, sayı ve dosya numaraları ile birlikte verildi.

Yazım işleminden sonra metin okuyup düzeltildi. Ardında da varılan sonuç kısmı kaleme alındı.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞU ANADOLU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'NUN ÖZELLİKLERİ VE MİLLİ MÜCADELEYE KADAR YAŞANANLAR

1. 1. Milli Mücadele'ye Giden Yol

Birinci Dünya Harbi (1914-1918), siyasal ve ekonomik nedenlerle Avrupa'da XIX. yüzyılın sonunda başlayan bloklaşmanın yarattığı devletler arası gerginliğin, Saray-Bosna'da atılan bir kurşun yüzünden silahlı çatışmaya dönüşmesiyle başlamıştır.

Avrupalı devletler 20. yüzyılın başında iki bloğa ayrılmıştır. Bir tarafta Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın temsil ettiği İttifak devletleri; diğer tarafta İngiltere, Fransa ve Rusya'nın temsil ettiği İtilaf devletleri.

Gerçi harp, Avusturya-Macaristan Veliahdı Arşidük Franz Ferdinand ve eşi Sofia'nın, Princip adlı bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi (28 Haziran 1914) yüzünden Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında çıkan anlaşmazlık sonucu Avusturya'nın, Sırbistan'a taarruzuyla (28 Temmuz 1914) başlamıştır ama anlaşmazlığın harbe dönüşmesinde Emperyalist devletlerinde rolü vardır. Emperyalist devletlerin kendi içerisindeki bloklaşmalarının bir sonucu olarak başlayan savaş, kısa zamanda dünya harbi halini aldı.

Avusturya'nın Sırbistan'a taarruzu üzerine Rusya, 31 Temmuz'da seferberlik ilan etti. Almanya, Rusya'ya bir ultiatom vererek seferberliğin kaldırılmasını istedi; Rusya buna cevap vermeyince, 1 Ağustos 1914'te Rusya'ya savaş ilan etti. Bu olaylar sırasında Fransa da seferberliğe başladı. Almanya, Fransa'dan da seferberliği durdurmasını istedi; olumlu cevap alamayınca, 3 Ağustos'ta da Fransa'ya savaş ilan etti. Bir gün önce Belçika'dan geçiş hakkı istemiş olan Almanya, Belçika'nın olumsuz

cevabı karşısında, 4 Ağustos'ta Belçika'ya savaş ilan etti. Belçika'nın tarafsızlığının ihlal edildiğini ileri süren İngiltere de Almanya'ya savaş ilan etti¹⁰.

Böylece, dört büyük imparatorluğun (Almanya, Avusturya-Macaristan, Rusya, Osmanlı İmparatorluklarının) dağılmasına ve bu devletlerin başında bulunan Hhenzolle, Habsburg, Romanof ve Osmanlı hanedanlarının bir müddet sonra sona ermesine neden olan tarihin ilk dünya harbi, 1914 yılı Ağustos ayının ilk günlerinde başlamış oldu.

Tabi, o tarihte Emperyalist devletlerin yakın ilişkiler içinde bulundukları yandaşları da vardı. Osmanlı İmparatorluğu, artan Rus tehlikesi ve İngiltere'nin, Osmanlıları Rusya'ya karşı koruma siyasetini terk ederek, Osmanlı topraklarını Rusya ile bölüşmeye razı olmuş görünmesi üzerine Almanya'ya yaklaştı. Almanlar da o tarihte izledikleri Doğuya ilerleme politikaları yüzünden, Osmanlı İmparatorluğu'na çok önem veriyorlardı. Bu yakınlaşma, nihayet 1 Ağustos 1914'te, İstanbul'da imzalanan bir ittifak antlaşmasıyla sonuçlandı.

Bir yıl önce Balkan Harbi'nde ağır yenilgiye uğramış olan Osmanlı İmparatorluğu, ittifak anlaşmasına rağmen tarafsızlığını mümkün olduğu kadar uzun süre korumak, bu arada ordusunun eksiklerini tamamlamak ve harbe hazırlanmak amacıyla 3 Ağustos 1914'te seferberlikle beraber silahlı tarafsızlığını da ilan etti¹¹.

Akdeniz'de İngiliz gemilerinin takibinden kaçan iki Alman savaş gemisinin (Goeben ve Breslau) 10 Ağustos 1914'te Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Marmara'ya girmeleri, ardından da gemilere Türk bayrağının çekilmesi her ne kadar Osmanlı Devletini savaşa dahil etmese de bu gemilerin eğitim amacıyla Karadeniz'e çıkması için gerekli müsaadeyi 26 Ekim 1914 günü Başkomutan vekilinden alması ile birlikte Amiral Souchon, Goeben ve Breslau (Yavuz ve Midilli) ile birlikte on bir parçadan oluşan Türk donanmasıyla, 27 Ekim sabahı Karadeniz'e çıktı ve 29 Ekim sabahı Odesa, Sivastopol, Novrosis limanlarını bombardıman etti; birkaç Rus gemisini batırdı. Böylece Osmanlı İmparatorluğu, hiç istemediği halde harbin başlangıcından üç ay sonra fiilen harbe katılmış oldu. Bunun ertesinde 1 Kasım'da Ruslar Türkiye'nin doğu sınırlarından taarruza geçmişler, İngilizler Akabe'yi bombardıman etmişler ve Urla iskelesindeki iki Türk gemisini batırmışlar, 3 Kasım günü de bir İngiliz-Fransız karma

¹⁰ Ercüment Kuran, "Birinci Dünya Savaşı", TDVİA, Türkiye Diyanet Vakfı yay., C. 6, İstanbul 1992, s. 196.

¹¹ Erdoğan Öznal, Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, Balkan Harbi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., Ankara 1993, s. 6.

filosu Çanakkale Boğazı ağzındaki tabyaları kısa süre bombardıman etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı İmparatorluğu, 11 Kasım'da İtilaf devletlerine resmen savaş ilan ederek İttifak devletlerinin yanında harbe katılmıştır.

Dört yıl süren Birinci Dünya Harbinde Türk Ordusu yedi cephede savaştı. Bunlar: Doğu Cephesi, Irak Cephesi, Filistin Cephesi, Çanakkale Cephesi, Avrupa Cephesi (Galiçya, Makedonya, Romanya) İran Cephesi, Yemen ve Hicaz Cephesi.

Doğu Cephesinde hareket, 1 Kasım 1914 sonu Rus ordusunun sınırı geçmesiyle başladı. Osmanlının bu cepheye ayırdığı kuvvet, 3. Ordu Komutanlığı emrinde üç kolordu halinde teşkilatlanmış yedi piyade, iki süvari tümeniyle dört tümenli bir ihtiyat süvari kolordusu ve bir seyyar jandarma tümeninden oluşuyordu. Ayrıca Erzurum Müstahkem Mevkii ile 22 hudut taburu da 3. Ordu emrine verilmişti. Ordunun toplam gücü 190.000 insan, 60.000 hayvandı.

Rus Kafkas Ordusu da: üç kolordu halinde teşkilatlanmış; üç piyade, üç süvari tümeni ile bir sahil (Batumi) tümeninden, dokuz piyade, iki süvari tugayından müteşekkildi. Kars ve Batumi müstahkem mevkileri de Kafkas Ordusu emrindeydi. Ayrıca, ileride birer piyade tugayı haline getirilmek üzere cephe gerisinde 13 piyade taburu kurulmaktaydı¹².

Türkiye'nin silahlı tarafsızlığını ilan etmesi üzerine Ruslar, Kafkas cephesinden iki kolorduyu çekip Avrupa Cephesine göndermiş, sonradan yurt içinden getirdikleri birliklerle bu cepheyi tekrar üç kolorduya çıkarmış oldukları için ilk bakışta, Türk Ordusunun sayıca üstün olduğu kanısına varılabilir. Fakat Türk kolordularından 13. Kolordunun Bağdat'tan getirilmesine karar verildiği, ancak sadece 37. Tümenin gelebildiği; sonra bu kolordunun getirilmesinden vazgeçildiği, getirilen bu kuvvetlerden ihtiyat Süvari Kolordusunu teşkil eden dört süvari tümeninin aşiret süvarilerinden oluştuğu, göz önüne alınacak olursa Türk ordusunun sanıldığı kadar üstün olmadığı sonucuna varmak zor olmaz. Ayrıca ağır silah, istihkam, muharebe, demiryolu birlikleri ve donanım bakımından da Rusların kesin üstünlüğü hemen göze çarpmaktadır

1 Kasımda sınırı geçerek Erzurum istikametinde ilerleyen Rus kuvvetleri 7-12 Kasım 1914 tarihleri arasında cereyan eden Köprüköy ve 17-20 Kasım günlerinde yapılan

¹² Fahri Çeliker, Bitlis'in Kurtuluşu ve Mustafa Kemal Paşa, TTK, Ankara 1987, s. 381.

Azap muharebelerini kaybederek geri çekilmek zorunda kaldı. Ancak, 3. Ordu da bu muharebelerde ağır zayıat vermiş olduğu için çekilen düşmanı takibe cesaret edemedi; aksine, savunmaya daha elverişli bir arazide toplanmak, takviye kuvvetlerinin gelmesini beklemek ve yeni bir Rus taarruzunu karşılamaya hazırlanmak amacıyla 8-10 km kadar geri çekildi.

Avrupa’da savaşın mevzi harbine dönüşmesi ve Galiçya’da Avusturyalıların Ruslar karşısında zor durumda kalmaları üzerine, Türk Orduları Enver Paşa’nın emri ile, müttefiklerin Avrupa’daki yüklerini hafifletmek için, Alman Başkomutanlığının da teşvikiyle, Doğu Cephesinde Rus Ordusunun imhasını hedef alan büyük ölçüde kuşatıcı bir taarruza karar verdi. Bu amaçla 14 Aralık 1914’te Köprüköy’e gelen Enver Paşa taarruzun bahara bırakılmasını öneren 3. Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa’yı görevinden aldı ve 3. Ordu Komutanlığını kendi üzerine alarak 22 Aralık 1914-15 Ocak 1915 tarihleri arasında cereyan eden Sarıkamış Muharebeleri’nde Türk Ordusunun komutanı oldu. Onun uyguladığı plan Rusların 9. ve 10. Kolordular ile kuzey kanadından kuşatılmasını ve daha sonra düşman kuvvetlerinin imhasını öngörüyordu. Kar kalınlığının çoğu yerde bir metreyi geçtiği, yüksek dağlık bir arazide yani yüksekliğin yer yer 2000-3000 metre arasında değiştiği Soğanlı ve Allahuekber dağlarında, o günün koşulları altında kış donatımından yoksun yaya ve atlı birliklerle yapılan bu hareket açıkça bir maceraya atılmaktan başka bir şey değildi. Nitekim, Türk kuvvetlerinin büyük bölümü düşman kurşunuyla değil, soğuktan donarak öldü. Osmanlı kuvvetlerinin toplamı 150.000 kişi civarında iken bu soğuk neticesinde 90.000 askerimiz Ruslara tek bir kurşun bile atmadan soğuktan donarak şehit olmuşlar; böylelikle de Doğu Anadolu’nun kapılan Rus ordularına açılmış oldu¹³.

Bu yenilgiden sonra 3. Türk Ordusu, taarruzdan önce ele geçirdiği Azap mevzii’ne (Tutak-Narman hattına) çekildi. Bazı takviye kuvvetleri alarak Rus taarruzlarını bu hatta karşılamaya hazırlandı. Ruslar da kendi kuvvetlerini takviyeye başladılar.

1915 Nisanının sonlarında Rus Ordusu Türk savunma mevziini kuşatarak çökertmek ve Erzurum’u ele geçirmek amacıyla Tortum ve Malazgirt bölgelerinden, Erzurum’a doğru taarruza geçti. Bu arada, Van yöresindeki Ermeniler de ayaklanarak Türk Ordusunu içerden vurmaya başladılar. Bu durumda Osmanlı Hükümeti, Ermeni azınlığı

¹³ Şükrü Hanioglu, “Enver Paşa”, TDVİA, Türkiye Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1992, s. 263.

başka bölgelere göç ettirerek -Tehcir Kanunu ile- 3. Ordu'nun cephe gerisini güvence altına aldı.

Kuzey kanatta cereyan eden Birinci (27 Nisan - 12 Mayıs 1915) ve ikinci (10-12 Haziran 1915) Tortum Muharebeleri'nde, Türk Ordusu başarılı bir savunma yaptı. Bu iki muharebede Osmanlının verdiği 3.000 kişilik zayıata karşılık Ruslar 4.500 kişi kayıp vermiştir. Malazgirt bölgesinde cereyan eden muharebelerde ise, Ruslar başarılı oldular. 11 Mayıs'ta Malazgirt, 16 Mayıs'ta Van, Rusların eline geçti. 1915 yılı sonunda 3. Türk Ordusu Van Gölü batısı Ahlat-Azap-Tortum hattına çekilmiş bulunuyordu.

24 Eylül 1915'de, Rus Kafkas Orduları Başkomutanlığına Grandük Nikola atanmış ve 1915 sonunda Rus Ordusu'nun mevcudu 700.000 kişiye çıkarılmış bulunuyordu. 3. Türk Ordusu ise ancak 64.000 kişilik kuvvetiyle, 300 kilometrelik bir cepheyi savunmak zorundaydı. Ruslar, 3. Ordunun takviye kuvvetleri almasına fırsat vermeden, Türk savunma hattını yararak Erzurum'u ele geçirmek maksadıyla 11 Ocak 1916'da, Köprüköy-Erzurum genel istikametinde taarruza geçilmiş ve uzun ve kanlı savaşlardan sonra Erzurum düşmüştür (16 Şubat 1916)¹⁴.

Erzurum'un, Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine Türk Başkomutanlığı, Çanakkale muharebelerinin de Türk askerlerinin, dünyayı cesaret ve kahramanlığına hayran eden zaferiyle sona ermiş olması dolayısıyla (9 Ocak 1916), Doğu Cephesi'ni takviyeye karar verdi ve Trakya'da bulunan 2. Orduyu Diyarbakır bölgesine göndermeyi planladı. 2. Ordu Komutanlığına Birinci Ferik Ahmet İzzet Paşa atandı. Bu ordu 2. 3. ve 16. Kolordulardan kurulmuştu. 16. Kolordu Komutanlığına ise, 1 Nisan 1916'da, Mirlivalığa yükseltelen Mustafa Kemal Paşa atanmıştı.

Yapılan plana göre 2. Ordu, Diyarbakır bölgesine intikal edecek, Aras Nehri güneyinden kuzey doğu genel istikametinde taarruz ederek Hasankale-Karaköse bölgesini ele geçirecek; Rusların, Erzurum'u boşaltıp doğuya çekilmelerini sağlayacaktı. Fakat 2. Ordunun Diyarbakır bölgesine intikali, o günkü ulaştırma imkanlarının kısıtlı olması yüzünden uzadı. Bu arada Ruslar, ileri hareketlerine devam ederek 17 Şubat 1916'da Muş'u, 2 Mart 1916'da Bitlis'i işgal ettiler. 3. Ordu Erzincan istikametinde geri çekilmek zorunda kaldı.

¹⁴ Cevdet Küçük, "Erzurum", TDVİA, Türkiye Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1992, s. 324.

Ruslara karşı Bitlis'i Yarbay Ali Bey (Çetinkaya) komutasındaki Van Cenup Müfrezesi savunmuştu. Ali Bey'in emrindeki birliklerin mevcudu 1.400 kişi iken Rusların kuvveti 16.000 kişiydi. Buna ilave olarak, Ermeni gönüllüleri Antranik komutasındaki Ermeni fedai taburları da Ruslarla birlikte hareket etmekteydi.

Mustafa Kemal Paşa, 16. Kolordu Komutanı olarak Diyarbakır'a geldiğinde (27 Mart 1916) Rus Kafkas Ordusu, Trabzon-Bayburt doğusu ile Muş-Bitlis hattına ulaşmıştı. Bitlis'i işgal eden 2. Kafkas Tümeni ve bir süvari alayından oluşan Rus kuvvetleri, Bitlis'in 10-15 kilometre kadar güneyine ilerlemiş bulunuyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu cepheye gelişi, askerin ve bölge halkının moralini çok yükseltti. Çünkü O "Anafartalar Kahramanı" olarak isim yapmış, ünü bütün orduya ve Anadolu'ya yayılmış bir komutandı. 35 yaşında genç bir generaldi. Bilgili ve deneyimliydi.

Mustafa Kemal Paşa, birçok madalya ve nişanla ödüllendirilmiştir. Ancak, Ona asıl onuru veren, ordunun ve halkın kalbinde kendisine karşı beslenen sevgi, saygı ve güvendi.

27 Mart 1916'da Diyarbakır'a gelen Mustafa Kemal Paşa Bitlis-Muş Cephesindeki 16. Kolordunun emir ve komutasını ele aldı. Bu bölgedeki kuvvet miktarı 14.000 er, 10.000 tüfek, yedi ağır makineli tüfek, ve 19 toptan ibaretti¹⁵.

16. Kolordunun amacı, taarruz hazırlıkları tamamlanıncaya kadar düşmanın ilerlemesini durdurmaktır. 16. Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa. 6 Nisan 1915 günü Sason ve Mutki bölgelerinde bulunan kuvvetlere şu talimatı verdi:

1. Mutki bölgesindeki kuvvetler Hacı Musa Bey Komutasında olarak Bitlis istikametinde, Tatvan'ın batısında, Korsuvak-Hövükşiyen-Kepişan-Ezirget istikametinde, Mutki bölgesi içerisinde ilerlemeye çalışacak ve düşman kuvvetlerine karşı adı geçen istikametleri korumakla beraber düşmanı geri atmaya çalışacaktır.

2. Sason bölgesinde bulunan kuvvetler, Mahbuban ve Tabuk üzerinden Sason'a gelen istikametleri koruyacaktır. Ayrıca, düşman çetelerini geri atmaya ve Bitlis-Muş ulaştırma hattı üzerine doğru ilerleyerek düşmanı taciz etmeye çalışacaklardır. Sason Askerlik Şube Başkanı, müfrezelerin hareketini düzenlemek ve maksada göre sevk ve

¹⁵ Çeliker, Bitlis'in...,s. 387.

idare edilmelerini sağlamak hususunda emir ve talimat vermek ve Sason Bölgesinin korunması hususunda gereken askeri tedbirleri almakla görevlidir.

3. Mutki ve Sason bölgelerindeki müfrezeler, 5. Tümen Komutanlığının emrinde olup, her hususta gereken emri kendisinden alacaklardır.

4. Mahallindeki en büyük mülkiye memurları dahi, müfrezelerimizin ihtiyacını sağlamak ve halkın moralini yüksek tutmak hususunda birliklerle işbirliği yapacaklardır.

5. Bu talimat Bitlis vilayetine 5. Tümen Komutanlığı'na, Sason Askerlik Şube Başkanlığına ve Şin Müfreze Komutanlığı'na gönderilmiştir¹⁶.

16. Kolordu Komutanı Mustafa Kemal.

Bu talimat, Güneydoğu Anadolu'da ilk savunmanın nasıl düzenlendiğini göstermesi bakımından büyük bir öneme sahiptir.

16. Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, 16 Haziran 1916'da karargahını Silvan'a nakledilmiş; bunun ertesinde 12 Temmuz 1916 yılında kendi emri ile başlatılan taarruzda Ruslar, Kulp Boğazına kadar geri püskürtülmüştür. Bu durumun hemen ertesinde yine Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile 3 Ağustos 1916 yılında 5. Tümen Bitlis istikametine, 8. Tümen ise Muş istikametine taarruza geçmiş; 8 Ağustos tarihine kadar geçen süre içerisinde kanlı çarpışmaların geçtiği bu savaşta Türk kuvvetleri başarı sağlamış ve Ruslar bu tarihte Bitlis'ten ve Muş'tan çekilmek zorunda kalmışlardır. Ruslar aynı yıl bazı yerleri işgal etmişlerse de 1917 yılının Ekiminde patlak veren Devrimle Anadolu'daki bütün kuvvetlerini geri çekmişlerdir. Böylelikle Mondros Mütarekesinin imzalanmasına değin Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu işgallerden kurtulmuştur.

1. 2. Mondros Mütarekesi

1. 2. 1. Mondros Mütarekesi Öncesi Anadolu'nun Durumu ve Mondros'a Giden Yol

Birinci Dünya Savaşının sonları ile Milli Mücadele yılları Türkiye'nin belki de en zor günleri olmuştur. Mondros Mütarekesinin imzalanmasının hemen ertesinde Karadeniz bölgesinde yaşayan Rumlar: Amerikalılar ve İngilizlerin de desteğini alarak Pontus-

¹⁶ Çeliker, Bitlis'in...,s. 388.

Rum devletini yeniden kurmayı, Fransızların desteğini arkalarına alan Ermeniler: Doğu Anadolu’da bir Ermeni devleti kurmayı hedef haline getirmişlerdir. Böyle bir ortamda 600 yıllık Osmanlı Devleti fiili olarak son bulmuş; ülke, yer yer İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmeye başlamış, ordu terhis edilmiş, silahları toplanmış ve Yunan 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir’e çıkarma yapmıştır¹⁷. Bu vahim tablo arasında Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919 tarihinde 3. Ordu Müfettişliğine atanarak Anadolu’ya geçmiştir. Milli Mücadele diye nitelendirdiğimiz Türk milletinin bu zor sınavı için Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde hazırlıklar Samsun’dan itibaren başlamış ve birbirini izleyen kongreler düzenlenmiştir.

Anadolu halkı; Osmanlı Devleti’nin yıkıntıları üzerinde varolma savaşı verir ve savaşlar sebebiyle de yok olmaya doğru giderken; Müslüman olmayan Rumların, Ermenilerin durumu her bakımdan rahattır. Köylerdeki bakkalların Rum, kentlerdeki sanayi erbabının ise Ermeni olduğu bir tablo ile karşı karşıyayız. Anadolu’nun her yanında Merzifon, Mardin gibi uzak köşelere kadar Amerikan, Fransız, Alman misyonerlerin okulları açılırken bir çok ilde Türk idadilerinin olmadığını görmekteyiz¹⁸. İstanbul’daki Darülfünun ise, gerek nitelik gerekse nicelik açısından gerçek bir üniversite olmaktan çok uzaktır. Anadolu; savaş sonunda kadınlar, yaşlılar ve çocuklardan ibaret kalmış, maddi kaynaklar tükenme noktasına gelmiştir. Ulaşım, sadece Konya-Bağdat demiryolu ile sağlanıyor, diğer demiryolları işlemiyordu¹⁹. Devlet hazinesi bomboştur. Bunun tabii sonucu olan açlıktan sadece Suriye’de, 60.000 kişinin öldüğü kimi kaynaklarda ifadesini bulan gerçeklerdendir²⁰. 2. ve 3. ordu kuvveti 20.000, 6. ordunun kuvveti ise ancak 13.000 kadardır.

İttihatçılar, bu umutsuz perişanlığa bir çare bulmak için büyük çabalar harcadılar ancak büyük yanlışlar da yapmışlardır. Bize göre -her ne kadar o gün için başka bir çıkar yol yok gibi görünürse de- bu hataların en büyüğünü Almanların yanında savaşa katılmakla yaptılar²¹. Türkiye, çok zor şartlar altında verdiği bu savaşta yetiştirdiği genç aydın kuşağını da yitirdi.

Bulgarlar, İtilaf ordularına daha fazla dayanamayıp 23 Eylülde mütarekename imzalamışlar, ertesi gün Şam düşmüş ve Türk orduları Halep’e doğru çekilmek zorunda

¹⁷ Kenan Esengin, Kürtçülük Sorunu, Su Yayınları, İstanbul 1978, s. 103.

¹⁸ Cahit Kayra, Sevr Dosyası, Boyut yay, İstanbul 1997, s. 21.

¹⁹ Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali, Kostaş yay, C. 1, 8.Baskı, İstanbul 1987, s. 20.

²⁰ Selek, Anadolu..., s. 22.

²¹ Kayra, Sevr..., s. 22.

kalmıştır. İngilizlerle iş birliği yapan Faysal, Türk ordusunu arkadan vurmuştur²². Zaten Osmanlı Devleti'nin, Orta Doğu'da, Hicaz'da, Kuzey Afrika'da, Balkanlar'da adı var kendisi yoktur. Rumeli'deki topraklarda, adalarda gerçekte elden çıkmıştır²³.

Yıldırım Ordular Gurubu, son Filistin mağlubiyetinde 8. ordusunun tamamını; 7. ordusunun da yarısını 19 Eylül 1918'de kaybetmişti. Kalan kuvvetler de 30 Ekimde Şam'ı müdafaa etmek yolunda mahvolmuştur. Böylece Yıldırım Ordularının Anadolu'yu müdafaa edecek kudreti kalmadı²⁴. Bu duruma rağmen Enver Paşa, savaşı devam ettirmeye taraftar olmuştur ki bu, bizce yapılan yanlışlardan bir diğeridir.

Osmanlı Devletinde bu durumlar olurken İtilaf Devletleri de barış yapılması yolunda ABD başkanı Wilson'un²⁵ yaptığı 14 maddelik prensipleri kabul ettiklerini açıklamışlardır. Böylece İtilaf Devletleri, savaşı sona erdirmeye temayülü içerisinde olduklarını açıkça göstermişlerdir. Yalnız bu prensipleri kabul eden devletlerin başka hesapları da bulunmaktadır. Bunları kısaca şöyle özetleyebiliriz:

İngiltere: Boğazlar ve Hindistan yolundaki petrol yataklarının ve Musul'un kendi hakimiyeti ya da mandası altında bulunmasını sağlamak,

Fransa: Suriye, Kilikya, Lübnan ve Filistin'i malikanesi olarak görmek,

İtalya: Adana, Güney Ege ve İzmir'i ele geçirmek²⁶.

1. 2. 2. Mondros Mütarekesi'nin İmzalanması

Kazım Karabekir'in ifadesi ile: *"mağlup sulh isterse, galip onu önce kabul ettireceği bir mütareke ile emrine râm eder. Sonra da milletlerarası siyasetin müsaadesi nispetinde, o devleti sulh şartları ile her bakımdan mecalsiz bırakmaya çalışır. İşte bizim de başımıza gelen felaketler böyle başlamıştır"*²⁷.

Sadrazam Talat Paşa, Eylül'de Berlin ve Sofya'ya gidince müttefiklerin gerçek durumunu öğrendi. Talat Paşa, bu durum üzerine barış anlaşması yapma fikri ile geri göndü²⁸. 1 Ekim sabahı Talat Paşa, Almanya'nın barış isteyeceğini öğrendikten hemen

²² Selek, Anadolu..., s. 30.

²³ Kayra, Sevr..., s. 21.

²⁴ Kazım Karabekir, Paşaların Hesaplaşması, Emre yay, 3. Baskı, İstanbul 1995, s. 32.

²⁵ Wilson prensiplerinin maddeleri için bkz. Fahir Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım yay, İstanbul, 1995, s. 138.

²⁶ Adamof, Çarlık Belgelerinde Anadolu'nun Paylaşılması, Çev: Hüseyin Rahmi, Kaynak yay, 4. baskı, İstanbul 2001, s. 135.

²⁷ Karabekir, Paşaların..., s. 32.

²⁸ David Fromkin, Barışa Son Veren Barış, Çev: Mehmet Harmancı, Sabah yay, İstanbul 1993, s. 365.

sonra kabinesini toplayarak istifa etmeleri gerektiğini açıkladı. Bu açıklamayı, müttefik devletlerin kabinenin hala ayakta durmasını fırsat bilip, daha ağır koşullar öne sürmemesi için yaptı²⁹. Bu istifa sonrası, Ahmet İzzet Paşa³⁰ kabinesi kurulmuştu. Bu kabine, hemen barış görüşmeleri için teşebbüste bulunmaya başladı. Bu durumu, Mondros Mütarekesi heyetinin başkanı olan Rauf Bey şöyle anlatır:

“Kabinenin kuruluşunun ertesi günü idi. Bahriye Nezaretine varışında General Townshend’den bir mektup aldım. Irak cephesinde “Kutü’l-amara”da esir düştükten sonra kaçmayacağına askeri namusu üzerine söz vererek, Büyükkada’da serbestçe oturmakta olan bu İngiliz generali, nezarete tayinimden dolayı beni tebrik ile, esaret müddetince Türklerden gördüğü insani ve şerefli muamelenin hatırasını daima şükranla muhafaza edeceğini söylüyor ve: “Osmanlı Devleti muhasımları ile sulh yapmaya taraftar bulunduğu takdirde iki tarafın esas menfaatini telif edecek bir sulhun yapılmasında İngiltere hükümetiyle Devlet-i Aliyye arasında tavassuta hazır bulunduğunu” ilave ediyordu³¹.”

Rauf Bey-Townshend Görüşmesi: Townshend, Rauf Bey ile yapılacak olan mütarekenamenin şartlarını görüşmüştür. Buna göre Osmanlı Devleti’nin barış şartları şöyledir:

- 1- İngiltere ile dost olmak arzusunda olan Osmanlı Devleti, bu devletin himayesini isteyecek,
- 2- İngiltere, askeri hareketini derhal durduracak,
- 3- Osmanlı hükümeti, İtilaf ordularının işgali altındaki topraklara Zat-ı Şahane’nin hukuku hükümlerine altında olarak muhtariyet verecek,
- 4- Türkiye: mali, siyasi ve sınıai bağımsızlığa malik olacak,
- 5- İhtiyaç halinde bir sıkıntının giderilebilmesi için Türkiye’ye mali yardımda bulunulacak.

Bu şartlara karşılık General Townshend de şu şartları öne sürmüştür:

²⁹ Fromkin, Barışa..., s. 366.

³⁰ Ahmet İzzet Paşa, Almanya’da tahsil görmüş, ünlü Goltz Paşa’nın yardımcılığını yapmış, Genelkurmay Başkanlığı ve Hariciye Nazırlığı gibi önemli mevkilerde bulunmuş bir devlet adamıdır. I. Dünya Savaşında Kafkas Orduları Grubu kumandanlığına getirilmesi asker olarak kendisine ne derece önem verildiğini gösterir.

³¹ Rauf Orbay, Siyasi Hatıralarım, Emre yay, C.1, İstanbul 1993, s. 58.

- 1- Çanakkale Boğazı'nın İngiliz gemilerine açılması,
- 2- Irak ve Suriye'ye muhtariyet verilmesi,
- 3- Avrupa ve Türk sınırının 1913'teki hatta çekilmesi,
- 4- İngiliz esirlerinin serbest bırakılması.

Bu istekler Rauf Bey tarafından olumlu karşılanmıştır. Hatta Sadrazam İzzet Paşa bu şartları, “müthiş” olarak ifade etmiştir³².

Townshend, 20 Ekimde İngilizlerin Ak Deniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe ile görüşmüştür. Amiral Calthorpe, mütareke yetkisine haiz olduğu için, hemen Türkiye'ye bir telgraf çekerek mütareke şartlarını görüşmek üzere Türk delegelerinin gönderilmesini istemiştir.

Delegelerinin gönderilmesinde Sadrazam ve Padişah ters düştüler. Vahdettin, Bulgaristan'ın mütarekeyi imzasından sonra, Kralın istifa etmesini gördüğü ve bunun da kendi başına gelmesinden korktuğu için, Damat Ferit Paşa'nın ³³ mütareke heyetinin başkanı olarak gönderilmesini istemekteydi³⁴. Sadrazam ise, Nurettin Paşa'nın gönderilmesini istiyordu. Bu durum Bakanlar Kurulunda görüşülmüş ve Damat Ferit Paşa'nın gönderilmesi halinde kendilerinin istifa edeceği bildirilmiştir. Bu şartlar altında Vahdettin, ısrarından vaz geçti ayrıca delege olarak da Rauf Bey ile birlikte Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet ve Kurmay Yarbey Sadullah Beylerin gitmesine de razı oldu³⁵. Aslında Rauf Bey ve arkadaşları biraz da oldu bittiye getirilerek Mondros'a gönderilmişlerdir³⁶.

Gönderilecek olan Türk delegelerine şu direktifler verilmiştir:

- 1- Yunan savaş gemileri hariç Boğazlar ticaret ve savaş gemilerine açık bulundurulacak, Boğazlardan Marmara'ya geçmiş olan savaş gemileri burada iki günden fazla kalmayacak,
- 2- Asayiş sağlayacak kuvvetler hariç, Türk kuvvetlerinin terhisi kabul olunacak,
- 3- Mütarekenin imzalandığı gün cephelerde tecavüz duracak,

³² Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Başbakanlık Basımevi, C. 1, Ankara 1973, s. 27.

³³ Damat Ferit Paşa, Paris, Londra ve Petesburg elçiliklerinde bulunan ve Sultan Vahideddin'in kız kardeşi Mediha Sultan ile evli olan bir kimsedir. Vahideddin'e göre dünyada üç mel'un vardır. Bunlar: kız kardeşi Mediha Sultan, onun kocası Damat Ferit ve oğlu Sami Beydir.

³⁴ Orbay, Siyasi..., s. 82.

³⁵ Ayhan Öztürk, Milli Mücadelede Gaziantep, Geçit yay, Kayseri 1994, s. 18.

³⁶ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, C. I, Remzi Kitabevi, 18. Basım, Ankara 1999, s. 305.

- 4- Osmanlı devlet idaresine karışılmayacak ve Türk topraklarına asker çıkarılmayacak,
- 5- İtilaf Devletlerinden Türkiye'ye para yardımı sağlanmaya çalışılacak,
- 6- Mütareke sonrası serbest ticaret yapılabilecek,
- 7- Milli haysiyeti rencide edici hiç bir şey kabul olunmayacak³⁷.

Delegeler 26 Ekim 1918'de İzmir'den "Muzaffer" adlı bir römorkör ile yola çıktı. Yolda İngilizlerin "Liverpool" kruvazörüne geçen delegeler aynı gün akşam saat dokuzda Mondros limanına vardı.

"Amiral Calthorpe, mütarekeye önce bazı şartlar koşarak başlamak istedi ise de biz bunun doğru olmayacağını söyleyince kararından vaz geçti ve mütarekenin şartlarını bir bir okumaya başladı³⁸."

Metin şartları çok ağır olmasına karşın hiç bir değişikliği kabul etmeyen İngilizler karşısında Türk delegeleri, savaşın devam etme olasılığını göze alamayarak ancak ufak tefek değişiklikler yaptırabilmişlerdir.

Bu durumdan haberdar olan İstanbul hükümeti, 10 maddelik bir talimat göndermiştir. Bu talimatta; istihkamların işgalinde İtalyan ve özellikle de Yunan askerlerinin bulundurulmaması, işgal yapılırken Fransız ve İngiliz kuvvetlerinin yanında Türk kuvvetlerinin de bulundurulması, İstanbul'un, mütarekenin 7. maddesi dışında bırakılması, Yunan gemilerinin Türk limanlarından faydalandırılmaması, Toros Tünellerinin işgal edilmemesi gibi hususlar vardı. Fakat bu isteklerin hiç birisi kabul olunmadı. Amiral Calthorpe, sadece Boğazların işgali sırasında Osmanlı birliklerinin bulunması, Yunan gemilerinin Boğazlardan geceleyin geçmesi isteğini hükümetine yazacağını ancak İstanbul'un mütarekenin 7. maddesi dışında tutulması isteğinin söz konusu olmadığını söyledi. Bu arada Amiral Calthorpe'nin barış görüşmelerini tek başına gerçekleştirmesi, Fransız Başbakanı Clemenceau'yu çileden çıkarttı³⁹. İngilizlere göre, bir milyondan fazla İngiliz askeri Orta Doğu'da bulunurken Fransız askeri neredeyse ortalıkta hiç yoktur. Ayrıca Osmanlı Devleti barış için İngiltere'ye baş vurmuştu.

³⁷ Tansel, Mondros'tan..., s. 29.

³⁸ Orbay, Siyasi..., 92.

³⁹ Fromkin, Barışa..., s. 370.

Mütareke görüşmelerinin uzamasına sinirlenen Amiral Calthorpe, 30 Ekim günün akşamına kadar mütarekenin ya imzası ya da reddedilmesini istemişti. Bu durum karşısında Türk delegeler İstanbul'dan gelecek haberi beklemişlerse de haber gelmeyince mütarekeyi imzalama yolunu seçmişlerdir.

“Mondros'ta, tarihin gölgeleri altında yatan bir şaka olmalı. Yunan mitolojisi tarihinde Truva savaşlarının nedeni Güzel Helene'nin kaçırılmasıdır. (Helene'nin kocası yaşlı Menelaos idi) Helene, Truvalı yakışıklı Paris tarafından kaçırılınca, Kral Agamemnon'un kumandası altındaki birleşik Yunan ordusu hem Menelaos'un eşini geri almak hem de Truva'yı cezalandırmak için Küçük Asya şehirlerine çıkmıştır. Bilindiği gibi sonunda Truva yenilmiştir. İngiliz güldürü ya da kara mizah anlayışı tarihin sisleri içine gömülüp gitmiş olan olaydan binlerce yıl sonra o efsaneden benzeri bir olay çıkarmış olabilir. Türkler (Yakışıklı Paris), Anadolu'yu (Güzel Helene) Batı'dan (Menelaos) alıp çıkarmışlardı. Şimdi Agamemnon, 18.000 tonluk dört 30.5 ve 10.24'lük toplarıyla bir predrednot- zırhlı olarak canlanmış ve malını geriye almaya gelmiştir. Tarihsel fanteziler bir yana, gerçekte Müttefikler, Osmanlı ülkelerine, bu ülkelerdeki Osmanlı haklarına bu ateşkesle el koydular⁴⁰.”

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Hükümleri Şunlardır:

- 1- Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının açılması, Karadeniz'e serbestçe geçişin temini ve Çanakkale ve Karadeniz istihkamlarının İtilaf Devletleri tarafından işgali sağlanacaktır,
- 2- Osmanlı sularındaki bütün torpil tarlaları ile torpido ve kovan mevzilerinin yerleri gösterilecek ve bunları taramak ve kaldırmak için yardım edilecektir,
- 3- Karadeniz'deki torpiller hakkında bilgi verilecektir,
- 4- İtilaf Devletlerinin bütün esirleri ile Ermeni esirleri kayıtsız şartsız İstanbul'da teslim olunacaktır,
- 5- Hudutların korunması ve iç asayişin temini dışında, Osmanlı ordusu derhal terhis edilecektir,
- 6- Osmanlı savaş gemileri teslim olup, gösterilecek Osmanlı limanlarında gözetim altında bulundurulacaktır,

⁴⁰ Kayra, Sevr..., 31.

- 7- İtilaf Devletleri, güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması halinde herhangi bir stratejik yeri işgal etme hakkına sahip olacaktır,
- 8- Osmanlı demiryollarından İtilaf Devletleri istifade edecekler ve Osmanlı ticaret gemileri onların hizmetinde bulundurulacaktır,
- 9- İtilaf Devletleri, Osmanlı tersane ve limanlarındaki vasıtalarından istifade sağlayacaktır,
- 10- Toros Tünelleri, İtilaf Devletleri tarafından işgal olunacaktır,
- 11- İran içlerinde ve Kafkasya'da bulunan Osmanlı kuvvetleri, işgal ettikleri yerlerden geri çekilecekler,
- 12- Hükümet haberleşmesi dışında, telsiz, telgraf ve kabloların denetimi, İtilaf Devletlerine geçecektir,
- 13- Askeri, ticari ve denizle ilgili madde ve malzemelerin tahribi önlenecektir,
- 14- İtilaf Devletleri kömür, mazot ve yağ maddelerini Türkiye'den temin edeceklerdir (Bu maddelerden hiç biri ihraç olunmayacaktır),
- 15- Bütün demiryolları, İtilaf Devletleri'nin zabıtası tarafından kontrol altına alınacaktır,
- 16- Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'taki kuvvetler en yakın İtilaf Devletleri'nin kumandanlarına teslim olunacaktır,
- 17- Trablus ve Bingazi'deki Osmanlı subayları en yakın İtalyan garnizonuna teslim olacaktır,
- 18- Trablus ve Bingazi'de Osmanlı işgali altında bulunan limanlar İtalyanlara teslim olunacaktır,
- 19- Asker ya da sivil Alman ve Avusturya uyruğundan olanlar, bir ay zarfında Osmanlı topraklarını terk edeceklerdir,
- 20- Gerek askeri teçhizatın teslimine, gerek Osmanlı ordusunun terhisine ve gerekse nakil vasıtalarının İtilaf Devletleri'ne teslimine dair verilecek herhangi bir emir, derhal yerine getirilecektir,
- 21- İtilaf Devletleri adına bir üye, iase nezaretinde çalışacak bu devletlerin ihtiyaçlarını temin edecek ve isteyeceği her bilgi kendisine verilecektir,

22- Osmanlı savaş esirleri, İtilaf Devletleri'nin nezdinde kalacaktır,

23- Osmanlı Hükümeti, merkezi devletlerle bütün ilişkilerini kesecektir,

24- Altı vilayet adı verilen yerlerde bir kargaşalık olursa, vilayetlerin herhangi bir kısmının işğali hakkını İtilaf Devletleri haiz bulunacaktır,

25- Müttefiklerle Osmanlı Devleti arasındaki savaş, 1918 yılı Ekim ayının 31 günü mahalli saat ile öğle zamanı sona erecektir.

25 maddeden ibaret olan mütarekeden başka bir de Amiral Calthorpe tarafından Rauf Bey'e verilmiş gizli bir mektup da vardı. Bu mektupta Amiral Calthorpe:

- Çanakkale ve Kara Deniz boğazları istihkamlarının yalnız İngiliz ve Fransız devletleri tarafından işgal istemini, İngiliz hükümetinin kabul ettiğini,
- İşgal kuvvetlerinin yanında Türk kuvvetlerinin bulunmasını da hükümetine duyurduğunu,
- İstanbul ve İzmir'e, Yunan askerlerinin gönderilmesi hakkındaki Türk isteğini hükümetine bildirdiğini,
- Osmanlı hükümeti asayiş koruyabildiği ölçüde İstanbul'un işgal edilmeyeceğini,
- Osmanlılar ve İngilizler arasında dostane ilişkiler kurulması hususunda gayret sarf edeceğini ifade etmiş; bu mektubun Padişah ve Sadrazam dışında kimseye gösterilmemesini de özellikle rica etmiştir.

1. 2. 3. Mütarekeye Tepkiler

Rauf Bey, mütarekeyi İngilizlere olan güveni nedeni ile rahatlıkla imzalamıştır. İstanbul'a döndüğünde de bunun bir barış olduğunu, İstanbul'a tek bir düşman askerinin çıkmayacağını, Adana'nın işgal edilmeyeceğini söyledi. Rauf Bey'in İngilizlere bu derecede güvenmesi bizce siyasi bir gaflettir. Çünkü tarih, nice söz ve vaatlere dolu olan siyasi anlaşmaların geçerli olmadığını gösteren belgelerle doludur.

Mütarekenin imzası sonrası İzmir'e dönen heyet, Sadrazam İzzet Paşa'dan bir teşekkür yazısı almıştı. Rauf Orbay gibi İzzet Paşa da mütarekeden çok memnundur. Heyetin başarılı olduğu inancı yalnız Sadrazamda değil bazı kimselerde de uyanmıştır. Bunlar arasında Şura-yı Devlet reisi Reşit Akif Paşa, Dışişleri Bakanı Nabi Bey, Antalya mutasarrıfı Furuzan Bey en göze çarpan simalardır.

İsmet Paşa (İnönü) mütareke ile ilgili şu görüştedir:

“Gerçekte mütareke metni okunduğu vakit açık ifade ile göze batacak hususlar taşımadığı intibai uyanıyordu⁴¹.”

Fethi Bey’e (Okyar) göre Mondros Mütarekesi ile Batılılar yüzyılların hesabını bir anda almak istiyorlardı⁴².

Mebusan ve Ayan meclisinin onayladığı bu mütarekeyi Vahdettin tasdik etmişse de mütareke heyetini kabul etmeyerek hoşnutsuzluğunu da göstermiştir.

Mütarekenin İngilizce metnindeki 24. maddesinde ayrıca “ in the six Armenian vilayets (altı Ermeni vilayetinde)” diye bir deyim de vardı. Bundan anlaşıldığına göre daha şimdiden Anadolu’nun doğusunda bir kısım topraklar Ermeni memleketi olarak kabul olunuyordu⁴³.

Mondros Mütarekesi yürürlüğe girdiği andan itibaren İtilaf Devletleri, Türk milletini ezme ve bağımsızlıktan yoksun bırakma fırsatını elde ettiklerini sanarak mütareke hükümlerini kendilerince yorumlayıp ülkeyi işgale başladılar.

Mustafa Kemal Paşa’nın Mütarekeye Tepkisi: Mustafa Kemal Paşa, 30 Ekim 1918’de Yıldırım Ordu Gurubu Komutanlığı’na tayin edildi. Paşa, mütareke karşısında umutsuz görünmüyordu. Ona göre, emri altındaki ordular takviye edildiği takdirde bütün felaketlere rağmen Türkün sesini dünyaya işittirmesi mümkündü⁴⁴.

Mustafa Kemal Paşa 3 Kasım 1918 günü Başbakanlık Erkan-ı Harbiye Dairesine şu soruları soruyordu:

- Mütareke gereğince Toros tünelleri hangi Müttefik Devletlerce işgal edilecektir?
- Kilikya değişimi hangi toprakları kapsamaktadır?
- Suriye sınırı nerede nihayete ermektedir?

Bu sorulara cevap olarak sadece Toros tünellerinin İngilizlerce işgal edileceği şeklinde cevap verilmiştir⁴⁵.

⁴¹ Tansel, Mondros’tan..., s. 35.

⁴² Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam, Hazırlayan: Cemal Kutay, Tercüman yay., İstanbul 1980, s. 248.

⁴³ Tansel, Mondros’tan..., s. 38.

⁴⁴ Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C. III, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 1997, s. 1.

⁴⁵ Tansel, Mondros’tan..., s. 43.

Osmanlının savaşta yenilmiş olarak kabullendiğinin belgesi olan Mondros Mütarekesindeki kurallara göre bağlaşıp devletler, limanları işgal edebileceklerdi ve 7. maddeye göre güvenliklerini tehdit edici bir durumla karşılaştıklarında herhangi bir yeri işgal edebileceklerdi ki mütarekenin en ağır maddesi de bu idi⁴⁶.

Mütareke sonrası Osmanlı hükümeti Türkiye'nin, Anadolu ile Trakya'nın bir parçasını kapsayacak şekilde küçültüleceğini tahmin ediyordu. Ayrıca Türk milletinin de kendi milli hudutları içinde bağımsızlığını teminat altına alacaklarına güvenmekteydi ki bu durum yenilgisinin acıları arasında harbin galibi Emperyalist devletlerden “adalet” ummak anlamına gelmekteydi⁴⁷.

1. 3. Mütareke Sonrası Durum

Altıncı ordu komutanı Ali İhsan Paşa, mütarekenin imzasını müteakip Musul'un 60 km güneyinde bulunan İngiliz generaline derhal ateşkes çağrısında bulunmuşsa da İngiliz general Cassel, 2 Kasım 1918 günü Musul'a gireceklerini bundan dolayı kan dökülmemesi için direniş göstermemelerini istemiştir. Bu duruma dayanak olarak mütarekenin 7. maddesini öne süren general; ayrıca, 16. madde gereğince de askerlerin silahı bırakıp İtilaf Devletleri'ne teslimini istemiştir. Bu isteği mütarekeye aykırı bulan Ali İhsan Paşa, direnişe geçmişse de sorun, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında büyümüş sonuçta Musul, bir tek kurşun bile atılmadan depolardaki silahlarla birlikte İngilizlere terk edilmek zorunda kalmıştır⁴⁸. Musul'u işgal eden İngiliz kuvvetleri daha sonra Ocak 1919'da Arappınar'ı ve Siftek istasyonunu işgal etmişlerdir.

Mondros Mütarekesinin uygulanışını Kazım Bey (Özalp) şu şekilde anlatır:

“Mondros Mütarekesinin imzalanması ile silah, top ve diğer savaş malzemeleri İtilaf Devletlerine teslim edilmeye başlandı. Ben de Şarköy'de iken mütarekenin gerekleri bana bildirildi. Bu emirlerin yerine getirilmesi gerekmele beraber vicdanım üzerinde son derece ağır tesirler yapıyordu. Bu gibi sıkıntılı günlerde Anadolu'da bulunmayı faideli gördüm ve bir buçuk ay izin alarak İzmir'e gittim. İzmir'de, mütarekeyi takiben çok üzücü haberler işitmeye başladık. Türk milleti hiç bir vakit layık olmadığı ve olmayacağı hakaretlere maruz bırakılmıştı. Tek teselli çaresi Wilson Prensiplerinde idi.

⁴⁶ Semih Yalçın, Mustafa Turan, Mustafa Ekincikli ve diğerleri, Türk İnkılâp Tarihi, Siyasal Kitabevi yay., Ankara 2003, s. 108; Justin Mc Carthy, Ölüm ve Sürgün, Çev: Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi yay, İstanbul 1998, s. 232.

⁴⁷ Blanco J. Villalta, Atatürk, Çev: Fatih Özsü, Kültür Bakanlığı yay, 2. Baskı, Ankara 2000, s. 182.

⁴⁸ Tansel, Mondros'tan..., s. 41.

Fakat galip devletlerin yaptıkları muamelelerden bu insani vaatlerin sözden ibaret kalacağı anlaşıyordu. Her gün yeni bir felaket haberi alıyorduk. Demiryolu geçitlerine ve mühim askeri sevk ve idare noktalarına mağrur İtilaf subayları ve askerleri getiriliyor, bu suretle memleket, demir çember içerisine alınıyordu⁴⁹.”

1. 4. Bölgelerin Özellikleri

1. 4. 1. Bölgelerin İdari Yapısı

Türkiye: Asya ile Avrupa arasında yer alan, 26°-45° Doğu meridyenleriyle 36°-42° Kuzey paralelleri arasında adeta dikdörtgen görünümüne sahip bir ülkedir. 7 idari bölgeye sahip Türkiye, tarih boyunca büyük devletlere ev sahipliği yapmış; bu bağlamda sürekli çatışma alanı olmuştur⁵⁰.

Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Türkiye'nin -özellikle Milli Mücadele yıllarında- üzerinde en çok oyunların oynandığı yerler arasındadır. bölgesinin Milli Mücadele yıllarındaki idari yapısı içindeki vilayetler (Adana, Antep, Maraş, Urfa ve Kilis) Halep ve Adana vilayetine bağlı yerleşim merkezlerini oluşturuyorlardı.

Bölgenin içinde yer alan Adana; Osmanlı idaresi altında Adana eyaletinin merkezi idi. Burası XIX. Yüzyılın ilk yarısında devlete karşı isyan eden Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa tarafından işgal edilerek bir süre Mısır ordularının karargah merkezi yapmış ve Kütahya Antlaşması ile de(1833) Suriye ile birlikte Adana eyaletini de Mısır'a bağlamış ise de, Londra Antlaşması ile (1840) tekrar geri alınmıştır. Bundan sonra bir müddet Halep vilayetine bağlanan Adana 1867'de yeniden tesis edilen ve kendi adını taşıyan vilayete merkez olmuştur⁵¹.

1516 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır hakimiyetinden, Osmanlı idaresine geçen Antep: Malatya, Kars, Zülkadiriye⁵², Samsat'ı içine alan Maraş Beylerbeyiliğine bağlı bir sancak merkezi durumundadır. 302 yıl Maraş vilayetine bağlı kalan Antep, 1818 yılında, Hurşid Ahmet Paşa'nın Halep valiliği sırasında Maraş eyaletinden ayrılarak kaza merkezi halinde Halep'e bağlanmıştır. Bu değişiklikte, özellikle vergi işlerinde Maraş iline bağlı olmaktan doğan şikayetler etkili olmuştur. 1913 yılında ise

⁴⁹ Kazım Özalp, Milli Mücadele, TTK, Ankara 1988, s. 3.

⁵⁰ Ramiz Ertem, TİH Özet Tarihi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., Ankara 2001, s. 30.

⁵¹ Yaşar Büyükoğlu, Milli Mücadele Döneminde Güneydoğu Anadolu, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1998, s. 1.

⁵² Şimdiki Kadirli.

kaza merkezinden sancak merkezine yükselen Antep, Halep'in kaybedilmesi üzerine 1918'de müstakil bir sancak merkezi haline getirilmiştir⁵³.

Maraş, XIV. Yüzyılın ilk yarısında Dulkadir Beyliği'nin toprakları dahilinde iken Yıldırım Bayezid zamanında bir kısım toprakları, daha sonra Yavuz Sultan Selim döneminde de bütün toprakları Osmanlı Devleti hakimiyetine geçmiştir (1515).

Mehmet Ali Paşa'nın Mısır valiliği sırasında başlayan Osmanlı-Mısır anlaşmazlığında, 1839 yılında gerçekleşen ve Osmanlı Devleti'nin yenildiği Nizip Savaşının ertesinde İbrahim Paşa'nın eline geçen Maraş, 19 ay kadar İbrahim Paşa'nın elinde kalmış, 1840'tan sonra tekrar Osmanlı hakimiyetine geçmiştir. Bir süre kaza merkezi haline konulan Maraş XIX . yüzyılın ortalarında Halep eyaletine bağlanmışsa da; I. Dünya Savaşı öncesinde kısa bir müddet ayrı bir eyalet teşkil etmiş, bu sürenin dışında I. Dünya Savaşının sonuna kadar Halep'e bağlı kalmıştır.

Urfa ise; Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Temmuz 1516 yılında Osmanlı topraklarına dahil edilen Urfa, daha sonra Halep eyaletine bağlanmıştır⁵⁴.

Urfa, I. Abdülhamit devri ve onu izleyen yıllarda Anadolu eyaletlerinden biri olarak kabul edilen Rakka Eyaletine merkezlik yapmış; 1865'te ise sancak olarak Halep vilayetine bağlanmıştır. Bu tarihten sonra 1919 tarihine kadar konumunu muhafaza eden Urfa, 1919 yılında yapılan düzenleme ile bağımsız sancak konumuna getirilmiştir⁵⁵.

Doğu Anadolu için ise şöyle bir tablo çıkartabiliriz⁵⁶:

<i>Vilayet ve Mülhak Livanın Adı</i>	<i>Merkezi</i>
<i>I. Erzurum Vilayeti</i>	Erzurum
a. Erzincan Livası	Erzincan
b. Bayazıt “	Doğu Bayazıt
<i>II. Sivas Vilayeti</i>	Sivas
a. Amasya Livası	Amasya

⁵³ Büyükoğlu, Milli Mücadele..., s. 2.

⁵⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. II, TTK, Ankara 1983, s. 276.

⁵⁵ Büyükoğlu, Milli Mücadele..., s. 3.

⁵⁶ Kamil Erdaha, Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, s. 42-43.

b. Karahisar-ı Şarki Livası	Şebinkarahisar
<i>III. Mamüretülaziz (Harput) Vilayeti</i>	Elazığ
a. Malatya Livası	Malatya
b. Dersim “	Tunceli
<i>IV. Diyarbakır Vilayeti</i>	Diyarbakır
a. Ergani Livası	Maden
b. Mardin “	Mardin
c. Siverek “	Siverek
<i>V. Bitlis Vilayeti</i>	Bitlis
a. Muş Livası	Muş
b. Siirt “	Siirt
c. Genç “	Genç
<i>VI. Van Vilayeti</i>	Van
a. Hakkari Livası	Hakkari

1. 4. 2. Bölgelerin Sosyo Kültürel ve Demografik Yapısı

Bölgede yapılan 1831 ile 1914 yılları arasındaki nüfus hareketlerini gerek Salnamelerde ve gerekse Prof. Dr. Kemal Karpat'ın Osmanlı Nüfus Hareketleri üzerine yaptığı incelemelerde görmek mümkündür.

Osmanlı Devleti'nde yapılan 1831 yılı nüfus sayımına göre bölgede mevcut gayrimüslim sayısı yok denecek kadar az olmasına rağmen özellikle I. Dünya Savaşı sonlarında ve işgal döneminde bölgede Ermeni nüfusunun bilerek artırıldığını görmekteyiz. Buna bir örnek vermek gerekirse 1831 nüfus sayımına göre Adana yöresindeki Ermenilerin sayısı yok denecek kadar az olmasına rağmen 1914'te yapılan nüfus sayımına göre Ermenilerin nüfusu % 15'lere kadar ulaşmıştır.

Gaziantep bölgesinde ise; şehir, Halep vilayetinin içinde gösterildiği için sağlıklı bir nüfus sayımı yapılamamış ise de şehir merkezinde, Osmanlı Devleti zamanında yerli Ermeni ailelerinin bulundukları bilinmektedir. Türk Kültürü içerisinde yetişen, çok gelişmiş olan kuyumculuk, bakırcılık, kunduracılık, terzilik, yapı ustalığı ve kalfalığı,

taş yontuculuğu, demircilik, bıçakçılık, çilingirlik, yazmacılık gibi hemen bütün sanatların kendilerinde olduğu Ermenice bilmeyen, her türlü ilişkilerinde Türkçe konuşan bu yerli Ermeniler, Fransız işgali döneminde dışarıdan gelen Ermeni militanların tahrikiyle teşkilatlandırılmış ve Türklere karşı cephe aldırılmışlardır⁵⁷.

Çizdiğimiz tablo içerisinde ticarete Ermenilerin hakim olduğunu görmek zor olmasa gerektir. Tarım ve sanat ürünlerinin yurt içine ve yabancı ülkelere Ermeni tüccarlar tarafından sevk edildiği dönemde Amerika'ya: fıstık, Antep el işleri, üzüm, Mısır'a: deli tütün, Avrupa'ya: cehri (Kök boyanın hammaddesi), bağırsak Ermeniler tarafından ihraç edilirdi. Dokumaları, sabunu, bakır işlerini, kuyumculuk mamullerini, üzüm pekmez ve diğer yer ürünlerini yurt içinde sevk eden de yine Ermeniler olmuştur. Şehrin en büyük manifatura, tuhafiye mağazaları Ermenilerindi. Doktor, eczacı ve dişçilerin hemen hepsi Ermenidir. Elleri bulundurdıkları bütün sanat ve ticarete ilaveten Osmanlı Bankasından az faizle çektikleri para ile murabahacılık yapan Ermeniler, ağır faizlerle Türk halkını soymuşlar; bu suretle köylerin ve şehrin en kıymetli taşınmaz ve taşınır mallarını ele geçirmişlerdir. Çocuklarını kendi okullarına gönderen Ermeniler, Amerikan Kolejlerinin tüm Anadolu'ya yaygınlaştığı Tanzimat sonrasında zaten kendi lehlerine olan tabloda adeta erişilemeyecek bir noktaya gelmişlerdir.

O zamanki sosyal ortam da Ermenilerin lehine, Türklerin aleyhinedir. Türkler, imparatorluğun çeşitli yerlerinde, Yemen'de, Hicaz'da, Rumeli'de isyanları bastırmak için kanlarını akıtmış, gençliklerini çürütmüşler; Ermeniler ise, diğer Müslüman olmayan unsurlar gibi, askerlik yapmamışlar, Türk okullarına dahi -genelde- gitmemişlerdir.

1914 nüfus sayımına göre bölge vilayetlerinin nüfus yapısı aşağıdaki gibidir: Yalnız Antep, o tarihlerde Halep'e bağlı olduğu için burada bulunan nüfus, Halep nüfusunun içerisinde geçmektedir.

⁵⁷ Büyükoğlu, Milli Mücadele..., s. 4-7.

Yer	Müslüman	Rum	Ermeni	Yahudi	Katolik Ermeni	Protestan Ermeni	Protestan	Latin	Süryani
Adana	341.903	8.537	50.139	66	437	2.511	5.036	174	467
Halep	576.320	13.772	35.104	12.193	8.182	5.739	8.643		2.956
Urfa	102.034	2.500	341	10	7	-	-	-	-
Maraş	152.645	11	27.842	251	23	4.480	6.111	1.189	-

Bu tabloda da görüldüğü gibi gayrimüslimler içerisinde en fazla nüfusa sahip olan azınlık Ermenilerdir⁵⁸.

1919 nüfus sayımına göre ise Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan bazı illerin nüfusları şu şekildedir:

Bitlis	: 398.700
Diyarbakır	: 471.462
Erzurum	: 645.702
Kastamonu	: 961.200
Mamüretülaziz	: 575.314
Sivas	: 1.169.443
Van	: 379.800
Kars	: 182.000 ⁵⁹

1. 4. 3. Bölgelerin İktisadi Yapısı

Bölge, bir taraftan doğal zenginliği, diğer taraftan ticari yollar üzerinde bulunması ve verimli bir toprağa sahip olması açısından önemli bir ekonomik potansiyele sahiptir. Başta Çukurova bölgesi olmak üzere diğer yerlerin de yukarıda saydığımız özelliklerinden dolayı Emperyalist devletlerin gözlerini kamaştırmıştır.

⁵⁸ Büyükoğlu, Milli Mücadele..., s. 8-9.

⁵⁹ Tevfik Çavdar, Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye, Milliyet yay., İstanbul 1971, s. 292.

Fransız yazar Paul de Veou, bölgenin Nil'den daha verimli olduğunu söyleyerek buradaki zirai mahsulleri şöyle ifade etmektedir:

“Buğday, çavdar, arpa, boyu iki metreyi bulan mısır, susam, darı, pirinç, pamuk... , 1.400.000 tonu ihraç edilmek üzere 1.850.000 ton hububat yetiştiriliyordu. Türk istatistiklerine nazaran vilayet yüzölçümünün % 3'üne tekabül eden bir araziden 250.000 ton pamuk elde edilir ki, bu miktar Fransız dokuma endüstrisini karşılamaya kafi gelir⁶⁰.”

Bu özelliklerinden dolayı bölgeyi Suriye'nin bir parçası olarak gören ve bu bölgeyi elde etmek için çalışan Fransa, raporlar, planlar bile hazırlatmıştır. Bunlardan biri Beyrut'taki Fransız Yüksek Komiserliği mensuplarından ziraat mühendisi Achord'a yaptırılmıştır. 1919'da bölgeyi dolaşan mühendis, raporunda şöyle diyordu: *“Marsilya'ya çok uzak olmayan Kilikya, Fransa'nın bütün pamuk ihtiyacını karşılayabilir, bu nedenle Kilikya ile Kuzey Suriye'yi elimizde tutmakla ve pamuk üretimini geliştirmekte çıkarımız vardır. Bunu yaparken, her koloniciyi bekleyen güçlüklerle karşılaşmayacak, büyük düşmanımız yenilenmiş Almanya'nın yerine geçerek onun başlattığı eseri tamamlayacağız⁶¹.”*

Urfa bölgesinde ise tarıma elverişli bir ortam olduğu için başta buğday olmak üzere tarımsal ürünler ekilip dikilmektedir. Yine Urfa tarımın dışında hayvan besiciliğinde de önemli merkezlerdendir. At, sığır, koyun ve keçi gibi büyük ve küçük baş hayvanlar bu bölgede hem halkın ihtiyacını karşılar; hem de ulaştırma aracı ve tarım işlerinde kullanılır.

Antep'e gelince gerek tahıl gerekse fıstık, zeytin ve üzüm gibi ürünlerin yetiştigi verimli arazilere sahiptir. Zeytin, özellikle Nizip, Kilis gibi yerleşim merkezlerinde yetiştirilmekte olup genellikle zeytinyağı yapımında kullanılmaktadır⁶². Esasında ekonomisinin tamamına yakını denecek ölçüde tarıma dayalı olan Türk ekonomisi açısından bu bölgelerin önemi yukarıdaki tabloya bakılırsa kendiliğinden ortaya çıkacaktır⁶³.

⁶⁰ Adil Dağıstan, Türk-Fransız İlişkileri (1918-1939), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1992, s. 20.

⁶¹ Yahya Akyüz, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922), TTK, Ankara 1988, s. 176.

⁶² Büyükoğlu, Milli Mücadele..., s. 12.

⁶³ Çavdar, Milli Mücadele..., s. 93.

Milli Mücadele'nin başında Anadolu ulaşımında üç yol söz konusuydu. Demiryolu, karayolu ve denizyolu. Bu üç yol sistemi de o gün için bile ihtiyaçlara cevap vermekten uzaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki karayolları hükümetçe üç ana grupta toplanmaktaydı. Bunları sıralayacak olursak:

- a) Vilayet merkezine en yakın demiryolu istasyonuna ya da posta merkezine bağlayan 5 m. genişliğindeki yollar,
- b) Vilayet merkezleri arasındaki başlıca kazaları, hatta limanları bağlayan 4 m. genişliğindeki yollar,
- c) Vilayet içerisinde köyler, kazalar arasındaki 3 m. genişliğindeki yollar⁶⁴.

Bölgedeki karayolunun durumu ise bu tasnife uygun olarak şu şekildeydi:

Halep-Kilis-Antep-Maraş,

Halep-Kırıkhan-Belen-İskenderun-(Kırıkhan'dan bir kol Antakya'ya ayrılır),

Halep-Kilis-Islahiye-Maraş,

Adana-Kozan-Feke-Saimbeyli,

Halep- Kırıkhan- Islahiye- Bahçe-Ceyhan-Adana- Mersin,

Adana-Ceyhan- Kadirli,

Adana- Karataş,

Antep-Nizip-Birecik-Urfa,

Adana-Gülek Boğazı-Koçhisar,

Adana-Mersin-Silifke⁶⁵.

Bu bölge Fırat nehrinin doğu bölgesine göre şehirleri daha çok gelişmiş olduğu için ulaşım araçları gerek çeşit ve gerek sayı bakımından daha zengindir.

⁶⁴ Büyükoğlu, Milli Mücadele..., s. 13.

⁶⁵ Büyükoğlu, Milli Mücadele..., s. 14.

1. 4. 4. Bölgelerdeki Askeri Durum

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının hemen ertesinde ordu yavaş yavaş terhis edilmeye başlanmıştır. Bu cümleden olmak üzere ordu, sadece dokuz kolordu kalmıştır. Bu kolordular ve karargahlarına baktığımızda şöyle bir tablo ile karşılaşırız⁶⁶:

<i>Kolordu</i>	<i>Karargahı</i>
<i>1. Kolordu:</i>	Edirne.
49. Tümen:	Kırklareli, Edirne.
60. Tümen:	Şarköy, Malkara, Keşan.
<i>25. Kolordu:</i>	İstanbul.
10. Kafkas Tümeni :	İstanbul.
1. Tümen:	Kocaeli Yarımadası.
<i>14. Kolordu:</i>	Tekirdağ.
55. Tümen:	Tekirdağ.
61. Tümen:	Bandırma, Balıkesir.
<i>17. Kolordu:</i>	İzmir'de.
56. Tümen:	İzmir, Menemen, Manisa.
57. Tümen:	Aydın, Antalya.
<i>20. Kolordu:</i>	Ankara.
23. Tümen:	Afyon.
24. Tümen:	Konya Ereğlisinden Ankara'ya.
<i>12. Kolordu:</i>	Konya.
11. Tümen:	Niğde.
41. Tümen:	Karaman.
<i>3. Kolordu:</i>	Sivas.
55. Tümen:	Amasya.

⁶⁶ TİH, IV, Genelkurmay Harp Dairesi yay., Ankara 1962, s. 38, 39.

61. Tümen:	Samsun.
13. Kolordu:	Diyarbakır.
2. Tümen:	Sivas.
5. Tümen:	Mardin.
15. Kolordu:	Erzurum.
3. Kafkas Tümeni:	Tortum.
9. Kafkas Tümeni:	Erzurum.
11. Kafkas Tümeni:	Van.
12. Kafkas Tümeni:	Horasan.

Milli Mücadele'nin başlarında ise durum şu şekildedir:

Irak'tan çekilen 6. Ordunun lağvedilmesi üzerine 13. Kolordu adını alan kuvvetler Diyarbakır, Siirt, Mardin ve Urfa yöresine yerleştirilmiştir.

15 Mayıs 1919'da 13. Kolordunun toplam mevcudu şu şekilde idi:

548 subay ve astsubay, 4.255 er, 2.389 hayvan, 5.737 tüfek, 36 makineli tüfek, 403 kılıç, 27 top. Kolordunun bir kısım silah ve cephaneleri 3. ve 20. Kolordulara gönderildi. Bu maksatla Kolorduya çok az ulaştırma ödeneği verilmesine rağmen halkın yardımı ile kolorduyu oluşturan birlikler sürekli silah ve cephane taşıdı. Bu suretle Batı Cephesi'nin silah ihtiyacı, önemli sayıda 13. Kolordudan sağlandı⁶⁷. Aslında 13. Kolordu I. Dünya Savaşı sırasında Irak'tan çekilen 6. Ordunun lağvıyla Diyarbakır, Siirt, Mardin, ve Urfa'ya konuşlanan ve mevcudu 4.800 kişi civarında olan bir Kolordu idi⁶⁸.

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, İtilaf Devletleri'nin baskısıyla bölge, Türk silahlı kuvvetlerinden adeta arındırılmıştı. Fakat, Anadolu halkının mücadele ve özgür yaşama ruhu şaşılmış ve Milli Mücadele geri dönülmez bir ufka yelken açmıştır.

⁶⁷ Büyükoğlu, Milli Mücadele..., s. 17.

⁶⁸ Cihat Akçakayalıoğlu, Komutan, İnkılâpçı, ve Devlet Adamı Yönleriyle Atatürk, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., 3. Baskı, Ankara 1998, s. 237.

1. 4. 5. Bölgelerin Stratejik Önemi

Bölge gerek İngiltere, gerekse Fransa için adeta vazgeçilemez bir konuma sahiptir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkması üzerine İngiltere, Hindistan yolu üzerindeki bu bölgeyi ele geçirmek için çalışmalarını hızlandırmıştır. Savaş telaşı içinde bol keseden yapılan dağıtım daha sonra İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Çünkü Filistin, Suriye ve Irak cephelerinin bütün yükünü isteyerek İngilizler çekmişti. Bu sebeple Fransızlar'ı petrol bölgesinde istemiyor ve buna yönelik siyaset takip ediyorlardı. İngiltere, Avrupa'da Fransızların güvenliğini sağlayıcı tedbirleri desteklemenin ücretini bu devlete Orta Doğu'da ödetmenin planlarını yapıyor ve uygulamaya koyuyordu. 3 Kasım 1918 tarihinde mütareke şartlarına aykırı olarak Musul'u işgal eden İngiltere, 9 Kasım 1918'de de İskenderun'u işgal etmiş ve hareketini Antep, Maraş vilayetlerine doğru genişletmiştir⁶⁹.

Sykes-Picot gizli antlaşmasında Antep, Maraş ve Urfa ile Musul bölgelerinin Fransızlara verilmesi öngörülmüş olmasına rağmen İngilizlerin bu yerleri işgal etmesinin başlıca sebebi pek tabiki petrolün varlığı idi. Her ne kadar Fransız Başbakanı Clemenceau:

“Ben Kilikya'yı, Suriye'yi, Şam'ı, Halep'i, Beyrut'u ve Musul'dan elde edilecek petrolün akacağı İskenderun limanını alabilmek için bir yem olarak Musul'u İngilizler'e verdim” dese de Musul'un önemini fark etmediğinin ve İngiliz entrikasına geldiğinin farkında değildir⁷⁰.

İngilizlerin; Antep, Maraş ve Urfa bölgelerini işgal sebebini açıklıkla anlatan bu ifadeye göre İngiltere, bölgeyi Musul'a karşılık Fransızlara koz olarak kullanırken Fransızlar da Antep, Maraş ve Urfa bölgelerine karşılık Musul'u İngilizlere verdiklerini açıklamaktadırlar. Şu husus da unutulmamalıdır ki, I.Dünya Savaşı'nda yenilen Osmanlı Devleti'nin ayakta kalan ordularından birincisi Musul'daki VI. Ordu, ikincisi ve en önemlisi de Adana bölgesinde Mustafa Kemal Paşa komutasındaki Yıldırım Orduları Grubu ile VII. ordudur. Bu ordular Osmanlı Erkan-ı Harbiyesinin emri ile bölgeyi boşaltırken, halkı teşkilatlandırıdıklarını ve silahlandırdıklarını, ordunun elindeki silahları da kuzeydeki Anadolu şehirlerine naklettiklerini biliyoruz. Tabidir ki bu durum İngilizleri bölgede hayli rahatsız etmiştir.

⁶⁹ Tevfik Bıyıkoglu,, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, TİH, C. I, Ankara 1962, s. 62.

⁷⁰ Büyükoğlu, Milli Mücadele..., s. 20.

İngilizler: Antep, Urfa, Maraş ve çevresini işgale geçerli bir sebep bulamadıklarından dolayı işgal sebebi olarak Mondros Mütarekesinin 7. maddesini ileri sürmüşlerdir⁷¹. Mütareke maddelerinin belirsiz olması onlara bu işgal fırsatını vermiştir. Mesela 7. maddenin Müttefiklere önemli askeri noktaların işgali hakkını tanıması en başta gelen elastiki ve zayıf noktalardan birisidir. Yine Kilikya tabiri resmi herhangi bir yazışmada geçmeyen tarihi bir kelime olmasına rağmen mütareke şartlarında yer almıştır. Mütarekenin metni, aleyhimize kullanılmak amacıyla biraz da kasten müphem olarak kaleme alınmıştır. Bu hususu İngiliz arşiv belgeleri doğrulamaktadır. O sıralarda İngiliz istihbarat servisinde çalışan A. J. Toynbee, 3 Ekim 1918 tarihinde hazırladığı “Türkiye ile Mütareke, Geçici Teklifler” başlıklı bir hatırlatmada, İstanbul’un istihkamların ve Anadolu’nun işgalinden kaçınılması gereğini belirtiyordu. Bir başka İngiliz hariciye yetkilisinin bu belge üzerine şu eklemeyi not düşüğünü görüyoruz:

“Çanakkale ve boğazlardaki stratejik noktalar gibi belirsiz kelimeler kullanılmalı, gerekirse İstanbul’un sözünü etmekten kaçınılmalıdır. Bu stratejilerini iyi uygulayan İngilizler Mondros Mütarekesinin 12. maddesinde yer alan Suriye ve Irak sınırlarına açıklık getirmedikleri gibi 12. maddede yer alan “kontrol” kelimesinin manasını da açıklıkla belirtmemişlerdir⁷².

İşte Mondros Mütarekesinin muğlak olan kısımları müttefiklerin işine gelmiş ve işgallere meşru bir zemin hazırlamış; böylece, istilalarını gerçekleştirme imkanı bulmuşlardır. Başta Antep, Maraş olmak üzere bölgedeki diğer yerlerin İngilizler tarafından işgalinde bu husus aleyhimize kullanılmıştır. Diğer taraftan İngiltere sömürge olmaya aday olarak gördüğü bir ülkenin yani Osmanlı Devleti’nin kendisiyle savaşa tutuşmasını, hele Çanakkale ve Kutü’l-Amara’da yenilgiye uğratılmasını bir türlü hazmedememiştir. Bu sebeple İngiliz İmparatorluğu, sömürgelerinde nüfuz ve itibarını artırmak için Osmanlı Devleti’ni parçalamayı ve böylelikle itibarını yeniden elde etmeyi planlamıştır⁷³.

⁷¹ TİH, Güney Cephesi, Genelkurmay Harp Dairesi yay., Ankara 1962, s. 37-38; Derviş Kılınçkaya, Milli Mücadele’de Urfa, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985, s. 57.

⁷² Büyükoğlu, Milli Mücadele..., s. 22.

⁷³ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele (1918-1919), C. 1, Cem Yayınevi, İstanbul 1992, s. 103.

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU ANADOLU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA AŞİRETLER VE AŞİRET YAPILANMASI

2. 1. Türk Sosyolojisinde Aşiret

2. 1. 1. Aşiretin Tanımı

Hiç şüphesiz konar-göçer aşiretlerin tarihimizde ve Türk devletinin kuruluşundaki önemi büyüktür. Bunu Wittek, ayrıntılarıyla ortaya koymuştur⁷⁴. Bunun dışında Hollandalı yazar olan ve tamamen “Kürt” olgusu üzerinde yoğunlaşan Martin Van Bruinessen’de, Türkçe’ye de çevrilen “Ağa, Şeyh ve Devlet” adlı eseriyle aşiretler, aşiret reisleri, aşiret dışı gruplar, şeyhler ve tarikatlar hakkında en yaygın bir saha araştırmasının belki de ilk örneklerini ortaya koymuştur⁷⁵.

Aşiretler üzerinde belgesel nitelikte bir diğer araştırma da Ahmet Refik Altınay’ın “Anadolu’da Türk Aşiretleri 966-1200” adlı kaynak araştırmasıdır. 966-1200 yılları arası Anadolu’da yaşayan Türk aşiretlerinin tarihi kökenleri hakkında Divan-ı Hümayun Mühimme Defterlerinde kayıtlı hükümlere dayanan bu inceleme, 1930 yılında basılmıştır. Eserden öğrendiğimize göre Türk aşiretlerinin çoğu Anadolu’dan, bir kesimi de Rumeli’denidir. Has, zeamet ve tımarlarla yaşayan bütün reaya hakkında olduğu gibi, bu aşiretleri de nizam ve inzibat altına almak, imparatorluğun müdafaası için onların da kudret ve kuvvetlerinden istifade etmek için kanunlar ve nizamlar vaz edilmiştir⁷⁶. Gerek Fatih Sultan Mehmet’in gerekse Kanuni Sultan Süleyman’ın kanunnamelerinde bu Türk aşiretleri hakkında birçok maddelerin mevcut olduğunu da bu vesile ile öğrenmiş bulunuyoruz. O halde, Osmanlı döneminde aşiretler sosyolojik bir vakıa olarak göz önüne alınmış ve konu bütünlüğü ile kanunnamelere geçmiştir. Bununla da yetinilmeyerek Sultan II. Abdülhamit döneminde, 1882’de Aşiret Mekteb-i Hümayunu adlı bir okul kurularak bu insanların devletle uyum içerisinde olması ve kaynaşması hususunda önemli adımlar atılmıştır⁷⁷.

⁷⁴ Paul Wittek, “Osmanlı İmparatorluğunda Türk Aşiretlerinin Rolü”, Tarih Dergisi, 1963, s. 17.

⁷⁵ Martin Van Bruinessen, Ağa, Şeyh ve Devlet, Özge yay., Çev: Remziye Arslan, Ankara 1996.

⁷⁶ İsmail Beşikçi, Doğu Anadolu’da Göçebe Kürt Aşiretleri, Yurt yay., Ankara 1998, s. 127.

⁷⁷ Türkdoğan, Güneydoğu..., s. 248.

Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu'na göre aşireti şu şekilde tanımlayabiliriz: “Aşiret Arapça bir kelime olup “kabile”nin karşılığı olarak kullanıldığı gibi kabilenin altında daha küçük bir topluluğu da ifade edebilmektedir. Türkçe’de ise yaygın olarak göçebe unsurlar için kullanılmış olan bu kelime, özellikle Osmanlılar döneminde boyun altında, cemaatin üstünde bir topluluğa ad olmuştur. Osmanlı kanunname ve belgelerinde genel olarak “konar göçer” veya “yörük” olarak kaydedilen teşekküller, yukarıdan aşağıya bir sıraya göre, boy (kabile, taife), aşiret, cemaat, oymak, mahalle, oba (aile) şeklinde bölümlere ayrılmıştır. Araplar’daki kabile teşkilatında ise birkaç aşiretten bir fasile, fasilelerden fahz, fahziardan batn, batniardan imare, imarelerin birleşmesinden de kabile meydana gelmekteydi. Boyun idari işlerinin boy beyi (Arap kabilelerinde şeyh) tarafından yürütülmesine karşılık aşiretlerde bu görev aşiret beyi ya da kethüda tarafından yerine getirilir. Bazı durumlarda boy beyinin yetkisi dahilinde olan aşiret beyinin tespiti genellikle irsi bir hüviyet göstermektedir⁷⁸.”

Türkdoğan’a göre ise kabile ve aşiret kavramları, henüz sosyolojik anlamda açıklığa kavuşmuş değildir. Ona göre aşiret: kabilelerin birleşmesinden meydana gelmektedir⁷⁹. Aşireti meydana getiren etken, daha ziyade evlenme yoluyla sağlanan akrabalık olgusudur. Aşiretin büyüklüğünü belirleyen kabile sayısıdır. Kabile reislerinin üzerinde de bir aşiret reisi (*ulu kişi*) vardır. Büyük ve ulu bir ata olarak bilinen bu kişi, aşiret teşkilatının en üst kısmında yer almaktadır. Bu ulu kişi, gerektiğinde başka aşiretleri de nüfuz sahası içine katabilir. Aşiretler konfederasyonu bu şekilde teşekkül etmiş olur. Aşiretin idaresinden, diğer aşiretlere karşı soy-sopun devamının sağlanması ve üstünlüğünün korunmasından bu ulu kişi (reis) sorumludur. Genelde evlenmeler de aşiret içinde meydana gelir. Bu nedenle, aşiret aynı zamanda bir idari ve siyasi birliktir. Şerefname’de zikredildiğine göre, ulu kişi aşiretler konfederasyonun başkanı olarak görülebilir⁸⁰. Aşiret, kabilelerin çıkarlarını savunan bağımsız bir siyasi birlik olduğu

⁷⁸ Yusuf Halaçoğlu, “Aşiret”, TDVİA, TDV yay., C. 4, İstanbul 1991, s. 9.

⁷⁹ Orhan Türkdoğan, Doğu Anadolu’nun Sosyal Yapısı, Azerbaycan Kültür Derneği yay., Ankara 1987, s. 19.

⁸⁰ Şerefname: Bitlis de yaşamış olan Şerefhan tarafından Farsça olarak kaleme alınmış ve 1597’de dönemin Osmanlı Padişahına sunulmuş bir Kürt tarihidir. El yazma orijinal nüshası bir çok kıymetli eserimiz gibi yurt dışına çıkarılmıştır. Oxford Üniversitesi’ndeki Bodleian Kütüphanesi’nde 312 numara ile kayıtlıdır. Kynk. İsmet Giritli, Emeller, s. 24.

Eser, 1669 yılında Bitlis Beylerinden Muhammed Bin Ahmed Bey Mirza tarafından Arapça’ya çevrilmiştir.

Petersburg İlimler Akademisi tarafından 1860-1862 yıllarında Farsça aslı yayınlanan eser, daha sonra 1868-1875 yıllarında tahrif edilerek yine Ruslar tarafından bazı ilaveler yapılmak suretiyle Fransızca olarak neşredilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın Taneri, Türkistanlı Bir Tük Boyu Kürtler, Türk

halde, güçlü bir aşiretin otoritesini kabul ederek aşiretlerden oluşan aşiretler konfederasyonu daha üst bir oluşumu “leydana”yı meydana getirir. Bu konfederasyonun başkanlığına da kendisi geçer. Böylece, diğer aşiretlere karşı hak ve çıkarları aynı olan bir siyasi birlik doğmuş olur⁸¹.

Kamus-i Türki’de aşiret; bir asıldan çıkmış, birlikte yaşayan ve birlikte konup göçen topluluk veya oymak biçiminde tanımlanmıştır⁸². Biz bu tanımdan kabile ile aşiret arasında bir farklılık görülmediğini, adeta birbirleriyle eş anlamlı kullanıldığını görmekteyiz.

Büyük Larousse’ye göre: aşiret: aynı bölgede ortak bir toplumsal düzen içinde yaşayan ve aynı soydan gelen aileler topluluğudur⁸³.

İsmail Beşikçi’ye göre aşiret şu şekilde tanımlanabilir:

“Soy-sop birliğine dayanan, genelde kendi soyundan olmayana kapalı, “bizlik” duygusu ve değerlerinin ve anonim işlerin önemli rol oynadığı, daima bir reisin liderliğinde hareket eden toplumsal bir topluluk”⁸⁴.”

Ahmet Özer’e göre aşiret: kabilelerin birleşmesinden mürekkep topluluğa verilen isimdir. Kabile ise kan bağı ile birbirine bağlı olan yapıdır⁸⁵.

Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., Ankara 1983, s. 5; Türkdoğan, Güneydoğu..., s. 3; Giritli, Emeller..., s. 23; Mahmut Çapar, Doğu’daki Aşiretlerin Türklüğü, Akın yay., İstanbul 1972, s. 64.

1930 yılında Süleyman Savcı tarafından Türkçe’ye çevrilen eser, Mehmet Emin Bozarslan tarafından 1975 yılında İstanbul’da tekrar neşredilmiş; ancak, eser terör örgütleri tarafından kendi propagandaları çerçevesinde değiştirilerek bir çok defalar çoğaltılmıştır.

Şeref Han kaleme aldığı eserinde: Kürt boyları ile beylerinin soy ve atalık durumunu Türk, Fars ve Arap asıllarına bağlamış ve Kürtlerin kökeni hakkında şu bilgiyi aktarmıştır:

“Hz. Muhammed’in peygamberliğinin ünü ufuklara yayıldığı sıralarda Türkistan’ın en büyük hükümdarlarından biri olan Oğuz Han, Medine’de bulunan Hz. Peygambere bir heyet gönderdi. Bu heyetin başında da, Kürt büyüklerinden ve ileri gelenlerinden Bugduz adlı kişi vardı. Elçiye, kabilesi ve mensup olduğu soy sorulunca Kürt topluluğundan olduğu cevabını verdi”. Bu olaya değinen Faruk Sümer konu ile ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

“Oğuz elinin yaşadığı tarihten aşağı yukarı beş yüz yıl sonra yazılmış olan destanların yine 16. yüzyılın ikinci yarısında eskiden beri Türk kültürünü benimsemiş ve onu sevmiş olan Kürtler arasında çok yayılmış olduğunu göstermektedir. Oğuz Han’ın destanlarında adı geçen “bıyığı kanlı Bügdüz Emeni” elçilikle Peygambere gönderdiği ve Bügdüz- Şehname’de Bugduz Emeni’nin Kürt olduğu hakkında Kürtler arasında dolaşan bir rivayet, bu destanları Kürtlerin nasıl benimsemiş olduğunu açık bir şekilde gösterir. (Aslında Aydın Tanare’ye göre Kürtler Orta Asya menşeli olup Oğuz Hanın maiyetindendirler. Kynk. Aydın Taneri, Kürtler, Doğu Matbaacılık, Ankara 1976, s. 15.)

Prof. Dr. Orhan Türkdoğan’a göre bundan tam dört yüzyıl önce kaleme alınmış bulunan Şerefname, Kürt aşiretleri yanında birçok yöre halkının mensupları hakkında da malumat vermek suretiyle günümüze ışık tutmakta olduğu için, aşiret-kabile sosyolojisi açısından bir kaynak eser sayılabilir.

⁸¹ Türkdoğan, Güneydoğu..., s. 23.

⁸² Şemseddin Sami, Kamus-i Türki, Çağrı yay., 7. Baskı, İstanbul 1996, s. 939.

⁸³ Büyük Larousse, “Aşiret”, Milliyet yay., C. 2, İstanbul 1992, s. 934.

⁸⁴ İsmail Beşikçi, Doğu Anadolu’nun Düzeni II, Yurt yay., Ankara 1992, s. 381.

Göçebe hayatının bir gereği olarak daha çok hayvancılıkla uğraşan aşiretler, bu bakımdan yerleşik ahaliyle iktisadi bakımdan bir bütünlük teşkil etmişlerdir⁸⁶. Yaylak ve kışlakları arasındaki hareketleri, biraz da hayvanlarına otlak bulma düşüncesinden doğmuştur. Bununla beraber göçebe hayatlarının, merkezi otoritenin zayıflamasıyla başı boş telakki edilebilecek bir tarza dönüştüğü ve bunun, onların tedip ve iskanları için bir sebep teşkil ettiği görülmektedir. Aşiretlerin kontrol altında tutulmaları ihtiyacı devletçe eski aşiret düzenlerinin bozularak kethüdalıklar şeklinde teşkilatlandırılmalarına ve ancak belli güzergahlar içinde hareketlerine izin verilmesine yol açmıştır.

Prof. Dr. Orhan Türkdoğan'a göre ise aşiret: "içe dönük, küçük bir dünya, bir savunma örgütü, gelenekli ve tutucu bir müessese, aynı özellikleri taşımayan gruplardan oluşmuş üstünlük duygusuna sahip bir topluluktur". Ona göre; aşiretlerin bazıları birden fazla reise sahip olmakla birlikte, bazılarında belirlenmiş bir reis yoktur.

Yukarıda yapmış olduğumuz tanımlamaları kısaca taplo haline gelecek olsak aşiretin nasıl meydana geldiği hakkında şöyle bir tablo ile karşı karşıya kalırız⁸⁷:

<i>Ahmet Özer'e göre</i>	<i>Ziya Gökalp'e göre</i>	<i>İsmail Beşikçi'ye göre</i>
Aile (Hanedan)	Ayal (Akev)	Çadır (aile-hane)
Çadır	Ocak	Zoma
Zom	Soy	Kabile
Oba	Yarım tire	Aşiret
Taifa (tayfa)	Tire	
Kabile	Bölük (Amar)	
Aşiret	Boy	
Kol (kabile)	il	
	Uruk	

⁸⁵ Özer, Doğu Anadolu'da ..., s. 80.

⁸⁶ C. Aladağ, Milli Mücadele ve Doğuda Feodalizm-Aşiret, Özgürlük Yolu yay., Ankara 1976, s. 146; Beşikçi, Doğu Anadolu'nun..., s. 500; Erdaha, Milli Mücadele'de ..., s. 18.

⁸⁷ Türkdoğan, Güneydoğu..., s. 25-30.

Bruinessen, yörede üçlü bir aşiretleşme yapısına dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki soylu aşiretler, ikincisi aşiretten yoksun bulunan köylülük, üçüncüsü de bunların ikisi arasında yer alan yanaşma aşiretlerdir. Bu tasnif, yörenin sosyolojik alt yapısını ortaya koyması açısından dikkat çekici olsa gerektir. 1995’de Van’a bağlı Bürüki, Ertuşi, Livili, Alan, Küresin ve Pinyanişi aşiretleri üzerinde yapılmış olan saha araştırmalarında bu yapısal oluşum hakkında ayrıntılı bilgileri bulmak mümkündür⁸⁸.

Kendi adıyla anılan Hamidiye Alaylarını 1881 yılında kuran II. Abdülamit, bu birliği kimilerine göre Ermeni ve Ruslara karşı politikasının bir sonucu olarak kurmuştur⁸⁹. Başlangıçta Doğu Anadolu’da yaşayan Arap, Kürt, Türkmen ve Karakalpak aşiretlerinden 21 alay olarak teşkil edilmiş olan alayların sayısı gösterilen büyük ilgi sebebiyle: 1892’de 45’e, 1893’de 56’ya, 1894’de 58’e, 1898’de 60’a ve 1901’de de 65’e çıkarılmıştır⁹⁰.

Temelini Kürt aşiretlerinin oluşturduğu Hamidiye Alaylarının örgüsü şu şekilde idi:

Her alay ya da bir kaç alay birlikte belli bir aşiretten teşkil olup her alaydaki erat sayısı 1.200 kişi idi. Bu 1.200 kişilik alayın başında bulunan alay komutanı aşiretin reisi yahut ileri geleni olup aynı zamanda yörenin de idaresinden sorumlu kaymakamı sayılırdı. Çoğu okuma yazma bilmeyen alay komutanı, alayın kumanda heyetini kendi akrabaları veya aşiretin ileri gelenleri arasından seçerdi. Bu kumanda heyeti her alayda iki Binbaşı, dört Yüzbaşı, sekiz Mülazım ve bir Katipten oluşmakta idi.

Yaklaşık 43.730 kişilik olan bu ordu iki kola ayrılmış iki liva tarafından yönetiliyordu. Bunlardan kuzey doğudaki aşiretlerin -Zil Partisi- livası Patnos’ta (Ağrı’da) oturan Hayderan aşireti reisi Mirliya Kör Hüseyin Paşa idi. Bu paşanın komutası altında Muradiye, Patnos ve Van bölgelerinde oturan 5 adet Hayderan aşireti Hamidiye Alayı, Ağrı’da 1 Hayderan ve 1 Takoriyan aşiret alayı, merkezi Ağrı’da 2 Zilan ve 1 adet Celali aşireti alayı, Eleşkirt’te de 1 tane Sıpıkan aşiret alayı vardı⁹¹.

Mil Partisinin livası olan Viranşehir bölgesindeki çöllerde 1.000 çadırlık aşiret ile dolaşan Milan aşiretinin reisi İbrahim Paşa idi. Bu paşanın komutasında Varto, Karlıova ve Bulanık’ta oturan Cibran aşiretinden oluşmuş 4 Hamidiye Alayı, Malazgirt

⁸⁸ Türkdoğan, Güneydoğu..., s. 246.

⁸⁹ Hasan Yıldız, Aşiretten Ulusallığa Doğru Kürtler, Fırat-Dicle yay., İstanbul 1991, s. 85; Uğur Mumcu, Kürt- İslam Ayaklanması (1919-1925), Tekin Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1992, s. 17.

⁹⁰ Cezmi Eraslan, “Hamidiye Alayları”, İslam Ansiklopedisi, TDV yay., C. 15, İstanbul 1997, s. 462.

⁹¹ Özer, Doğu Anadolu’da..., s. 33.

bölgesinde 6 Hasenan Hamidiye Alayı, Tekman, Koksı, Hacı Ömer bölgelerinde 2 tane Zirkan aşireti Hamidiye Alayı ve Urfa'nın Sıruç ilçesinde 2 tane Berezan Hamidiye Alayı ile 3. bölge alayı komutanlıkları vardı. Bu alaylar sıra ile birden otuz altıya kadar alay numarası ile sıralanmışlardı. Öyle ki Meşrutiyetin ilanı ile Hamidiye Alaylarının durumu aynen devam etmiş I. Dünya Savaşında Doğudaki cepheleri Ruslara ve Ermenilere karşı savunmada aşiretlerin rolü büyük olmuştur.

Sultan II. Abdülhamit, bu düzeni sağlarken aşiret reislerinin çocuklarını İstanbul'a getirmiş ve bu çocukların arzulan eğitimi aldıktan sonra sistemin devamı için Doğu'ya geri göndermiştir. Ayrıca Hamidiye Alaylarının komutanlarını ve Mirlivalarını İstanbul'a getirterek ara sıra hediyeler veren II. Abdülhamit, Hamidiye Alayları ile bölgede Osmanlı hakimiyetinin sağlamlaşmasını sağlamıştır⁹². II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinin ertesinde yönetime gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti reisleri özellikle yeni askerî okulların açılması ile ülkeye yeni bir soluk getirmek istemişler ancak başarılı olamamışlardır⁹³.

2. 2. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Aşiretlerinin Sosyo-Politik Durumları

Aşiret, genelde kan bağları ile birbirine bağlı olan, belirli bir alan üzerinde kendine has bir yaşam süren genelde de hayvancılık ile uğraşan insan topluluklarının bir araya gelerek oluşturdukları topluluktur. Burada ifade edilen kan bağı ekseriyetle baba soyu esas alınarak ifade edilen kan bağıdır.

Doğu Anadolu'da bulunan aşiretlerin yaşadıkları coğrafya dağlık, engebeli ve sarp bir özelliğe sahiptir. Bu durum burada yaşayan aşiretlerinin tabii olarak hayvancılığa yönelmelerine neden olmuştur. Ayrıca bu coğrafi yapı aşiretlerin yazın yazlıklara kışın ise kışlıklara göç etmeleri gibi bir durumu beraberinde getirir ki bu duruma biz yarı göçebe yaşam diyoruz.

Aşiretin çekirdeğini “Aile” oluşturur. Ailelerin biraraya gelmesi ile “Zom”, Zomların biraraya gelmeleri ile “Oba”, Obaların biraraya gelmeleri ile “Kabile”, Kabilelerin biraraya gelmeleri ile de “Aşiret” oluşur.

⁹² Osmanlı'dan Günümüze..., s. 6.

⁹³ Erdoğan Öznal, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, C. 2, Kısım 1, 2. Baskı, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., s. Ankara 1993, s. 25.

Aşiretlerin Yönetimi:

1. Divan:

Aşiretin sorunlarının görüşülüp karara bağlandığı meclistir. Bu meclisin başkanı aşiret reisidir. Divanın üyeleri ise kabile reisleri ve aşiretin nüfuzlu ve ileri gelenleri ile ak sakallılardan oluşur.

Aşiret meclisinin verebileceği çeşitli cezalar olmakla birlikte bunlardan en ağır olanı hiç kuşkusuz idam kararıdır. Bunun kadar önemli olmasa bile bir diğer önemli ceza da kişinin aşiret dışına sürülmesidir⁹⁴.

2. Gevalilik:

Daha çok Kafkasya'da görülen bir yönetim biçimidir. Bir nevi aşiret mensuplarını seçtiği nahiye müdürlüğü hüviyetindedir.

3. Aşiret Reisliği:

Aşiretin yönetiminden, öteki aşiretlere karşı üstünlüğün korunması gibi görevleri olan kişidir. Bu kişinin üstlendiği rol, reisliği bir kurum haline getirmiştir. Aşiret reisliğinin değişimi 2 tarzda olur. Bunlardan birincisi aşiret içerisinde bir gurubun sivrilerek öne çıkması şeklinde olur. Bu durum daha çok buhranlı dönemlerde gerçekleşir. İkincisi tarz değişiklik ise reisin ölümü halinde tabii olarak reisliğin el değiştirmesi şeklinde olur.

Aşiret Reislerinin Görevleri:

Aşiret reisi; aşiretin yönetiminden, öteki aşiretlere karşı üstünlüğün korunmasından, aşiretin kabileleri arasında ahenkli ilişkilerin sürdürülmesinden sorumludur.

Reisin siyasi sayılabilecek bu faaliyetlerinin yanı sıra, otlak kiralama, yayla seçme, kuraklık ve kıtlık dönemlerinde önlemler alma gibi görevleri de bulunmaktadır. Reislerin bazen bir kaç aşiretin arasındaki çatışmaları çözüp diğer aşiretler karşı bir birlik sağladığı da görülür.

Aşiret reisleri de genellikle -öteki aşiret mensupları gibi- aşirete kan bağı ile bağlıdır. Diğer aşiret mensuplarına oranla daha zengin bir konumda olan aşiret reisleri genellikle becerikli, insanları idare edebilecek kadar mahir bir yapıdadırlar.

⁹⁴ Wadie Jwaideh, Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi, İletişim yay., İstanbul 1999, s. 61-62.

Eski dönemlerde genellikle toprağın sahibi sadece aşiret reisi iken bu durum zamanla değişmiş ve aşiret mensupları da toprak sahibi olur hale gelmişlerdir.

Aşirette sorunların çözümü sadece aşiret reislerinin karar verebileceği bir durum değildir. Genellikle kararlar “Cemaat” ya da “Divan” denen aşiret kurulu tarafından verilir. Kişinin idamına hüküm verme, aşiretin diğer aşiretlerle olan münasebetlerinin durumuna da bu kurul karar verir.

Aşiretler arasındaki husumetler genellikle kız alış verişi ile halledilmeye çalışılır⁹⁵.

Aşiret reisinin etrafında oluşan bir gurup vardır. Bu gurup reise siyasi, ekonomik ve diğer aşiretler arasındaki ilişkilerin de bir nevi danışmanlık yapar. Bunlar aşiretin ileri gelenleridir⁹⁶.

Aşiretlerin her bir birimin kendine ait bir reisi vardır ancak bu reislerin tümü, birliğin reisi olan “Aşiret Reisi”ne bağlıdır⁹⁷.

Aşiret reisleri çoğu zaman sadece aşiret reisi olarak, kimi zaman da dini lider olarak bazen de etnik ve ulusal liderlik iddiaları ile ortaya çıkmışlardır. Bu liderlik rollerinden birini benimseyen aşiret resileri olduğu gibi, kimi yerde ikisini yani aşiret reisliğinin yanı sıra dini liderlik sıfatını da uhdesinde barındıranlara raslanılmaktadır.

Yalnızca aşiret resiliği rolünü benimseyenler idare ile uyuşmuşlardır. Aşiret reisliği yanında dini liderlik vasfına da sahip olanlar ise Ankara Hükümeti ile daha sonraki yıllarda sürekli çatışır durumda olmuşlardır.

Sadece Aşiret Reisliğini Benimseyen Aşiret Liderleri ve Devletle Münasebetleri:

Bunlar çok özel ve öznel bir nedn omadıkça idare ile bir çatışma içerisine girmemişler, aksine idare ile ve hakim sınıflarla işbirliği yapmış, bu yolla zenginleşmişlerdir. Bu özellikten dolayı bu aşiret reisleri, değişmelere -özellikle 1923 yılında ilan edilen Cumhuriyet rejimine- tepki göstermemişler hatta bununla bütünleşmişlerdir.

Merkezi otoriteye başkaldırmadıkları için bu durum aşiret reislerinin yeni kültür öğeleri ile bütünleşme sonucunu beraberinde getirmiştir. Bunun gelişmesi ile Doğulu tüccarlar şehirlere göç etmiş, şehrin olanakları karşısında şaşkına dönen aşiret reisleri bir daha kırsal alana dönmemişlerdir. Şehirden aşireti yönetmeye başlayan aşiret reisleri, çok

⁹⁵ Aladağ, Milli..., s. 149-156.

⁹⁶ Özer, Doğu Anadolu’da ..., s. 72.

⁹⁷ İbrahim Bozkurt, Tarih Boyunca Aşiretçilik ve Şanlıurfa Aşiretleri, İmaj Ofset, Şanlıurfa 2003, s. 100.

partili sistem sonrasında politikaya atılmışlar ve güçlerini politika ile perçinlemişlerdir. Bu perçinlenmenin ertesinde aşiret reislerinin oğulları kentlerde okumuşlar ve bu durum aşirette daha köklü değişikliklerin de başlangıcını oluşturmuştur.

Aşiret Reisliğinin Yanında Dini Liderlik Konumu Olan Aşiret Reisleri ve Devletle Münasebetleri:

Aşiretin yanı sıra dini önderlikte yapan aşiret reisleri: kan bağlarının yanı sıra devreye dini duygu ve inançları da soktukları için sadece aşiret reisi olan liderlerin yanında otoritesi daha sağlam olarak karşımıza çıkar.

Bu yapıyı taşıyan aşiretler, aşiretçi yanlarından dolayı 1923 yılında ilan edilen Cumhuriyet rejimi ile uyuşmuş ama dini taraflarından dolayı aynı idare ile çatışma içerisine girmişlerdir.

Aşiret Reisliği, Dini Liderlik ve Siyasal Liderlik Vasıflarını Uhdesinde Birleştiren Aşiret Liderleri ve Devletle Olan Münasebetleri:

Bunlar sürekli merkezi idare ile çatışmış ve Doğu'da meydana gelmiş olan bir takım olaylara önderlik etmişlerdir. Bu aşiretlerin reisleri zamanla yakalanmış kimileri İstiklal Mahkemelerince asılmış ve kimileri de isyan ettiklerinden dolayı çatışmalarda ölmüştür. -İstiklal Mahkemeleri sadece siyasi maksatlarla değil aynı zamanda askeri maksatlarla da kururulmuş mahkemelerdi⁹⁸-. Bu bağlamda devletle kavgalı olduklarından dolayı şimşekleri üzerlerine çekmişler ve yavaş yavaş dağılmışlardır⁹⁹.

Aşirette Toplumsal Yapının özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Sosyal bir organizasyon olarak aşiret, gelenekçi bir toplumsal örgüte sahiptir.
2. Aşiret, kapalı bir toplum biçimine sahip olup, bu yanı sıra, kültürel özelliklerini halen günümüzde de koruyabilen bir yapıdır.
3. Otoriteye bağlılık, mutlak itaat, doğuştan gelen statü, biz duygusuna dayanan ilişkiler, yaşama biçimine hakim olan davranış biçimlerindendir.
4. Göçebe ya da yarı göçebe bir yaşama biçimine sahip olmaları hasebiyle hareketli bir nüfusa ve hızlı bir nüfus artışına sahiptir.

⁹⁸ Mustafa Keskin, "Cumhuriyetimizin Derinlik Boyutu", 75. Yıl Armağanı, Erciyes Üniversitesi yay., Kayseri 1999, s. 227.

⁹⁹ Özer, Doğu Anadolu'da ..., s. 36.

5. Ekonomi genellikle hayvancılığa dayanır.

Aşirete hakim olan aile tipi geleneksel geniş babaerkil aile tipidir. Aile fertleri birbirlerine kan ve duygusal bağlarla bağlıdırlar. Ailede belirlenmiş bazı ilişkiler vardır. Bu anlamda ana ve babadın, kız ve erkek evlatların statüleri, ilişkileri ve evlenme biçimleri belirli kurallara bağlıdır. Genelde aileler kız çocuklarını evlendirirken büyükten küçüğe doğru bir sıra takip ederler. Sıralamaya riayet etmeyen aşiret mensupları genelde kınanırlar. Yalnız önemli olan husus sıralama hemcinsler arasındadır. Yani kızla erkek kardeşler arasında sıralamaya önem verilmez. Genelde ailede en küçük erkek çocuk ana ve babası ile birlikte kalarak baba öldükten sonra babanın yerine geçer.

Aşiretin en alt birimi olan *aile* genelde çok kalabalıktır. Bunun nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Geniş ailenin güçlü aile sayılması ve yöredeki aşiretlerin güçlerinin ölçümünde sayının esas alınmış olması,
2. Çalışan insana olan ihtiyacın hat safada olması,
3. Gerek hayvancılık için gerekse bağ-bahçe işleri için çok sayıda insana ihtiyaç duyulması,
4. Çok sayıda çalışanın olması halinde daha güçlü olunacağını düşünülmesi,
5. Doğum kontrolünün olmaması,
6. Sanayileşmenin olmayışı, tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonominin varlığı¹⁰⁰.

Aşirette Evlenme ve Akrabalık İlişkileri:

Aşiretin en önemli özelliği soy ilişkileri üzerine kurulmuş olmasıdır. O halde aşireti oluşturan asıl etken akrabalık bağlarıdır dersek her halde yanlış olmaz. Evlenme, sadece soyun devam etmesi değil, aşiretin büyümesinde de büyük bir öneme sahip bir olgudur. Aşiret mensuplarında görücü usulü ile evlenme hakimdir. Bu anlamda evlenecek iki kişinin iradesi değil aşiret mensuplarından olan büyüklerin iradesi daha önemlidir.

Aşiretlerde iç evlilik, dış evlilik ve berdeli evlilik türü olduğu bilinmektedir.

¹⁰⁰ Özer, Doğu Anadolu'da ..., s. 66.

Evlilik Yönü:

İç evlilik: Bir aşiret ferдинin aşiretin diğer bir ferdi ile evlenmesi olayıdır. Bir baba kızını kardeşinin oğluna vererek evlendirirse buna iç evlilik denir.

Dış evlilik: Dış evlilik diğer bir aşiretten kız alımı gerçekleşirse olur. Bu evlilik genellikle aşiretler arasında dostluk sağlama, politikada birliktelikler meydana getirme ve aşiretler çatışma halinde ise barış sağlama için yapılır.

Berdeli usulü ile evlilik: Kız ve erkek kardeşlerin bir diğer kız ve erkek kardeşle değiş tokuş yapılması usulüdür. Bu uygulama başlık parasının yaygın olduğu dönemlerde fakir ailelerde görülen ve başlık parası ödenmeden yapılan evlilik türüdür.

Evlilik Tipleri:

Tek eşle evlilik: Günümüzde en fazla rağbet edilen evlilik türüdür.

Çok eşle evlilik: Bu tip evlilikler eskiye nazaran oldukça azalmıştır. Çok eşle evliliğin temelde iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi zenginlik, ikincisi ise kısırlıktır¹⁰¹.

Aşiret Halkının Yaşayışı

Aşiret halkının nasıl yaşadığı ile ilgili çeşitli ayrıntıları bulabileceğimiz Süleyman Sabri Paşa'nın "Van Tarihi ve Kürt Türkleri Hakkında İncelemeler" adlı eserde kaleme alınan dönemde aşiret halkının nasıl yaşadığı ile ilgili şu bilgilere rastlamaktayız:

"Aşiret halkından çoğunun nasıl yaşadığını görmek insanı dertli eder. Moğolların yuvarlak ve tepeden pencereci çadırının yere gömülmüş bir numunesi demek olan karanlık, rutubetli bir yeraltında, öküzü yahut keçisiyle yan yana oturur. Bu yeraltı evinin kapısı, cılız bir öküzün boyuna göredir. Birkaç direkli, birkaç gözden ibaret olan bu evin tepe penceresinden hafif aydınlık gelir, köşeleri iyice karanlıktır. Çamurla rasgele taştan örülmüş, sıvasız kara duvarların oyukları haşarat yuvasıdır. Ocak dumanından simsiyah olmuş tavan (!) merteklerinin aralıklarından ince bir toprak elenir. Tozlu ve ağır bir hava ile dolu bu binaya şöyle yerleşmiştir: Birinci dam insanlarla danalara, kuzulara, tezek ve çalı çırpı gibi yakacaklara; ikincisi hayvanlara; üçüncüsü ot ve samana mahsustur. Hayvanın yolu, insanlara mahsus damın içinden geçer. Bu damların içine, öteden beri marangoz (dülger) girmemiştir.

¹⁰¹ Özer, Doğu Anadolu'da ..., s. 69.

*Döşeme, dolap, sedir gibi bir şey yoktur. Zemin halis topraktır. Yağmurlu zamanlarda damlarının zeminde meydana getirdikleri izler ve yuvacıklar bellidir...*¹⁰²”

*“Yazın haşarattan bu inlerde barınmak imkansızdır, ilkyaz başlar başlamaz, karın peşine düşerler, köyün kenarına çadır kurarlar, kar yükseldikçe onlar da yükselirler, buna yaylaya çıkmak denir. Sonbaharda da kar halkı kovalar, köylerine tıkar. Bu yer değiştirme o kadar külfetli olmaz; eşya bir iki tulum, birkaç güveç (toprak tencere) ile kadına ait küçük bir çekmecedir. Bunlar öküzün sırtına yüklenir. Yürüyemeyecek kadar küçük çocuklar kadının sırtına bağlanır. Eşya fazla ise kalanını da ailenin diğer fertleri sırtlar, yürürler. Zaten evin çalınıp götürülecek tarafı yoktur, kilitlenerek terk edilir. Yaylada çadır sahipleri azdır. Çadırlar, Batı Anadolu yörüklerinin çadırları gibidir. İçinde bölmeler vardır. Bir tarafında oturulur, bir tarafı misafirlere mahsustur, bir tarafı da kilerdir. Çoğu, fakir olanlar, bir iki ağaç üzerine bir kilim atar, barınılacak bir gölgelik yapar. Çoğunun yediği arpa ekmeğiyle ayrandır. Ara sıra süt, yoğurt, bir koyun ölümciül hasta olurda boğazlanırsa et yiyeceklerdir. Bütün mahsuller, diğer ihtiyaçların tedarikine ayrılmıştır...”*¹⁰³”

Kan Davası:

Aşiretler halinde örgütlenmiş olan hemen hemen bütün cemaatlerde kan davalarına sık raslanmaktadır. Kan davası, aşiret ilişkilerinin çok sıkı olduğu dönemlerde oldukça ciddi boyutlarda iken dış etkilere açık ve aşiretlerin çözüldüğü yörelerde ise giderek önemini yitiren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Peki kan davasının çıkmasının sebebi nedir? Bunun çeşitli sebepleri olmakla birlikte kısaca: namus meseleleri, hayvanların çalınması, sulama ve otlama hakkının ihlal edilmesi gibi nedenler kan davasının çıkmasının sebepleri arasında sıralanabilir.

Kan davalarını çözümü genellikle çok zor gerçekleşir. Kan davasının bitirilmesi kan parası denen miktarın ödenmesi ile birlikte buna ek olarak at ve kız verilmesi de adet olarak karşımıza çıkmaktadır. Saydığımız şeyler yapılmış olsa bile kan davasının yeniden alevlenmeyeceğini söylemek mümkün değildir¹⁰⁴.

¹⁰² Süleyman Sabri Paşa, Van Tarihi ve Kürt Türkleri Hakkında İncelemeler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., Üçüncü Baskı, Hazırlayan: Gamze Gayeoğlu, Ankara 1982, s. 97.

¹⁰³ Süleyman Sabri Paşa, Van Tarihi..., s. 98.

¹⁰⁴ Jwaideh, Kürt..., s. 64-65.

Aşirette Sosyo-Kültürel Yapı:

1. Aşiret: aile, çadır, zom, oba, kabile gibi birimlerden oluşur.
2. Birlikte saldırı ve birlikte savunma duygusu ve işbirliği gelişmiştir.
3. Hangi nedenle işlenirse işlensin genelde öldürme olayları kan davalarına dönüşür.
4. Eşikiyalık, özellikle ağalık ve reislik rolüne karşı bir başkaldırı olarak değerlendirilebilir.

Aşirette Aile ve Akrabalık İlişkileri:

1. Aşiret sisteminde kan bağı çok büyük bir öneme sahip olup; bu bağ, aşiretler arasındaki ilişkileri de belirleyen unsurların başında gelmektedir.
2. Aşiret, ataerkil bir aile yapısına sahip olup erkek çocuk çok büyük bir öneme sahiptir.
3. Aile içi ve aileler arası sosyal ilişkiler geleneksel olarak süregelen belirli örf, adet ve normlara bağlıdır.

Aşiretlerdeki politik yapının özelliklerini ise şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Aşiretler kendilerine özgü kurum ve kuruluşları geliştirmişlerdir. Bunlara aşiret reisliğini, şeyhliğini, ağalığını örnek olarak verebiliriz.
2. Çok partili sisteme geçişle birlikte aşiretler birer oy depoları olarak görülmeye başlanmış, bu durum kısa bir süre sonra aşiret reislerinin politika ile fiili olarak uğraşmaları neticesini vermiştir.

Aşiretlerde Değişim Olgusu:

1. İletişim araçlarındaki hızlı değişim ve yaygınlaşma, nüfusun hızlı artışı gibi nedenlerle aşiret olgusu yavaş yavaş tarihin sayfalarına gömülmeye başlamıştır.
2. Aşiretlerde güne uygun olarak konar-göçerlik azalmakta ve giderek yerleşik hayata doğru gidiş artmaktadır.
3. Yerleşik hayata geçişin ertesinde büyük şehirlere taşınma olgusu da aşiretlerin değişimini ve yapısının çözülmesini beraberinde getiren olgulardır¹⁰⁵.

Ziya Gökalp Doğu'da bulunan aşiretleri 5 kısma ayırmaktadır. Bunlar:

1. Tam göçebe aşiretler,

¹⁰⁵ Özer, Doğu Anadolu'da ..., s. 16-17.

2. Yarı göçebe aşiretler,
3. Yerleşik aşiretler,
4. Ağa köyleri,
5. Ahali köyleri¹⁰⁶.

Yine Gökalp'e göre sahip olunan toprak miktarı bakımından aşiret mensuplarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Topraksız aşiret mensupları,
2. Az toprak sahibi olan aşiret mensupları (1-50 dönüm),
3. Geçimlik toprağı olan aşiret mensupları (50-150 dönüm),
4. Orta büyüklükte toprak sahibi olan aşiret mensupları (150-300 dönüm),
5. Büyük topraklara sahip olan aşiret mensupları (500 dönüm ve yukarısı).

Tüm toplumsal yapılarda olduğu gibi aşirette de ekonomik düzey ile okuma-yazma arasında sıkı bir bağ vardır. Aşiret topluluklarında eğitimin ne kadar önemli olduğu tam anlamı ile kavranamamıştır. Bu açıdan baktığımızda Doğu'daki aşiretlerde çok düşük bir kültür seviyesinin olduğunu fark etmemek hemen hemen mümkün değildir. Bu durum göçebe aşiretler baz alındığında daha da düşmekte; bazı aşiretlerde hemen hemen sıfıra inmektedir.

Bu saptamanın ertesinde şunu da ilave etmek gerekir ki bu durum yavaş yavaş değişmekte ve günümüzde okuma yazmanın ne denli önemli olduğu kavranılmakta, kız çocuklarının bile eğitimi için aşiretlerin olur verdikleri gözlemlenmektedir.

İlkokul:

1980'li yıllarda çok az köyde ilkokul var iken bugün hemen hemen tüm köylerde ilkokul bulunmaktadır. Aşiret mensuplarının, çocuklarını en azından ilköğretimi bitirmesi için okula gönderdiklerini, ancak özellikle yaz aylarının yaklaşması ile birlikte erkek çocukların devamsızlıklarının artmakta olduklarını tesbit etmekteyiz.

¹⁰⁶ Özer, Doğu Anadolu'da ..., s. 61.

Orta Öğretim (İlköğretimin 6. 7. 8. kademesi ile Lise):

Aşiret mensuplarından zengin olanlar, çocuklarını en yakın ilçe merkezine ya da şehir merkezine göndererek çocuklarının iyi bir eğitim almalarını sağlamaktadırlar. Ancak bu durum maddi olanağı bulunmayan aileler için söz konusu değildir.

Üniversite:

Aşiret mensubu olupta tüm engelleri aşarak üniversiteye kayıt yaptıran genç oldukça azdır¹⁰⁷.

2. 3. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Aşiretleri

Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan aşiretleri şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

<i>Aşiretler</i>	<i>Bulundukları Yerler</i>
<i>Mil Partisi (Milan Aşireti)</i>	
Garısan, Batereyan	Tunceli, Pertek, Pülümür
Haydaran, Şeyhasenan	Erzincan, Bingöl
Balaban, Hormek	Karlıova, Kığı
Lolan, Cibran	Muş, Varto, Bulanık
Hıran, Kureyşan	Mutki
Demenan, Şavak	Garzan
İzol, Koçgiri	Batı İran
<i>Zil Partisi (Zilan Aşireti)</i>	
Milan, Burukan	Van, Ağrı, Erciş
Hesenan, Hayderan	Muradiye, Malazgirt
Takori, Zilan	Hınıs
Şipikan, Zirkan	Tutak
Celali	Ağrı ve Batı İran
<i>Babakurdiler</i>	

¹⁰⁷ Özer, Doğu Anadolu'da ..., s. 84.

Gevdan, Garısan, Ezdinan	Hakkari, Yüksekova
Alon, Şıdan	Başkale, Çatak
Şerefan	Gürpınar
Berdan, Mamhuran	Şemdinli, Çukurca
Jirki	Uludere
Zırıkıyan, Deşüran	Şırnak, Beytüşşebap
Seydan, Kalıyan	Pervari, Cizre, Silopi
Mehmedan	Eruh

IV. Türkmen Aşiretleri

Elbeyi, Türkmen	Urfa, Antep, Suriye
-----------------	---------------------

Bu genel tasnifi daha da ayrıntılandırarak gerekse karşımıza şöyle bir tablo çıkar:

Adıyaman Yöresi Aşiretleri: 1. Culur aşireti (Adıyaman-Gerger ilçesi), 2. Çerkezan aşireti (Adıyaman-Gerger ilçesi), 3. Dersim aşireti (Adıyaman-Gerger ilçesi), 4. Dırışan aşireti (Adıyaman-Gerger ilçesi), 5. Ferşatan aşireti (Adıyaman-Gerger ilçesi), 6. Rumyan aşireti (Adıyaman-Merkez), 7. Ziran aşireti (Adıyaman-Gerger İlçesi), 8. Poliklos aşireti (Adıyaman-Merkez), 9. Rişvan aşireti (Adıyaman-Katha ilçesi), 10. Alişan aşireti (Adıyaman-Çelikhan ilçesi).

Ağrı Yöresi Aşiretleri: 1. Berjeri aşireti (Ağrı-Patnos), 2. Celali aşireti (Ağrı), 3. Adaman aşireti (Ağrı-Diyadin), 4. Memani aşireti (Ağrı-Patnos ilçesi), 5. Kumkan aşireti (Ağrı-Merkez), 6. Bayat aşireti (Ağrı-Taşlıçay ilçesi), 7. Zılan aşireti (Ağrı-Merkez, Doğu Bayazıt, Eleşkirt), 8. Asakir aşireti (Ağrı), 9. Poşa aşireti (Ağrı).

Bingöl Yöresi Aşiretleri: 1. Abdalanlı aşireti (Bingöl-Kiği ilçesi), 2. Alikan aşireti (Bingöl-Karlıova), 3. Bilice aşireti (Bingöl-Kiği), 4. Butukan aşireti (Bingöl-Kiği).

Bitlis Yöresi aşiretleri: 1. Alikan aşireti (Bitlis-Mutki), 2. Atmakan aşireti (Bitlis-Narlıdere), 3. Bidri aşireti (Bitlis-Mutki), 4. Celali aşireti (Bitlis-Ahlat), 5. Dümbulan aşireti (Bitlis-Merkez), 6. Duderıyan aşireti (Bitlis-Merkez), 7. Hevedan aşireti (Bitlis-Ahlat), 8. Keşkoliyan aşireti (Bitlis-Merkez), 9. Derviş Cemal aşireti (Bitlis-Çayırılı), 10. Haydaranlı aşireti (Bitlis-Tercan), 11. Hormekli aşireti (Bitlis-Refahiye), 12. Keçel

aşireti (Bitlis-Çağlayan), 13. Kemanlı aşireti (Bitlis-Merkez), 14. Kievensler (Bitlis-Tercan), 15. Komsorlu aşireti (Bitlis-Tercan), 16. Kureysli aşireti (Bitlis-Çeyirli), 17. Lolanlı aşireti (Bitlis-Tercan)¹⁰⁸.

Diyarbakır Yöresi Aşiretleri: Bekirhan aşireti, Milli aşireti, Badikan aşireti, Çaruma aşireti, Dodikan aşireti, Hancuk aşireti, Hasani aşireti, Hevedan aşireti, Hiyan aşireti, İzol aşireti ...

Mardin Yöresi Aşiretleri: Bubelan aşireti, Çemkari aşireti, Çemnehri aşireti, Çaçan aşireti, Çayı aşireti, Çiti aşireti, Dekşori aşireti, Dekşuri aşireti...

Siirt Yöresi Aşiretleri: Davudiyan aşireti, Hacı Bayram aşireti, Hiyan aşireti, Keşkolar aşireti, Kışan aşireti, Maladibo aşireti, Malaşero aşireti, Mehmediyan aşireti, Heverki aşireti, Dekşuri aşireti, Mehmudeki aşireti, Atmaneki aşireti, Miran aşireti, Duderan aşireti, Musaresan aşireti, Baturan aşireti, Zirkan aşireti , Kezan aşireti...

Urfa Yöresindeki Aşiretleri: Diyani aşireti, Sedadi aşireti, Piyan aşireti, Berezan aşireti, Haltı aşireti, Baziki aşireti, Signali aşireti, Hirtuvi aşireti, Badıllı aşireti, Didan aşireti, Sigan aşireti, Karakeçili aşireti, İzollu aşireti, Bucaklı aşireti, Bablı (Babizler) aşireti, Kırvarlı aşireti, Milli aşireti, Brodrey aşireti, Bahserli aşireti, Bini Zeyt aşireti, Bini Ecil aşireti, Bini Hamat aşireti, Bini Uhbeyt aşireti, Siyale aşireti, Bini Naimi aşireti, Cumeyri aşireti, Bini Muhammet aşireti, Hubeyti aşireti, İbade aşireti, Selemde aşireti, Bini Yusuf aşireti¹⁰⁹.

Van Yöresi Aşiretleri: Alikan aşireti, Avasori aşireti, Barzan aşireti, Batıyan aşireti, Bedirhan aşireti, Berezan aşireti, Bekare aşireti, Bekırı aşireti, Beritanlı aşireti, Berjeri aşireti, Birimi aşireti, Buriki aşireti, Celali aşireti, Cibran aşireti, Çekurlı aşireti, Davudiyan aşireti, Dudıran aşireti, Garısan aşireti, Gudıki aşireti, Hartaşı aşireti, Heyderi aşireti, Hormek aşireti, Karakeçi aşireti, Kiki aşireti, Marhuran aşireti, Mumpuran aşireti, Mehmediyan aşireti, Memani aşireti, Milli aşireti, Milkan aşireti, Mirekler aşireti, Mukuri aşireti, Pinyanışi aşireti, Remedotki aşireti, Sipikan aşireti, Şavak aşireti, Şerefan aşireti , Şemsıkı aşireti, Zeydan aşireti, Zılan aşireti, Zırkı aşireti, Zivakan aşireti¹¹⁰.

Bu aşiretlerin büyük çoğunluğu yerleşik hayatı benimsemiştir.

¹⁰⁸ Kaynak yay., Aşiretler ..., s. 36--91.

¹⁰⁹ Türkdoğan, Güneydoğu ..., s. 29.

¹¹⁰ Özer, Doğu Anadolu'da ..., s. 28.

2. 3. 1. Alan Aşireti

Tunceli’de yerleşik bir aşirettir. Van’da da yaşayanlar vardır. Alan: düz ve açık yer anlamına gelmektedir. Bu aşiretin Türkistan’ın Alan şehrinden Kafkaslar ve Hazar Denizi yöresine yerleştiği bilinmektedir. Bu görüşümüzü Orta Asya’da Alan ve Alanlar şeklinde şahıs, yer ve oymak adlarının varlığı desteklemektedir. Kuman Türkleri arasında da kullanılan Alan, o tarihlerde daha çok şahıs ismi olarak karşımıza çıkmaktadır¹¹¹.

2. 3. 2. Artuşî Aşireti

Prof. Dr. Orhan Türkdoğan’ın çalışmalarına göre Van iline geçici olarak yerleştirilen Artuşî aşireti, Alan kabilesinden olup 13 evlik 77 göçer topluluğudur. Aşiret, Çukurca (Hakkari) Uzundere’den gelmiş olup 12 babikten (bavik) müteşekkildir. Bu babikleri/(kabileleri) şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Hacan kabilesi,
- 2- Mendan kabilesi,
- 3- Halillan kabilesi,
- 4- Gavişkan kabilesi,
- 5- Şıdan kabilesi,
- 6- Şerefan kabilesi,
- 7- Alan kabilesi,
- 8- Giraviran kabilesi,
- 9- Haydaran kabilesi,
- 10- Hacimendan kabilesi,
- 11- Ezdinan kabilesi,
- 12- Pirmendan kabilesi.

Yine Türkdoğan’a göre bu bilgiler, Gürpınar Artuşîlerinin 12 babikinden ibaret yapmış oldukları sıralamadan belirli ölçüde bir farklılığı ortaya koymaktadır. Bu da, aşiret ileri

¹¹¹ Hayri Başbuğ, “Doğu Anadolu Aşiretleri”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S. 37, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul Ağustos 1985, s. 164. (160-185).

gelenlerinin önemli ölçüde kendi toplulukları hususunda doğru ve aydınlatıcı bir bilgiye sahip bulunmadıklarını bize göstermektedir¹¹².

1995’de Uzundere’den göç etmeden önce, ikili bir hayat yaşayan bu aşirette, sosyal örgütlenme, yazın yaylak (Zozan)da, kışın da kışlak (Zıvıstan)da hayat sürmelerini gerektirmiştir. 1980’li yıllara değin bu yaşantılarını devam ettiren aşiret mensupları, bu tarihten sonra terör nedeniyle yaşantılarını değiştirmişler ve yaylak-kışlak hayatına son vermişlerdir.

2. 3. 3. Badıllı Aşireti

Büyük Selçuklular döneminde 1055 tarihinde Urfa’ya gelerek yerleşen aşiret: Şanlıurfa, Gaziantep, Mardin ve Diyarbakır şehirlerimizde yaşayan dağınık bir aşiret görünümündedir¹¹³.

Badıllı, 24 Oğuz Boyundan biri olan Beğdili’nin bozulmuş halidir. Osmanlı kaynaklarında Badili, Badilli, Badillü, Badililer, Badili Ekradı ve Badili Kürdü olarak karışımıza çıkan aşiret, “konar-göçer Türkmen taifesinden” şeklinde gösterilmiştir¹¹⁴.

Bünyesinde barındırdığı kabileler ise: Beğ, Eloı, Maksoı, Ahmetoğlu.

2. 3. 4. Beridhanlı Aşireti

Bedirhanlar’ın Hz. Peygamber’in ünlü kumandanlarından Halid bin Velid’in soyundan geldiklerini savunan aşiret ileri gelenleri, ailenin daha sonra Arabistan’dan Anadolu’ya göçtüğünü ve Yavuz Sultan Selim zamanında Ceziretü’l-Ömer’de otonom bir ünite olarak maiyetiyle yaşadığını savunmaktadırlar. Osmanlı’ya yıllık vergisini veren aşiret, Kanuni ile birlikte Batı seferlerine bile iştirak etmiştir. İlerleyen tarihi süreç içerisinde Bedirhanlar’ın giderek yörede güçlenmelerinden çekinen Babıali, 1847’de aşirete karşı bir hareket düzenleyerek reislerini esir etmeyi ve daha sonra Girit’e sürgüne yollamayı tercih etmiştir.

1910’da aynı aileden Hüseyin Paşa ile Hasan Bey Mebus olarak Meclis’e seçilmişler, fakat seçimleri takiben İttihat ve Terakki, onların tutuklanmalarını emretmiştir. Böylece, dağa çıkan Bedirhanlar’dan Hüseyin Paşa, bir süre sonra yakalanmıştır. Bedirhanlar’dan Kamil Beyle Abdürrezzak Beyler, Rusların Doğu Anadolu’nun bir kısmını işgal

¹¹² Türkdoğan, Güneydoğu..., s. 100.

¹¹³ Bozkurt, Tarih Boyunca..., s. 142.

¹¹⁴ Başbuğ, “Doğu...”, s. 168.

etmeleri sonrasında Çarlık tarafından 1917'de Bitlis ve Erzurum valisi olarak atanacaklarsa da; 1918'de Abdürrezzak Türkler tarafından tutuklanmıştır. Kamil ise, Tiflis'e kaçmayı başaracaktır. Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa'yı oldukça fazla uğraştıran aşiretin liderlerinden Emin Ali, yörede inceleme yapan ve ajan olarak faaliyet yürüten Noel'e göre Kürtler üzerinde oldukça etkili bir isimdir.

2. 3. 5. Bürüki ya da Bürikan Aşireti

İtilaf Devletlerinin Çanakkale bozgununu yaşamalarının ertesinde Rusya'nın içinde meydana gelen ayaklanmalar neticesinde tarihe 1917 Ekim Devrimi diye geçen bir ihtilal yaşandı. Bu ihtilal sonrasında yeni hükümetle geçinemeyen bazı aşiretler Osmanlı ordusunun Erivan'dan çekilmesinin ertesinde Türkiye'ye doğru hareket ettiler. Bu bağlamda Bürüki aşiretinin lideri Bedir Bey'in ölümünün ertesinde aşiret, önce Kars'a daha sonra da Van'a girerler. Aşiretten Kars'ta kalanlar, hatta Rusya'da kalanlar olmakla birlikte çoğunluğu hemen hemen Van'ın tüm köylerine yayılır. Bu aşiretin İran'da yaşayan kolu ise 1920 yılının sonlarına doğru İran'ın ekonomisinin bozulması, Ermenilerin Doğu Anadolu'dan çekilmiş olması ve buradaki akrabaları ile bütünleşmek maksatları ile İran'dan göç ederek Türkiye'ye gelmişlerdir.

Bürüki aşireti yarı göçebe yaşam süren bir aşirettir. Yalnız aşiretin % 50'si yazın yaylaklara çıkmamaktadır¹¹⁵.

2. 3. 6. Celali Aşireti

Bir diğer aşiret de Muş'a bağlı merkeze yaklaşık 24 km. uzaklıkta 375 hane ve 2.050 nüfuslu bir köy olan Kırköy'de yaşayan Celalilerdir. Aşiretin ayrıca Bitlis ve Muş'ta bulunan 10 binin üzerinde mensubu vardır. Aşiretin kabilelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

<i>Kabile</i>	<i>Nüfus</i>
Sersem kabilesi	800
Suvar kabilesi	300
Teter kabilesi	50
Şıhlar kabilesi	60
Kuri kabilesi	50

¹¹⁵ Özer, Doğu Anadolu'da ..., s. 47-55.

Toti kabilesi	200
Siirtli kabilesi	25
Hali kabilesi	100
Kurmaçlar kabilesi	200

Kırköy, Bürikanlılar gibi tek aşirete bağlıdır. Aşiret reisi Hacı Mecid Ağa iken onun ölümü üzerine oğlu Faik, aşiret reisliğini devralmıştır. Aşiret reisliği babadan oğula geçen bir sistem izlemektedir. Yalnız, evlatlar veya ölen ağanın en yakınlarından tahsilli biri, yerini alabilmektedir. Yani belirli bir silsile izlenir. Celalilerin de bir silsilenamesi mevcuttur. Ancak Prof. Dr. Orhan Türkdoğan'ın aşiret reisi Faik ile görüşmesinde, bu silsilenamenin Faik'te değil, Hasköy ilçesinde Şıhlar kabilesinde bulunabileceğini aşiret reisi Faik'ten öğrendiğini ifade etmektedir. Celali aşireti, Bürikan aşiretinden farklı olarak "reis" yerine "ağa" tabirini kullanmaktadır. Faik ağaya göre, aşirette eski kurallar bozulmuş, saygınlıklar da ortadan kalkmıştır. Faik ağanın ailesinde 20 kişi aynı çatı altında yaşamaktadır. 65 yaşlarında olduğunu söyleyen Faik Ağa'ya "aşiret" nedir? sorusunu yönelten Türkdoğan: "Aşiret, birlik, beraberlik ve güç demektir" cevabını almıştır.

Gerçekte, aşiret kimliğinde bu yapısal özellikleri gözlemek mümkündür. Aşiret, mensupları tarafından bir "devletçilik" biçiminde algılanmaktadır. Her aşiret reisi ya da ağası kendi cemaatini, toprağı ve mahiyeti bulunan bir küçük devletçik kimliğinde kabul eder. Aşiret mensuplarının töre ve yasa gibi kaide ve nizamları aşiret temsilcilerinde aramaları güç kaynağını ağada toplar. Bu durum çoğu kez, aşiret mensuplarını ikili düşünmeye iter. Eğer, fert aşiret dışında ise polis ve jandarma nizamına, değilse reis veya ağanın gücüne uyum sağlamaya çalışır.

Aşiret, önemli kişiler de yetiştirmiş durumdadır. Menderes Hükümeti döneminde Gıyaseddin Emre ile kardeşi Kasım Emre milletvekilliği görevini yürütmüş; Baki Duygu, Altınordu Belediye başkanı olmuş, Gıyaseddin Emre'nin oğlu Petrol Genel Müdürü ve Halk Bankası Genel Müdürlüğünde bulunmuşlardır.

Orhan Türkdoğan'ın yaptığı araştırmalardan çıkardığı sonuç bu önemli resmi görevlere rağmen, aşirete aidiyet duygusu hiçbir zaman eğitim veya kültür süreci içerisinde

kaybolmamıştır. Birey, ne kadar yüksek bir merteye elde etse de “ben şu aşirettenim” diyebilmektedir ki asıl aşiret olgusu herhalde bu olsa gerektir¹¹⁶.

2. 3. 7. Döğerli ya da Doğanlı Aşireti

Maraş yöresinde yaşayan bir aşirettir. Urfa’da da yaşayanlara raslanmaktadır¹¹⁷. Osmanlı Tahrir defterlerinde Rakka, Sivas, Karaman eyaletine kadar yayılmış gösterilen bu aşiret Türkmen taifesinden olup konar-göçer aşiretlerdendir¹¹⁸.

2. 3. 8. Ertuşi Aşireti

Doğu Anadolu bölgesinin en büyük ve tarihi aşiretlerinden biri, belki en yaygın olanıdır. Hemen hemen Hakkari’nin tümü, Van’ın Çatak, Başkale ve Gürpınar gibi ilçelerinin bir kısmında yaşayanlar Ertuşi aşiretine mensup bulunmaktadır. Ayrıca, Hakkari’de biri Ertuşi, öteki de Pinyanişi olmak üzere iki aşiretin mevcut olduğunu biliyoruz. Ancak, 1975 yılında yayınlanan bir araştırmada yörenin yüzyıllardır aynı Türk oymak, örf ve adetini devam ettirdiğini de öğrenmiş bulunuyoruz.

Hakkari’nin 134 köyünden 48’i üzerinde yürütülen bu araştırmaya göre yörede: Piryanişi, Üremar, Duuski, Dri, Herki ve Ertuşi olmak üzere altı aşiret vardır. Bu altı aşiretten (oymaktan) iki tanesi asıl büyük “Aşiri” grubu oluşturmaktadır ki, bunlar da Piryanişiler ve Ertuşilerdir. Ayrıca, Piryanişilerin:

- a) Silehli,
- b) Piyaniş,
- c) Çeki olmak üzere üç boya ayrıldıklarını görmekteyiz. Aynı şekilde, Hakkari Ertuşileri de iki kola ayrılmaktadırlar. Bunlardan birinci kol Beytüşşebab Ertuşileri olup bunları da yedi boya ayırmamız mümkündür. Şöyle ki:

- 1) Garden,
- 2) Mamnuhan,
- 3) Jirki,
- 4) Kaşuri,
- 5) Ciravi,

¹¹⁶ Türkdoğan, Güneydoğu..., s. 58-59.

¹¹⁷ Bozkurt, Tarih Boyunca..., s. 187.

¹¹⁸ Başbuğ, “Doğu...”, s. 167-74.

6) Şerefkan,

7) Şidar.

İkinci Ertuşi kolu ise Çatak Ertuşileri olup beş boya ayrılırlar. Bunları da şu şekilde sıralamak mümkündür:

1) Alan,

2) İzdinan,

3) Halilan,

4) Havuşan,

5) Piran'dır. Böylece Ertuşi aşiretinin (oymağının) kol ve boyları belirlenmiş oluyor. Burada önemle gözönüne alınması gereken husus, aşiretin oymak karşılığı olarak ele alınması, kabilelerin kol, kolların da boylardan meydana gelmesidir.

Ertuşi aşireti 12 kableden meydana gelmektedir. Bu kabileler şöyle sıralanabilir:

1- Jirkan kabilesi,

2- Gevdan kabilesi,

3- Mahhuran kabilesi,

4- Canan kabilesi,

5- Hani kabilesi,

6- Goyi kabilesi,

7- Alan kabilesi,

8- Mahmetpiran kabilesi,

9- Halilan kabilesi,

10- Ezdinan kabilesi,

11- Şidan kabilesi,

12- Giravyanlar kabilesi.

Prof. Dr. Orhan Türkdöğün, Güneydoğu Anadolu ile ilgili yaptığı çalışmasında aşiret mensuplarına aşiretten ne anladıklarını sormaktadır. İşte Ertuşi aşiretine mensup olan ve bir Ertuşi aydını olarak nitelendirdiği Hakkari Belediye Başkan yardımcısı Makina

Mühendisi Burhan Yenigün'ün yaptığı açıklama: “Belli bir soydan gelip, kan bağı bir olan insan topluluğuna aşiret denir. Aşiret, kabilelerden oluşuyor. Kabileye bazen “baba” da demektedirler. Nitekim, Ertuşi aşireti 12 babadan oluşur¹¹⁹”.

Bruinessen, Giravi'lerin, Çatak yakınlarındaki aşiret-dışı köylülere hükmettiğini, güçlü bir aşiret olduğunu belirtmektedir. Cafer Ertuş'a göre, Van ve Hakkari yörelerinde yaşayan Ertuşi aşireti 12 “Baba”dan oluşmaktadır. Her “Baba”nın mensubu bulunduğu bir aşiret adı vardır. Bunların başı Giravyanlardır. Geçmişte, Ermenilerle en büyük ve en kanlı mücadeleyi bu aşiret vermiştir. Van yöresinde Giravyanların rolü büyüktür. Giravi veya Giravyanların Ezdinan “Baba”sının reisi ise Adil Alantaş'tır. Alantaş, “dedem 12 Babanın reisidir, ben de Ezdinan (Özdinan) kolundanım” diyor. Ona göre soyları Arabistan'dan gelmiş olup, sicilleri Tillo'dadır.

Koç, Alantaş ve Ertuş'lar aşiret-kabile sınıflamasını farklı sıralıyorlar. Bunlar, aşireti kabile, kabileyi de aşiret yerine koyuyorlar. Böylece, kabileyi en büyük birim, aşireti onun kolları olarak kabul ediyorlar. Bu duruma göre, 12 aşiret birleşiyor bir kabileyi oluşturuyordu. Buna da Baba diyorlar. Aynı şekilde, Bruinessen de benzer karşılıklarla karşılaştığını ifade etmiştir. Böylece, en küçük birim olan aile, ailenin birleşmesi boyları, boyların birleşmesi aşiretleri, onlar da kabileleri (Babaları) meydana getiriyordu¹²⁰.

2. 3. 9. İzol Aşireti

Yavuz Sultan Selim döneminde Urfa, Siverek ve Elazığ çevresine yerleşmişlerdir. Reisleri Süleyman Bey, Milan Aşireti reisi Zor Temir Paşa'nın kardeşi Molla Ali'nin damadıdır. Urfa'nın kurtuluşu sırasında büyük bir yararlılık gösteren aşiretin Tunceli'de yaşayan kısmı Alevidir. Urfa'da yaşayanlar ise Sunni ve Hanefidir¹²¹.

2. 3. 10. Karakeçili Aşireti

İsminden de anlaşılacağı üzere Urfa Karakeçili aşireti Oğuz Türklerindendir. Aşiret, bugün Anadolu'nun her yerine yayılmış durumdadır. Milli Oymağı bünyesinde bulunan Karakeçili aşiretine mensub olan bazı kimselerin verdiği bilgiye göre Bilecik'te bulunan Karakeçili aşireti ile kendilerinin akrabalıkları vardır¹²². Osmanlı Tahrir kayıtlarında

¹¹⁹ Türkdoğan, Güneydoğu..., s. 46-51.

¹²⁰ Türkdoğan, Güneydoğu..., s. 56.

¹²¹ Bozkurt, Tarih Boyunca..., s. 198.

¹²² Mahmut Rışvanoğlu, Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm, Sebil yay., İstanbul 1975, s. 105.

Karakeçi, Karakeçili, Karakicilü, Karakeçilü şeklinde gösterilen bu aşiret, yine Osmanlı kaynaklarına göre, Türkmen Yörüküdür¹²³.

Karakeçili aşireti kabaca Türkiye'nin Urfa, Antep ve çevresine yerleşmiş olmakla birlikte Ankara ve Bingöl çevresinde de bu aşirete mensup bazı kimselerin varlığından haberdarız. Ankara'nın Haymana ilçesine bağlı Karakeçili nahiyesi ve Bingöl'ün Sinsor köyü halkı Karekeçili aşiretine bağlı olup, Kurmanç lisanı ile konuşmaktadırlar.

Mehmet Eröz'ün Siverek'te Karakeçili aşireti üzerinde yapmış olduğu bir araştırmaya göre Karakeçili Aşireti 4 ana kola ayrılmaktadır ki bunlar:

1. *Şıhan (Şıhlar)*: kendi içerisinde 8 guruba ayrılmaktadır. Bunlar: 1. Hocan, 2. Musikan, 3. Kubatan, 4. Şıhıman, 5. Kotan, 6. Davaran, 7. Şıhkan 8. Binkasım.
2. *Cereban (Cerabiler)*: kendi içerisinde 8 guruba ayrılmaktadır. Bunlar: 1. Rezan, 2. Andari, 3. Düpişik, 4. Torun, 5. Hacı Halli, 6. Şahkulu, 7. Berejek, 8. Gökçe.
3. *Belakan (Balekiler)*: oymak halindedir. Bunlar: 1. Hıdraşk, 2. Musikan, 3. Kadryan (Kadılar), 4. Aliçepik, 5. Çaput.
4. *Amina (Aminiler)*: 7 oymaktan müteşekkildir. Bunlar: 1. Meluyan, 2. Dodan, 3. Musikan, 4. Ubik, 5. Habkan, 6. Bilisök, 7. Rutik¹²⁴.

2. 3. 11. Milli Aşireti

Mil Türkçe bir kelime olup dere, çayların sürüklediği ince ve verimli toprak anlamlarına gelmektedir. Ahmet Refik Altınay'ın kaleme aldığı "Anadolu'da Türk Aşiretleri" başlıklı eserde Milli oymağının Hicri 991 yıllarında Alaiye sancağından Karayörük taifesi olarak adlandırıldıklarını görmekteyiz¹²⁵.

2. 3. 12. Pinyanişi Aşireti

Yörede, Bürikan, Küresinler ve Ertuşi'lerden sonra dördüncü aşireti teşkil ederler. Pinyanişiler, Van merkezine 13 km. uzaklıkta bulunan takriben 200 hanelik bir köy olan Elmalık köyünde yaşıyorlar.. 1915 öncesi, köyün bir kısmı Ermeni, bir kısmı da Pinyanişilerin yaşadığı bir yerleşim yeridir. Türkdoğan'a göre aşiretin ileri gelenlerinden Ahmet Koç, kırk yaşlarında, tahsilli olmamakla beraber, köklerini arayan

¹²³ Başbuğ, "Doğu...", s. 178.

¹²⁴ Rişvanoğlu, Doğu Aşiretleri..., s. 101-104.

¹²⁵ Ahmet Refik Altınay, Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200), İstanbul Devlet Matbaası Yayınları, İstanbul 1930; Rişvanoğlu, Doğu..., s. 93.

bir genç durumundadır. Onun ifadelerine göre Orta Asya'dan gelen aşiret: önce Musul'a, sonra da dedesi Şeyh Ahmet Başkale'nin Pizan köyüne yerleşmiş, ondan sonra da kol olarak, Hakkari (Yüksekova) ve Van'a (Başkale) yerleşmişlerdir. Pinyanişi aşiretinin mensubu 100 bin kişi civarındadır. Biri Hakkari, öteki de Yüksekova'dan olmak üzere aşiret iki milletvekilini (Zeydanlar ve Mikail Elçi) parlamentoya yollamışlar¹²⁶.

¹²⁶ Tükdoğan, Güneydoğu..., s. 55.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE ÖNCESİNDE İŞGALLER KARŞISINDA MEMLEKETİN DURUMU VE EMPERYALİSTLERİN BÖLGELER ÜZERİNDE FAALİYETLERİ

3. 1. İşgaller Karşısında Memleketin Durumu

İtilaf Devletleri, kendi aralarında yapmış oldukları gizli anlaşmalar sonucu olarak Anadolu'nun çeşitli yerlerine asker çıkarmaya başladılar. Bu nedenle 17 Aralık 1918'de İngiliz ve Fransız birlikleri Mersin'e asker çıkarmaya başladılar. 21 Aralıkta Adana'yı işgal eden Fransızlar, buraya kendi subaylarını tayin ettiler. Burada Ermeniler de üzerlerine düşeni fazlasıyla yaptı ve “kahrolsun Türkler” diyerek Türk bayrağını yırttılar¹²⁷.

Bu iki millet Dörtyol'a geldiğinde akıl almaz katliamlar yapmıştır. Ne yapacağını şaşırılmış vaziyette olan halk, bir düşmanı başka bir düşmana şikayetle İngilizlerden medet ummuştur. Osmanlı Devleti ise durumu Amiral Calthorpe'ye bildirmek ve protesto etmekle yetinmiştir. İngilizler durumun fecaatine dayanamayarak olaylara müdahale edince halk bir nebze olsun rahatlamıştır. Bağımsız Ermenistan hülyasında olan Ermeniler, taşkınlıkta sınır tanımamıştır¹²⁸. Bir ara Ermeni taşkınlıklarından bunalan Fransızlar, Ermeni lejyonunu Fas'a sürmeyi bile düşünmüşlerdi. Ermeni taşkınlıklarının artarak devam etmesi ile ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa Sivas Heyeti-Merkeziyesine gönderdiği şifreli telgrafında şöyle demektedir:

“Maraş'ta Fransız ve Ermeniler tarafından Müslümanların katliam-ı insanlığı tedhiş edecek surette devam ediyor. Her tarafta derhal mitingler yapılarak hükümet-i merkeziye ve Ecnebi mümessillerine bu mezalime bir nihayet verilmesi için müracaat olunması ve

¹²⁷ Salahi Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri, TTK, Ankara 1995, s. 11.

¹²⁸ Tansel, Mondros'tan..., s. 220.

*bilfiil müdafaa ile meşgul olan felaketzede Maraşlı dindaşlarımızın yapılan teşebbüsâtın doğrudan doğruya haberdar edilmesi ehemmiyetle rica olunur*¹²⁹.”

Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

Fransızlar, Kilikya’yı hazırlıksız olarak işgal etmişlerdir. Aslında Suriye’de dahi kolluk işlevini yürütebilmek için bile yetersiz sayıda askerleri vardı. Bu durumda nerede kalmış ki bir de Kilikya’da kolluk işlevini gereğince yürütebilsinler¹³⁰.

Fransız askerleri, Suriye’den, Adana ve Çukurova bölgesine ilerlediler. İngiliz kuvvetleri, bütün Anadolu demiryolları ile birlikte Çanakkale boğazını, Samsun, Antep ve diğer stratejik noktaları işgal ettiler. Daha sonra Fransızlarla aralarında yaptıkları anlaşma çerçevesinde 30 Ekim 1919 Urfa’yı, 5 Kasım 1919 Antep’i Fransızlara devretmiş bu durum ise halk ve 13. Kolordu Komutanı Albay Cevdet Bey tarafından protesto ile karşılanmıştır¹³¹.

Mareşal Foch, Fransız işgali için 32 tabur, 20 süvari taburu ve 14 batarya (topçu birliği) gerekir demişti. Oysa Fransız işgal kuvvetleri komutanı General Hamelin bu iş için, Adana’dan Urfa’ya kadar sadece 6 tabur getirmişti. Bu kuvvetleri gören İngiliz subayları şaşkırmaktan kendilerini alamamışlardır¹³². Fransızların bu kuvveti karşısında sadece aşiretlerin kendi aralarında topladıkları kuvvet: Badıllı aşiretinden 250, Döğerli aşiretinden 100, İzoli aşiretinden 100, Şeyhanlı aşiretinden 100 silahlı aşiret mensubudur¹³³.

Bu taşkınlıklar devam edince halk, kendi arasında organize olmaya başlamıştı. Bu organize Fransızlara ilk silahı sıkan Kara Hasan büyük rol oynamıştı. Kara Hasan, 300 kişilik bir çete oluşturdu. Bu çete, zaman zaman hem Ermenilere hem de Fransızlara büyük kayıplar verdirdi; ancak, 28 Nisan 1919’da Adana’da bulunan tüm silahlar Fransızlar tarafından toplanarak halkın direnişi kırıldı¹³⁴.

3 Kasım 1918’de Fransızlar İskenderun limanını işgal ettiler. Ardından İngilizler İskenderun’a asker çıkarttılar. 9 Kasım’da da Osmanlı Devleti’nden şu isteklerde

¹²⁹ Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, C. IV, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 1991, s. 186.

¹³⁰ Mc Carthy, Ölüm..., s. 232.

¹³¹ Akçakayahoğlu, Komutan..., s. 237.

¹³² Akyüz, Türk Kurtuluş ..., s. 182.

¹³³ Suavi Aydın Kudret Emiroğlu, Oktay Özel ve diğerleri, Mardin: Aşiret-Cemaat-Devlet, Tarih Vakfı yay., İstanbul 2000, s. 357.

¹³⁴ Tansel, Mondros’tan..., s. 225.

bulundular:

- 1- Kilis'in güneyindeki Türk askerleri, Ceyhun Nehri batısına çekilmeli,
- 2- Çekilen kuvvetler tüm silahlarını teslim etmeli,
- 3- Bu kuvvetler terhis edilmeli,
- 4- Erzak depoları ve her çeşit müesseseler tahrip edilmeyerek muhafaza edilmeli.

Bu istekler Mondros Mütarekesine aykırı idi. Çünkü Kilikya'dan çekilecek kuvvetler ortaklaşa karar verildikten sonra çekilecekti (bu istek tek taraflı bir dikteydi). Osmanlı hükümeti, bu oldubittiye razı olmak zorunda kaldı. Yalnız biraz oyalama taktiği güderek terhis ve boşaltma işleminin 15 günden önce olmayacağını bildirdi. Bu süre içerisinde silahların bir kısmı iç bölgelere nakledildi.

11 Aralık 1918'de Fransızlar ve onların emri altında ekserisi yerli firari Ermenilerden mürekkep olmak üzere, Fransız askeri üniforması giymiş olan 400 kişilik bir müfreze, Dört Yol kasabasına girdi, evleri bastı ve yağma etti. Ayrıca:

- 17 Aralık 1918'de 500 kişilik Fransız birliği Mersin'e çıktı,
- 21 Aralık 1918'de Fransız ve Ermeni askerleri Adana'ya girdi,
- 26 Aralık 1918'de Fransız işgal komutanı Türk irtibat subayını tokatlayıp tutukladı,
- 27 Aralık'ta Pozantı işgal olundu,
- 28 Aralık'ta Akköprü ve Çiftahan işgal edildi.

Azınlıkların Tutumu: Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra azınlıklar büsbütün şımarmış; bazı gazeteler Yunanlıların Anadolu'yu işgal edeceğini bile yazmıştır. İstanbul'da çıkan Theologos gazetesi baş tarafında bulunan Türkçe isim ve yazıları dahi silmişti. İstanbul'da Rum çocuklarının Türk çocuklarına saldırdığı, sarhoş Yunan askerlerinin sokaklarda Türk kadınlarına sataştığına, buna müdahale eden bazı Türk polislerinin de öldürüldüklerine şahit olunmuştur.

Ayasofya'yı tekrar kilise şekline dönüştürmek isteyen Rumlar, çevredeki Türk ev ve arazilerini yüksek fiyatlarla almaya başlamışlarsa da bu olaya evkaf dairesi müdahale edince; Rumların bu emelleri suya düşmüştür.

Türk Milleti: Türk milleti, Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra kurtuluş çareleri aramaya başlamıştır. Bu amaçla bazıları çeşitli adlar altında cemiyetler açmış, bazıları

ise çeteler kurmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti reisleri ise I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru her ihtimale karşı son bir savunma tertibatı almak maksadıyla gizlice bir *İhtilal İslam Komitesi* kurmuşlardır. Bundaki amaç, Rumların taşkınlıklarını önlemektir.

Anadolu halkının 1919 Şubatında nüfus durumu ise şöyle idi:

9.291.346	%85	İslam
1.014.612	%9	Rum
542.000	%5	Ermeni

Doğu Anadolu'da Müslümanlar ekseriyeti teşkil eder. Bunlar içerisinde bir kısmı Kürtlerden müteşekkildir. Şehirlerde ise Türkler her yerde çoğunluktadır¹³⁵.

Paris Konferansı: 1919'da yapılan Paris konferansında, tüm temsilciler Türkiye aleyhinde konuşmalar yaptı. Clemenceau, Türkleri “*uygarlık dışı bir varlık*” olarak takdim etti. Lord Curzon ise Türklerin bir “*veba çıbanı*” olduğunu söyledi. Bu konferansta, Osmanlı Devleti'nin nasıl paylaşılacağı uzun uzadıya tartışılmıştır. 23 Aralık 1919'dan itibaren üzerinde hiç bir görüş açıklanmamış Kürdistan¹³⁶ meselesi ortaya atılmıştır. Bu konuda özellikle İngiltere çok çaba sarf etmiştir¹³⁷. Bu konferansta ortak düşünce olarak Türklerin Avrupa'dan çıkarılması, Ermenistan'ın kurulması ve Arapların bağımsız olması kabul gördü. Ayrıca bu anlaşma ile:

İngiltere: Filistin ve Mezopotamya'yı,

Fransa: Adana, Halep, Şam ve Suriye'yi,

¹³⁵ Selek, Anadolu..., s. 64.

¹³⁶ “Kürdistan” tabirinin tarihte bir devleti temsilen kullanılmadığı, sınırları belirsiz coğrafi bir terim olduğu konunun mütehasısları tarafından bilinen bir gerçektir. Bu terim, ilk defa XII. yüzyılda Büyük Selçuklu Sultanı Sancar (1117-1157) zamanında ortaya çıkmıştır. Sultan Sancar devrinde, Irak-ı Acem'in merkezi olan Hemedan'ın kuzeydoğusunda Bahar şehrinin merkez ittihaz edildiği bir “Kürdistan Eyaleti” teşkil edilmişti.

Siyasi olarak, Kürdistan'ın sınırları tam olarak tayin edilememektedir. Osmanlı döneminde ise özellikle 1840 ile 1876 yılları arasında mülkî taksimatla alınan Kürdistan'ın Selçuklulardan farklı olduğu da açıktır. Gerçi, İngilizler Milli Mücadele'nin başlarında Musul'u da içerisine alan bölge için Kürdistan tabirini kullanmışlar ise de daha sonra bundan vaz geçişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çay, Türk Milli ..., s. 137.

¹³⁷ Sedef Bulut, “Milli Mücadele Hareketi İçinde Anadolu Ahalisinin Rolü ve Mustafa Kemal'in Tutumu”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Atılım Matbaacılık, Ankara 1995, s. 161 ; Taner Baytok, İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı, Başnur Matbaası, Ankara 1970, s. 109.

İtalya: Kafkasya ve Anadolu'nun Konya dilimini işgal etme hakkını elde ediyordu. Ayrıca ABD, isterse bir Kürt Devleti¹³⁸ kurabilirdi.

Bu paylaşım taslağı Şubat 1919'da "Onlar Meclisi"nde de tartışılıp resmîyet kazanmıştır.

3. 1. 1. İzmir'in İşgali ve Bu Durumun Milli Mücadele'ye Tesiri

Nurettin Paşa¹³⁹ Mondros Mütarekesi imzalanmadan önce karargâhını Aydın'dan İzmir'e nakletmiştir.

23 Ocak 1919'da Anadolu Gazetesi İzmir'in işgal edileceğini yazdığı zaman halkta bir tedirginlik havası oluşmuştur. Durum Harbiye Nazırlığına bildirildiğinde, Harbiye Nazırlığı haberin asılsız olduğunu bildirmekle yetinmiştir. Gelişen şartların sonunu hiç de iyi görmeyen ve bu nedenle elinden geldiğince tedbirler alan Nurettin Paşa'nın varlığından rahatsız olan yerli Rumlar ve İzmir Metropolit Chrysostomos'un gayretleri neticesinde İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'ne baskı ile Nurettin Paşa'nın derhal görevine son verilmesini istemiş; baskılara dayanamayan Osmanlı hükümeti de Nurettin Paşa'yı görevinden almıştır.

Bir kısım Yunan askeri, 12 Nisan 1919'da kimseye danışmadan İzmir Kordon'a güya gezinti yapmak maksadı ile çıkmışlarsa da durumun Osmanlı hükümetine bildirmesi ve gereken tepkinin Yunan hükümetine de iletilmesi ile bir daha 14 Mayıs 1919'a kadar böyle bir teşebbüs de bulunulamamıştır.

Nurettin Paşa'dan sonra vali olarak atanan Kanbur İzzet Paşa¹⁴⁰, gerekli tedbirleri almadığı ve pasif davrandığı için bazı kimseler tarafından İzmir'in kolayca işgal edilmesinin sebeplerinden biri olarak sayılmıştır.

Mayıs ayı içerisinde İtilaf Devletleri kendi aralarında İzmir'in nasıl işgal edileceğine karar vermişlerdi. Bu karara göre:

¹³⁸ Türkiye'nin elinden alınacak bölgeler listesine Kürdistan'ın da eklenmesi, İngiltere'nin son zamanlarda verdiği bir kararın göstergesiydi. Bu gerçekleşir ise İngiltere için şu faydalar sağlanacaktı:

- 1- Ermenistan - Mezapotamya arası Türklerin denetiminden çıkacaktı
- 2- Musul için bir tampon bölge oluşmuş olacaktı.
- 3- Böylece bölge, İngiltere'nin avuçları içerisine alınmış olacaktı.

¹³⁹ Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra Müdafa-yı Milliye, Cemiyet-i Milliye, Türk Ocağı gibi cemiyetleri kurarak halkı teşkilatlandırmış ve bu suretle Yunanlıların İzmir'i kolayca işgal etmesinin önüne geçmiş olan Aydın Valisi.

¹⁴⁰ Kanbur İzzet Paşaya İtalyanlar: "İzmir'i Yunanlılar işgal edecek" dediği halde Paşa, gerekli tedbirleri almamış ve İtalyanlara itibar etmemiştir.

- Foça: Fransızlar tarafından,
- Karaburnu: İtalyanlar tarafından,
- Kösten Adası: İngilizler tarafından,
- Sancakkale de Yunanlılar tarafından işgal edilecekti.

Alınan bu kararlar, Amiral Calthorpe tarafından bir nota ile 13 Mayıs 1919'da Osmanlı Devleti'ne bildirilmiş, dayanak olarak da Mondros Mütarekesinin 7. maddesi gösterilmiştir¹⁴¹. Haberin İzmir'de yayılması üzerine Türk halkı şaşkınlığa bürünürken azınlıklar sevinç gösterileri ile bu haberi kutlamışlardır. Durumun fecaatini çok kısa sürede kavrayan Redd-i İlhak Cemiyeti el ilanları dağıtarak İzmir halkını 14/15 Mayıs gecesi Maşatlık'ta toplanmaya çağırdı¹⁴². Çok büyük bir kalabalıkla yapılan mitinge rağmen Yunanlılar bu durumu görmezden gelerek işgale ertesi gün başladılar.

15 Mayıs 1919 günü saat 8.40'da yapılan plan gereğince Yunan askerleri karaya çıkmaya başlamış; bu durum karşısında on binlerce yerli Rum, bütün kordon boyunu kaplamış, ellerindeki Yunan bayraklarını sallayarak "Zito" sedaları arasında Yunan askerlerini karşılamışlardır¹⁴³. Karaya çıkan ilk Yunan taburu dini törenle İzmir metropoliti Chrysostomos tarafından kutsandı¹⁴⁴. İşgalin ilk 48 saati içinde İzmir ve çevresinde öldürülen Türklerin sayısı 2.000 kişinin çok üstünde olmuştur¹⁴⁵.

İzmir'in işgal haberini Ali Fuat Türkgeldi hatıralarında şöyle anlatır:

*"15 Mayıs 1335 (1919) Perşembe günü öğleden sonra sarayda odamda oturmakta iken Menteşe sancağı ahalisi tarafından bir telgraf takdim olunarak bir devlet-i ecnebiyyenin İzmir'i işgal ettiğini haber aldıkları beyanıyla vatanlarının muhafazası için müracaat ve istitaf ediyorlardı. Telgraftı derhal Zat-ı Şahaneye arz ettim"*¹⁴⁶.

İşgalin sarhoşluğu içerisinde bulunan Yunan askerlerine ilk kurşun Hasan Tahsin¹⁴⁷ tarafından atıldı. -Milli mücadelenin ilk kurşunu Hasan Tahsin tarafından atılırken ilk

¹⁴¹ Tansel, Mondros'tan..., s. 187.

¹⁴² Bu toplantı, İzmir'de Türklerin çoğunlukta olduğunu göstermek için yapılmıştır.

¹⁴³ TİH, C. 1, s. 42.

¹⁴⁴ Ege bölgesinin Yunan işgaline hazırlanmasında önemli politik roller oynamış olan bu papaz, I. Dünya Savaşı sırasında Yunan emellerine çalıştığı için İstanbul'a alınmış, mütareke sırasında tekrar İzmir'e gelerek bir Yunan çetecisi ve politikacısı gibi faaliyetlerine tekrar devam etmiştir. İzmir'in işgalinden yapılan katliamı Hristomos'un idare ettiğini ve daha sonra koşarak: "feshlileri öldürün" diye bağırdığını TBMM 15 Mayıs 1920'deki toplantısında olaya şahit olmuş mebuslar anlatmışlardır.

¹⁴⁵ Yunan işgali hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Türk İstiklal Harbi, C. 1-2.

¹⁴⁶ Ali Fuat Türkgeldi, Görüp İşittiklerim, Emre yay, İstanbul 1989, s. 208.

¹⁴⁷ Recep Nevres.

organize harekette Ayvalık'ta Ali Çetinkaya tarafından oluşturulmuştur. Hasan Tahsin'in attığı kurşun ile Yunan alayının bayrak taşıyan iri yarı eri yere yuvarlanmışsa da Yunanlılar da Hasan Tahsin'i şehit etmişlerdir. Bu ilk tepki hareketinden sonra çatışmalar başlamıştır. Son model silahlarla donatılmış olan Yunanlılara karşı Türkler ancak öğleye kadar dayanabilmişlerdir. O gün 2.500den fazla Türk tutuklanmıştır.

Yunanlılar, bundan sonra şehirde müthiş bir terör estirdiler ve 2.000'den fazla Türk'ü öldürdüler. Öldürülenlerin çoğu Yunan askerleri tarafından süngülere takılmış ve denize atılmıştır. Yunanlıların yaptıkları bu katliamlar dünya kamuoyunca duyulmaya başlanınca Venizelos güç durumda kalmış; ancak, işgali yine de durdurmamıştır. 12 Haziran 1919'a kadar Urla, Çeşme, Torbalı, Menemen, Manisa, Bayındır, Selçuk Aydın, Ayvalık, Tire, Ödemiş, Nazilli, Akhisar ve Bergama işgal edildi.¹⁴⁸

Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi Osmanlı hükümeti tarafından şaşkınlıkla karşılandı. Bu şaşkınlık arasında toplanan Bakanlar Kurulu hazırladığı bir notayı İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikan mümessillerine sundu. Bu notada işgalin Mondros Mütarekesinin 7. maddesine dayandırılmayacağı izah edilmeye çalışılmışsa da buna itibar edilmemiştir.

İşgallere karşı bir gün mutlaka direniş başlayacağını hesap eden Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, 24 Mayıs 1919'da 56. tümen komutanlığına telgraf çekerek "silah, cephane ve topların emin mahallere naklolanmasını ve düşmana bir tek fişek bile kaptırılmamasını" emretmiştir. Bu emir çok cesurca verilmiş bir emirdir. Çünkü Mondros Mütarekesi gereğince silah ve cephanelerin İtilaf Devletlerine teslim edilmesi gerekiyordu ama en yetkili kimse bunun tam aksini emrediyordu¹⁴⁹. Manisa, Yunan işgaline uğramadan önce halk arasında ikilik çıktı. Bir kısım kimseler direnişin fayda etmeyeceği görüşünde oldukları için durumdan yararlanan Yunanlılar, bir tek kurşun dahi atmadan Manisa'yı ardından da Aydın'ı işgal ettiler.

Bu arada Mavri Mira Cemiyeti de Rumları silahlandırmış; böylelikle, tedhiş hareketlerinin artmasını sağlamıştır. Bu olaylara Patrik Doratheos Mamelis¹⁵⁰, büyük destek sağlamıştır.

¹⁴⁸ Tansel, Mondros'tan..., s. 207.

¹⁴⁹ Tansel, Mondros'tan..., s. 211.

¹⁵⁰ O, patrikhane ile Osmanlı hükümeti arasındaki münasebeti de kesmiştir. Onun zamanında Yunanca ve Fransızca yayınlanan kitaplarda Türklerin zalim idarelerine dair uydurma vesikalar neşredilmiştir. Ayrıca Rum okullarında Türkçe yasaklanmıştır.

Yunanlıların İzmir’de uyguladığı vahşete İtilaf Devletleri dahi tepki göstermiştir. Fransız General Bunaust, Yunanlıların İzmir’de korkunç cinayetler işlediklerini, yaşlı insanları savunmasız kadın ve çocukları vahşice öldürdüklerini ürküntü veren ayrıntılar ile anlatmıştır.

İzmir’in işgali büyük protestolara neden olmuştur. Bu kargaşa hali İtilaf Devletlerinin işine gelmiş ve istedikleri her yeri Mondros Mütarekesinin 7. maddesine dayanarak işgal etmişlerdir. Yunanlılar daha başlangıçta geçici bir işgal için değil, “*Megola İdea*” hedefi çerçevesinde daimi ilhak için İzmir’e geldiklerini ilk günden itibaren açığa vurmuşlardır¹⁵¹. Bu durum üzerine İstanbul hükümeti, kargaşalıkları önlemesi maksadı ile Mustafa Kemal Paşa’yı geniş yetkilerle 9. Ordu Genel Müfettişi olarak Anadolu’ya göndermiştir. 6 Mayıs’ta yola çıkan Mustafa Kemal Paşa’nın bu yolculuğu 20. y.y.’ın en büyük politik yolculuklarından birinin başlangıcı olmuştur¹⁵².

3. 1. 2. İşgaller ve Halkın Direnişi

3. 1. 2. 1. Doğu Trakya

6 Kasım’da Fransız kuvvetleri Uzunköprü civarına gelip bu yerlere yerleşme temayülü gösterince Babıali tarafından protesto telgrafları çekilmişse de Fransızlar, 9 Kasım 1918’den itibaren Uzunköprü - Sirkeci arasındaki demiryolu işletmesini kontrolleri altına aldılar. Hatta 16 Kasım’da da Bakırköy’e yerleştiler¹⁵³.

3. 1. 2. 2. Ak Deniz

Bu olaylar olurken İtalya da Antalya’ya asker çıkarttı. Yalnız bunu, tedrici bir süreç içerisinde gerçekleştirdi. Önce Antalya mahalli kuvvetlerinden İtalyan kontrol memuruna bir oda tahsis edilmesini istediler. Ardından da şehirde bir telsiz istasyonu kurdular. Okul açmak için rahip, rahibe ve öğretmenler getirdiler. Daha sonra mahkûmların hapishanelerden kaçmalarını sağlayan İtalyanlar, Antalya’dan Burdur’a giden posta arabasının soyulmasını sağladılar. Aynı günün gecesinde de Hristiyan mahallesinde bir kutu barutun patlaması ile de güvenliğin sağlanması maskesi altında 29 Nisan 1919’da 200 kişilik İtalyan askerini Antalya’ya çıkarttılar. Bu kuvvete ertesi gün 300 kişilik bir denizci birliği de eklenince şehir İtalyanlar tarafından işgal edilmiş oldu.

¹⁵¹ Yalçın, Türk, s. 122; Mc Carthy, Ölüm..., s. 241.

¹⁵² Fromkin, Barışa..., s. 404.

¹⁵³ Tansel, Mondros’tan..., s. 65.

Antalya'dan sonra İtalyanlar ilerleyişlerine devam ettiler. Yalnız bunda halkı incitmemeye özen gösterdiler. Gittikleri her yerde sıhhi teşkilat kurarak halkı bedava tedavi etmişlerdir. Ayrıca 6 Temmuz 1919'da Menderes nehrini geçerek iki Türk köyünü ateşleyen Yunanlılara müdahale ile geri püskürten İtalyanların bundaki amaçları kendilerinin kalıcı olduklarını göstermekti. Nisan ayından itibaren Konya taraflarına sevk edilmiş olan İtalyan kuvvetleri;

- 11 Mayıs 1919'da Fethiye ve Bodrum'u
- 12 Mayıs'ta Marmaris'i
- 13 Mayıs'ta Kuşadası'nı
- 14 Mayıs'ta da Selçuk'u işgal ettiler.

Ayrıca İngiliz kuvvetleri 14 Mayıs'ta Akşehir'i, 15 Mayıs'ta da Konya ve Afyon'u İtalyan kuvvetlerine terk ettiler. Hareketlerine devam eden İtalyanlar 28 Haziranda da Burdur'u işgal ettiler. Ardından İzmir'e doğru yayılma temayülü gösteren İtalyanların bu tutumu İtilaf Devletleri tarafından şiddetle protesto edildi (çünkü İzmir ve çevresi gizli anlaşmalar ile Yunanlılara verilmişti).

Bu oldu bittiye 2. ordu direnme kararı alarak karşı çıkmak istedi ise de Kazım Karabekir ve bazı ileri gelen komutanlar zamana ihtiyaç olduğunu söyleyerek bu kuvvetlerin beklemelerini istemişlerdir.

Mütarekenin imzalanmasıyla birlikte İtilaf Devletleri antlaşmalarla belirlenen kendi nüfuz bölgelerini işgal etmeye başladılar. Önce güneyden harekete geçen İtilaf Devletlerinden İngiltere, petrol bölgesi olan Musul'u işgalinden sonra, sırasıyla stratejik konumu olan İskenderun ve Batum ile diğer bölgeleri işgal etti¹⁵⁴. Yaptıkları bu işgalleri savunmak maksadıyla Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesini öne süren İtilaf Devletlerinin tutumları karşısında Anadolu'da yaşayan Azınlıkların bir çoğu düşmanla işbirliği yaparken Türk Milleti de kendi başının çaresine bakmanın yollarını aradı ve buldu da¹⁵⁵.

¹⁵⁴ Tevfik Bıykoğlu, "Mondros Mütarekenamesinde Elviye-i Selase İle İlgili Yeni Vesikalar", Belleten CXXI, Ekim 1957, TTK, Ankara 1995, s. 580.

¹⁵⁵ Büyükoğlu, Milli Mücadele..., s. XXIV.

3. 1. 2. 3. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu

Mütarekede Kars, Ardahan ve Batum vilayetlerinin (elviye-i selase = üç sancak) kendi sınırları içerisinde kalacağı kabul edilmişse de 10 Kasım 1918'de müttefik ordu komutanları, buraların derhal boşaltılmasını istediler. Bu istek 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa tarafından yavaş yavaş gerçekleştirmeye başlanıldığı için İngiltere çileden çıkmıştır. Bu nedenle Osmanlı hükümetine baskı yapan İngiltere, işlerin hızlanmasını sağladı. Bu gelişmelerin ardından 13 Aralık'ta Batum; 24 Aralık'ta da Kars İtilaf Devletleri'nin kontrolü altına girdi. Ayrıca Pontus-Rum Devleti'ni yeniden canlandırmak isteyen yerli Rumlar: Samsun, Çarşamba, Terme, Amasya, Merzifon, Vezirköprü, Ladik, Havza, Tokat ve Erbaa civarında 1641 Müslüman'ı öldürürken 923 kişiyi de yaralamışlardır. Bu olaylarda Merzifon Amerikan Koleji'nin payı hiç de azımsanamayacak derecededir.

Mondros Mütarekesi'ni izleyen günlerde Fransız ve İngiliz savaş gemileri Samsun'a gelmişler ve buradaki Rumları alenen hem tahrik etmişler hem de desteklemişlerdir. Bu destek çok kısa bir süre içinde etkisini göstermiş ve şehirde asayişten söz edilemez hale gelmiştir. Bu durum üzerine İtilaf Devletleri 9 Mart 1919'da 200, 17 Mart'ta da 150 kişilik bir kuvveti Samsun'a çıkarmışlardır. Bu kuvvetler, Merzifon'u işgal etmiştir. Bundan destek alan Trabzon Metropolit Chrysonthos, Paris Barış Konferansına *Pontus Devleti*'nin kurulmasına ilişkin bir rapor göndermiş; bu raporun olumlu karşılanabileceği haberini de duyunca da 18 Aralık 1919'da Batum'da bir Pontus Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiştir.

İngiliz ordusu Mardin ve çevresini 7 Mayıs 1919 tarihinde işgal etmişler ve bundan sonra ilerlemeye karar vermişlerdir.

Resülayn Kaymakamı, eşraf ve aşiret reisleri bu işgal üzerine başta İtilaf devletleri temsilcileri ve İstanbul Hükümeti olmak üzere gerekli yerlere protesto telgrafları çekmişler ve işgalleri kınamışlardır. Mardinliler ise 7 Mayıs 1919 tarihinde Sadrazama gönderdikleri telgraflarda Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildirmişlerdir¹⁵⁶.

İngilizlerin Doğu Anadolu'da yaptıkları işgallere karşı bölgede özellikle aşiretler bazında güçlü bir muhalefet doğmuştur. Bu bağlamda Bağdat'tan İngiltere Dışişleri Bakanlığına gönderilen telgraf aynen şöyledir:

¹⁵⁶ Aydın ve diğerleri, Mardin..., s. 345; Ali Enver Toksoy, Milli Mücadele'de Mardin, Resimli Ay Matbaası yay., İstanbul 1939, s. 33.

“Son üç haftadır Musul vilayetinin doğu bölgelerindeki Kürt aşiret bölgelerinde İngiliz ve Hristiyan karşıtı hareketlere ve kışkırtmalara ilişkin raporlar almaktayız... Sıkıntının yayılmasını durduracaksa mutlaka cezalandırıcı tedbirlere başvurmak zorundayız...

Aşiretler arası geçimsizlikler Kürt yanlısı komitelerin çalışmasını engellemektedir; ancak, İngiliz aleyhtarı bazı zayıf konfederasyonlar kurulmuş bulunmaktadır. Heverki reisi Ali Batti, Şırnak reisi Abdurrahman, Selayihe reisi Ramazan buluşup İngiliz karşıtı bir konfederasyon kurmuşlardır. Buna ek olarak 12.000 silahlı atlı mevcudu olduğu söylenen Karakeçi aşireti, Bucak ve Haspin tepesi aşiretlerini içeren Siverek Cemiyeti adında bir cemiyet kurmuşlardır. Karakeçi aşiretinin hâlihazırdaki heyeti Kasap Şeho, Ermeni katliamı sırasında askere kaydolan bir görevli olabilir; ancak, Siverek Cemiyeti hakkındaki bilgi eksik ve müphemdir...¹⁵⁷”

Ermeni Patriği Zevan Efendi de boş durmamış; Rumlarla iş birliği içerisine girmiş ve ortak hareket etme kararına varmıştır. Yunanlıların İzmir’e çıkışı Ermeniler tarafından büyük sevinç gösterileri ile kutlanınca Venizelos buna karşılık olarak “Eminim ki İzmir’in Yunanlılarca işgali Ermeni cemaatine de hürriyet devresini açacaktır” diye onları şımartmıştır.

Ermeniler, 1915 tehcir olayını olağanüstü büyütmüşler ve bu hususta İtilaf Devletleri nezdinde teşebbüslerde bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti yapılan baskılar karşısında sadece verilen emri yerine getirmiş olan Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey’i 8 Nisan 1919’da idam etmiştir.

Kürtleri de Osmanlı Devleti aleyhine döndürmeye çalışan İtilaf Devletleri bunda kısmen başarılı olmuşlarsa da genelde Kürt aşiretleri devlete sadakat göstermeye devam etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa’nın Antep, Urfa ve Maraş’ın işgali üzerine Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti temsilcisi sıfatı Sivas’tan gönderdiği 12 Kasım 1919 tarihli telgrafta durum şu şekilde ifade edilmektedir:

“Mütareke hükümlerine aykırı olarak İngilizler tarafından işgal edilip, son zamanlarda tahliye edilen Ayıntap, Maraş ve Urfa yöreleri şimdi de Fransızlar tarafından yeniden işgal edildi. İtilaf kuvvetleri o nedenle, ülkemizin en güzel parçaları olan bu yörelerden

¹⁵⁷ Aydın ve diğerleri, Mardin..., s. 346-347.

milletimizi mahrum bırakma planlarından asla vazgeçmiyorlar ve planlarını, bu işgalin güya geçici ve koruyucu elması sebebiyle, konferansın kararlarını beklemeden uyguluyorlar. Yedi asır öncesine dayanan Osmanlı İmparatorluğu'nun şanlı tarihini ya da onun ani ve güçlü gelişmesinin koşullarını ve unsurlarını ya da onun yeniden doğuşunu dikkate almakta isteksizler. Ülkemizi parçalamak suretiyle kendi aralarında bir menfaat dengesi kurmaya çalışıyorlar. İtilaf kuvvetlerinin yaptıkları insanlık dışıdır ve aslında hak ve hukuka Sulh Konferansında bütün debdebe ve seremoni ile ilan edilen prensiplere ve Wilson prensiplerinin 12. maddesi ile bütün dünyanın huzurunda Türkiye'ye karşı yapılmış vaatlere karşı işlenmiş bir tecavüzdür.

Türkiye'nin bölünmesine yol açmak düşüncesi ile Yunanlıların işgaline terk edilen Aydın vilayetinde uygulanan katliamlar, baskı ve zulümler ve imha politikaları, Ermenileri maşa olarak kullanmak suretiyle Fransızlar tarafından işgal edilen Adana vilayeti dolayları ile Maraş ve Urfa mevkilerinde uygulananlarla aynıdır. Bu fiiller bir politika ürününün pek çirkin adaletsizlikler dizisinin en son safhasıdır.

Bugüne kadar süregelen İtilaf kuvvetlerinin hukuk dışı muamelelerini bütün gayretimizle protesto ediyoruz ve onların kendiliklerinden ülkemize karşı ve parçalanmaya ve köleliğe razı olmaktansa emrindeki bütün maddi ve manevi güçlerle varlığını ve yasal haklarını korumak için azimle yoluna devam edecek olan milletimize karşı daha insani ve tarafsız hisler beslemeye başlayacaklarını umuyoruz.

İtilaf kuvvetlerini haberdar etmek isteriz ki, bütün milletimiz kelimenin en geniş manası ile bu meşru ve yüce kararda yek-vücut olmuştur ve milletimizin meşru sesine kulak tıkayan İtilaf kuvvetlerinin bu insanlık dışı politikayı devam ettirmesi, sadece birkaç ülke için değil, büyük ihtimalle her iki yarıküre için mahvedici sonuçlar doğurabilir.

Böylesine bir felaketin Allah ve insanlık huzurundaki mesuliyeti elbette İtilaf kuvvetlerine aittir. Bizler, yegâne hedefi mevcudiyet haklarını korumak olan milletimizin, kutsal bildiği birlik arzusunun tercümanıyız. Biz meşru feryatlarımızın Avrupa ve Amerika'nın milletlerine ulaşmasını arzu ediyoruz ve onların bütün adaletsizlikleri tasvip etmeyeceklerinden eminiz¹⁵⁸.”

¹⁵⁸ Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), TTK, Ankara 1992, s. 224-225; Atatürk'ün Bütün Eserleri, Kaynak yay., C. V, İstanbul 2000..., s. 142.

3. 2. Emperyalist Devletlerin Bölge Üzerindeki Emel ve Faaliyetleri

Emperyalist devletlerin bölge üzerindeki emel ve faaliyetlerini iyi anlayabilmek için bu devletlerin Milli Mücadele öncesinde bölgede ne gibi faaliyetler yürüttüklerini aydınlatmanın faydalı olacağı katindeyiz.

XIX. yüzyılda Avrupa’da meydana gelen ilmi sahada ve teknoloji bazlı gelişmeler Emperyalist devletlerin diğer devletlere karşı her yönden büyük üstünlük kazanmalarına neden olmuş; bunun tabii sonucunda da bu gelişmelere ayak uyduramayan devletler kontrol altına alınmıştır. Sanayileşmenin getirdiği, pazar bulma ve hammadde ihtiyacının temini Emperyalist devletlerarasında rekabete neden olmuştur. Ayrıca, Avrupa’da kurulmuş bulunan milli devletlerin takip etmiş olduğu ekonomik politikalar, sömürgecilik çatışmasını Avrupa dışına taşırılmıştır¹⁵⁹.

Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi; Anadolu ve Avrupa’yı karadan Hindistan’a bağlayan önemli bir geçit yeridir. Avrupa’dan Hindistan’a gelen en kısa karayolu buradan geçer. Tarihte Mezopotamya ve Kilikya diye anılan bu bölgeler, büyük önemleri dolayısıyla, silahlı mücadelelere sahne olmuşlardır. Son yüzyılda Fırat’ın doğusunda özellikle Kuzey Irak bölgesinde bulunan zengin petrol yataklarının varlığı Avrupa’da ve dünyada ham petrole olan ihtiyacın gün geçtikçe artması neticesinde bölgenin stratejik önemini bir kat daha artırmıştır. Bunun tabii sonucu olarak bölge üzerindeki faaliyetlerine gerek I. Dünya Savaşı sırasında gerekse Milli Mücadele döneminde oldukça önem veren Emperyalist devletler halen bölge üzerindeki faaliyetlerini el altından devam ettirmektedirler¹⁶⁰.

3. 2. 1. Almanya’nın Faaliyetleri

I. Dünya Savaşından önce İngiltere ve Almanya bu bölgelerden ekonomik çıkarlar sağlamak için birbirleriyle mücadele ediyordu. Özellikle Almanya’nın, Avrupa’nın kuzeyinde sıkışmış olması ve denizyolları ile dünya pazarlarına uzak bulunması dolayısıyla gittikçe ilerlemekte olan sanayine geniş pazarlar bulmak için bu bölgeye hakim olma hedefini beraberinde getirmiştir. Bu maksatla her türlü girişimde bulunan Almanya, II. Abdülhamit döneminde Bağdat-Berlin Demiryolu projesini alabilmek için eklinden geleni yapmıştır.

¹⁵⁹ Büyükoğlu, Milli Mücadele ..., s. IX.

¹⁶⁰ TİH Güney Cephesi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., C. IV, Ankara 1966, s. 36-37.

I. Dünya Savaşı öncesinde gerek bölge üzerinde, gerekse dünya üzerinde devam eden sömürgecilik yarışı devletlerin taraflarını seçmeleri ile farklı bir boyut kazanmıştır. Bu cümleden olmak üzere Üçlü İtilaf ve Üçlü İttifak blokları oluşmaya başlamış ve bir kıvılcım beklenmiştir ki çok sürmeden o kıvılcımda Avusturya-Macaristan Veliahdı Franz Ferdinand'ın bir Sırp milliyetçisi tarafından Saray-Bosna'da öldürülmesi ile patlak vermiş; böylelikle 4 yıl boyunca hemen hemen tüm ülkeler için büyük bir yıkımı da beraberinde getirecek olan savaş başlamış oldu.

Almanya'nın Orta Doğu'ya yönelmesi, İngiltere'nin Uzakdoğu'daki sömürgelerinden gelen yolları denetim altına almak istemesi amacıyla Osmanlı Devleti'nden Bağdat Demiryolu imtiyazını alması, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı politikasının değişmesine neden olmuştur¹⁶¹. O tarihlerde demiryolları, emperyalizmin en önemli vasıtalarından biri idi. Demiryolları bu özelliğinin yanı sıra, geçtiği bölgelerde, önemli değişikliklere sebep olmakta ve büyük ticari, zirai gelişmelere, devlet otoritesinin temini v.s. gibi katkılarının yanı sıra, askeri ve stratejik bakımdan da faydalar sağlamaktaydı. Osmanlı Devleti'nde demiryollarının yapımına, 1870'li yıllardan sonra hız verilmiştir. "Hicaz Demiryolu"nun yapımı, hem Sultan II. Abdülhamit'e İslam aleminde büyük bir prestij sağlamış, hem de bölgede devlet otoritesinin artmasına imkan vermiştir¹⁶². Bu sebeplerle daha büyük bir projenin yapılmasına girişilmiştir ki böylece Bağdat Demiryolu Projesinin yapımına başlanmıştır¹⁶³.

Hattın yapımı ile ilgili imtiyazın Almanya'ya verilmesi, hattın siyasi önemini de arttırdı. Mısır ve Hindistan'ın emniyetini sağlamak için çalışan İngilizlerin Hindistan yolu üzerinde, rakibi Almanların bulunmasına ve siyasi faaliyetlerde bulunmasına İngiltere'nin göz yummaya niyeti yoktur. Almanların gayesi de bölgeye hâkim olarak; Hindistan ve Mısır'ın kontrol altına alınmasını sağlamaktır. Gerçekte Almanya'ya verilen demiryolu imtiyazına karşılık İngilizlere de petrol kaynaklarını çalıştırmak, Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde vapur işletmek gibi bazı imtiyazlar verilmiştir.

Almanya'nın Bağdat Demiryolu imtiyazını alarak Irak bölgesine sızmaya çalışması, Uzakdoğu'daki sömürgelerinin kapısı ve sanayisi için Orta Doğu'ya özel bir önem veren İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Sanayi İnkılâbını tamamlamış ve petrole olan

¹⁶¹ Mim Kemal Öke, Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul-Kürdistan Sorunu, 1918-1926, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., Seri III, S. A-33, Ankara 1992, s. 13.

¹⁶² Paul İmbert, Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri, Havas yay., İstanbul 1980, s. 94.

¹⁶³ Büyükoğlu, Milli Mücadele..., s. XII.

ihtiyacı artmış olan İngiltere'nin XX. yüzyıl başından itibaren rakibi Almanya olmuştur diyebiliriz¹⁶⁴. Mezopotamya ve Irak'taki petrol yataklarının İngiliz donanması için vazgeçilmez bir enerji kaynağı olduğunun farkında olan İngiltere özellikle Irak çevresinde kendilerine rakip bir Alman egemenliğinin kurulmasını istemiyordu. Bu sebeple İngilizler, Almanların bu bölgeye yerleşmelerini önlemek maksadına matuf olmak üzere kuvvetli bir istihbarat ve propaganda teşkilatı kurmuşlardır. Bu teşkilat bölge halkının durumunu ve ihtiyaçlarını değil Almanlar, hatta Osmanlı İmparatorluğu'ndan bile daha iyi biliyordu. İngilizlerin, bu servisin harcadığı paralar ve yaptığı propagandalarla Irak'ta ve Suriye'de günden güne Alman ve Osmanlı nüfuzunun kırılmasını sağladıkları ve kendi nüfuzlarının bölgeye hâkim olduğunu görmektedir¹⁶⁵. İngilizler, petrolünün fazla olması sebebiyle Musul bölgesine özel bir önem veriyorlardı. I. Dünya Savaşı öncesinde Musul üzerine kendilerine petrol imtiyazı verilmediği takdirde, Osmanlı Savaş gemilerini vermeyeceklerini bildirmeleri de bu yerlere verdikleri önemin bir kanıtıdır.

Temmuz 1914'de patlak veren I. Dünya Savaşı XIX. Yüzyılın sonlarından itibaren yolları ayrılan Osmanlı Devleti ile İngiltere'yi karşı karşıya getirdi. Osmanlı yöneticileri savaş başlar başlamaz İngiltere ve Fransa ile ittifak girişiminde bulunmuşlarsa da bundan olumlu bir sonuç elde edememişlerdir¹⁶⁶. Bu olumsuz tablo karşısında devletlerarası ilişkilerde yalnızlık psikoza içerisine giren Osmanlı Devleti başında bulunan yöneticilerinin etkisiyle Üçlü İttifak bloğunun yanında yerini almıştır¹⁶⁷.

Böylelikle I. Dünya Savaşında yerini almış olan Osmanlı Devleti'nin fiili olarak da savaşa katılması ile savaş öncesinde demiryolu imtiyazlarının paylaşılması anlayışı, savaş sırasında Osmanlı Devleti'nin paylaşılması şekline dönüşmüştür. Bu cümleden olmak üzere bir çok gizli anlaşmalar yapılmıştır¹⁶⁸. Bu anlaşmalara kısaca bakacak olursak şöyle bir tablo karşımıza çıkar :

İstanbul Anlaşması (1915): Batılı müttefikler, aralarında ilk önce İstanbul anlaşmasını hazırladılar. 1915 Martında hazırlanan bu belgeye göre; savaş sonunda İstanbul ve

¹⁶⁴ Ömer Kürkçüoğlu, Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926), AÜSBF yay., Ankara 1978, s. 29.

¹⁶⁵ TİH, C. IV, s. 37.

¹⁶⁶ Abdülhâk Akşin, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Aka Kitabevi, İstanbul 1964, s. 15.

¹⁶⁷ Armaoğlu, 20. Yüzyıl ..., s. 420; Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi, C. II, TTK, Ankara 1983, s. 630.

¹⁶⁸ Büyükoğlu, Milli Mücadele..., s. XVII.

Çanakkale Boğazları, Marmara Denizi, Gelibolu Yarımadası, Midye-Enez hattına kadar Trakya, Bozcaada ve İmroz (Gökçeada) ile Sakarya nehrine kadar Kocaeli yarımadası Rusya'ya bırakılıyordu. İmparatorluğun sınırları içindeki Orta Doğu ülkeleri İngilizler ve Fransızlar arasında paylaşılacaktı¹⁶⁹.

Londra Anlaşması (1915): İngiltere, Fransa ve Rusya'dan oluşan İtilaf Devletleri, İtalya'yı müttefik olarak yanlarında savaşa sokmak amacıyla, 26 Nisan 1915'te Londra Antlaşmasını imzaladılar. Bu antlaşma ile İtalya'nın on iki adalar üzerinde 1912'den beri Osmanlı Devleti'ne karşı sürdürdüğü egemenlik iddiası kabul edildi. Bunun yanında Antalya ve havalisinin de İtalya'ya bırakılacağı kabul edildi¹⁷⁰.

Sykes-Picot Anlaşması (1916): Skykes-Picot Anlaşması, İngiltere ile Fransa'nın Arapça konuşulan Orta Doğu'yu paylaşmalarını ön görüyordu¹⁷¹. Bu Anlaşmada ayrıca Türkiye'de ele alınmıştı. Anlaşmaya göre: İzmir ve çevresi Yunanlılara ; Antalya ve çevresi İtalyanlara ; Kilikya ve Suriye Fransızlara ; Filistin, Mezopotamya, ve İstanbul da İngilizlere verilmekte idi¹⁷². Bu anlaşmada ayrıca kurulması düşünülen Kürdistan da üçe bölünüyordu. Buna göre kuzey kısmı Ruslara, merkezi kısım Fransızlara, güney kısmı da İngilizlere pay edilmiştir¹⁷³.

Ayrıca Filistin'de ise uluslararası bir rejimin kurulması ön görülmüştür¹⁷⁴.

Saint Jean De Maurriene Anlaşması (1917): 1917'de Rusya'da Ekim devrimi gerçekleşince Müttefik Devletler, kendi aralarında yeni bir anlaşma yapmışlardı. Bu anlaşmada, Rusya devre dışı bırakılırken, İtalya hem ön planda rol alıyor hem de payını daha da artırıyordu.

Balfaur Deklarasyonu (1917): İngiltere Dışişleri Bakanı Balfaur, 1917'de kendi adı ile bilinen deklarasyonu yayınlamıştı. Bu deklarasyona göre: "Filistin'de bir Yahudi Devleti" kurulması ön görülmekteydi. Ayrıca bu deklarasyonda, Arapların da bağımsızlığından söz edilmekte idi¹⁷⁵.

Bir taraftan bu antlaşmalar yapılırken, diğer taraftan bütün şiddetiyle devam eden savaş da ittifaklar aleyhine dönüştü. Ancak 1917 Ekim ihtilali ile Rusya'da rejim değişikliği

¹⁶⁹ Paul Helmreich, Sevr Entrikaları, Çev: Şerif Erol, Sabah yay, İstanbul 1996, s. 3.

¹⁷⁰ Helmreich, Sevr..., s. 3.

¹⁷¹ Fromkin, Barışa ..., s. 251.

¹⁷² Kayra, Sevr ..., s. 26.

¹⁷³ Öke, Belgelerle ..., s. 13.

¹⁷⁴ Helmreich, Sevr..., s. 3.

¹⁷⁵ Kayra, Sevr..., s. 22-27.

oldu ve Bolşevikler yönetimi ele aldı. Yeni yönetim Rusya'nın yapmış olduğu gizli antlaşmaları 24 Kasım 1917'de açıkladı ve 22 Aralık'ta Brest-Litovsk'da İttifak Devletleriyle barış görüşmelerine başladılar. Rusya'nın yapılan gizli antlaşmaları açıklaması ile Osmanlı Devleti kendi üzerinde oynanan oyunları ve Emperyalist devletlerin düşüncelerini öğrenmiş oldu.

3. 2. 2. ABD'nin Faaliyetleri

İtilaf devletleri aleyhine gelişen savaş İngiltere'nin teşviki ve Almanya'nın sivil ABD denizatlılarını batırması ile değişmiş ve ABD'de savaşa katılmıştır (6 Nisan 1918). ABD'nin savaşa katılması hemen hemen güç dengelerinin eşit olduğu savaşta dengenin İtilaflar lehine değişmesine sebep olmuştur.

ABD Başkanı Wilson savaşa girmeden önce 8 Ocak 1918'de savaş sonrası barış şartlarını ihtiva eden ve barış döneminde tüm devletlerin uyacağı düşüncesiyle 14 maddelik barış programını açıklamıştır. Açıklanan bu 14 maddelik Wilson prensibinin birinci ve özellikle on ikinci maddesi Türklerin geleceği ile ilgili idi ki bu maddeleri şöyle ifade edebiliriz:

1. Madde: Barış antlaşmaları açık olarak herkesçe bilinmek üzere yapılmalı, bundan sonra devletler arasında hiçbir şekilde gizli ve özel antlaşmalar yapılmamalı ve herkesin gözü önünde işleyen açık bir diplomasi olmalıdır.

12. Madde: Şimdiki Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk kısımlarına karşılıksız bir egemenlik sağlanmalıdır. Ancak bu sırada devletin idaresi altında yaşamakta bulunan milletlere de kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi hakkı verilmelidir. Çanakkale Boğazı, devamlı olarak bütün devletlerin gemilerine açık olmalı; ayrıca bu durum milletlerarası garanti altına alınmalıdır.

Wilson Prensipleri genelde müttefikler, özelde de İngiltere ve Fransa tarafından pek benimsenmedi. Çünkü bu prensipler I. Dünya Savaşının bitmesinin ertesinde oluşturacakları dünyayı sil baştan yeniden dizayn ediyordu. Osmanlı Devleti'nde ise bu prensipler, gizli antlaşmalara rağmen, Amerika'nın, Türkiye'nin bütünlüğünü güvence altına alacağı şeklinde yorumlandı¹⁷⁶. Bu arada taraflar arasında mütareke görüşmeleri de başlamış durumdaydı.

¹⁷⁶ TİH , C. I, s. 48.

29 Eylül 1918'de Bulgarların mütareke ilan etmeleri, Makedonya cephesinin çökmesine, Osmanlıların Avusturya ve Almanlarla bağlantılarının fiilen kesilmesine sebep olmuştur. İttihat ve Terakki Partisi, her şeyin bittiğini anlayarak 8 Ekim 1918'de hükümetten çekildi. Sadrazamlığa getirilen Tevfik Paşa'nın kabineyi kuramaması üzerine, 14 Ekim 1918'de İzzet Paşa kabineyi kurmuş ve ilk faaliyet olarak mütareke teklifinde bulunmuştur¹⁷⁷.

3. 2. 3. Fransa'nın Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde siyasi sebeplerle Fransa'ya vermiş olduğu kapitülasyonlar, zamanla dünyanın diğer devletlerine de verilince bu durum Osmanlı'nın güçsüzlüğüne paralel olarak aleyhine gelişmiş ve yıkılışında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmıştır.

Fransa'nın 18. yüzyılda -Fransız İhtilali ile başlayan süreç içerisinde- sömürgeleşmeye hız verdiği ve bu bağlamda İngiltere ile kimi zaman çatışma kimi zamanda uzlaşma ile Osmanlı toprakları üzerinde hegomanya kurmaya başladığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin Napolyon'un Mısır seferine kadar Fransa ile genellikle dostane ilişkiler içerisinde olduğu ve bazı ıslahat çalışmaları için Fransa'dan uzmanlar getirttiği bir gerçektir. Osmanlı Devleti Darülmualimin, Tıbbiye, Mühendishane gibi okullarda Fransızca dersleri okutması bu uzmanların ve etkilenmenin tabii bir neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fransa'nın 1 Temmuz 1798'de Mısır'ı işgali, 1827 yılında Navarin'de Osmanlı donanmasının yakılmasında Rusya ile birlikte hareket etmesi, 1830 yılında Cezayir'i işgal etmesi ve ardından da Mehmet Ali Paşa'nın isyanında Osmanlı Devleti'nin karşısında yer alması ilişkilerin giderek bozulmasına neden olmuştur¹⁷⁸.

Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletlerinin yanında yer alması ve ardından da savaştan yenik çıkması ; nihayet Mondros Mütarekesinin imzalanması, Fransa'nın emperyalist emelleri için uygun bir zemini de beraberinde getirmiştir.

Mondros Mütarekesinin imzasının hemen ertesinde -Mütareke hükümlerine aykırı olarak- işgallere başlayan İtilaf Devletlerinden İngiltere hemen Musul ve çevresini işgal etmiştir. Ardından İstanbul'a çıkarma yapan İtilaf Devletlerinin kuvvetleri şu şekilde

¹⁷⁷ Büyükoğlu, Milli Mücadele..., s. XXII.

¹⁷⁸ Yalçın ve diğerleri, Türk ..., s. 23.

idi : 22 İngiliz, 12 Fransız, 17 İtalyan ve 4 Yunan savaş gemisi olmak üzere toplam 55 gemi¹⁷⁹ ve 2.616 İngiliz, 540 Fransız ve 470 İtalyan askerinden mürekkep 4.500 asker.

Fransızların Mondros Mütarekesi sonrasında Güneydoğu Anadolu bölgesinde işgallere başlaması ve bu işgaller sırasında yerli Ermenileri de kullanması bölge insanları arasında Fransızlara karşı var olan nefretin daha da artmasına neden olmuştur.

İngiltere ile Fransa arasında imzalanan Suriye İtilafnamesi çerçevesinde Güneydoğu Anadolu’da bulunan İngiliz kuvvetleri, yerini Fransızlara terk ederek petrol bölgesine çekilmişlerdir. Fransızların bu yerleri almak istemelerinde bazı sebepler olmakla birlikte özellikle bu arazilerde yetiştirilen pamuğun kendi sanayisi için önemli bir kazanç olması ana etkindir diyebiliriz¹⁸⁰.

Fransız işgal kuvvetlerinin başında önce Georges Picot sonra da General Gouraud bulunmuştur. Adana ve çevresinin komutanlığına ise General Dufieuxs tayin edilmiştir. Gouraud, 21 Kasım 1919’da Suriye’ye gelmiş, Dufieux ise : 12 Aralık’ta Mersin ve Adana’ya gelmiştir. Bölgenin bir Fransız sömürgesi yapılması için Gouraud’un seçilmesi, *Le Temps*’in deyiimiyle “hükümetin Doğu Akdeniz’de Fransa’ya düşen görevleri azimle yerine getirmek iradesi taşıdığını” göstermesi bakımından önemlidir¹⁸¹.

Fransızların Adana, Urfa ve Maraş bölgesindeki işgal faaliyetleri hakkında tezimizin çeşitli bölümlerinde ayrıntılı bilgiler verildiği için -tekrara düşmemek maksadı ile- konuyu burada sonlandırmanın yerinde olacağı kanaati ile bölge üzerinde en tehlikeli ve sistemli çalışan İngiltere’nin faaliyetlerine bakalım.

3. 2. 4. İngiltere’nin Faaliyetleri

İngiliz resmi belgelerine bakılırsa, İngilizlerle Kürtler arasındaki ittifak 1917’de kurulmuştur. Bu sıralarda İngiliz General Niessel “Kürdistan Kürtlere” sloganı ile Kürtlere yaklaştırmaya çalışmış; bu amaçla Osmanlı ordusunun denetimi kaybettiği Van’da bir komisyon kurup çalışmalar yapmış, ancak Kürtler gerek bu slogana, gerekse

¹⁷⁹ Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev: Metin Kırıatlı, 3. Baskı, TTK, Ankara 1988, s. 239.

¹⁸⁰ Şükrü Erkal, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekatı, C. V, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., Ankara 2002, s. 3.

¹⁸¹ Akyüz, Türk ..., s. 182.

bu çalışmalara destek vermemiştir. Her ne kadar bazıları İngilizlerin bağımsızlık vaatlerine inanmışlarsa da genelde bu fikre itibar edilmemiřtir¹⁸².

Gerçi İngilizlerin yüzyıllardan beri Kürtlerle zaman zaman temasları olmuştur; Ancak, bu temaslar etkin bir Kürt politikasından değil genel bir doğu politikasının sonucu idi¹⁸³. İngilizler, ancak 1916 Sykes-Picot Anlaşmasının ertesinde petrol bölgelerini elde etmek amacına yönelik olarak etkin bir Kürt politikası izlemeye bařlamıřlardır¹⁸⁴.

I. Dünya Savaşı sonrasında oluşacak haritada Kürtler ve kendilerinin Kürdistan diye nitelendirdikleri Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi İngiltere için birçok açıdan önemliydi. Öncelikle stratejik açıdan burası önemliydi. şöyle ki: Rusya'ya karşı Afganistan'dan batıya doğru çekilmek istenen duvarın tamamlanması ve Kürtlerin, Türklere ve Araplara karşı bir kuvvet, siyasi bir aracı olarak kullanılması için bölgenin İngiliz kontrolü altına alınması gerekiyordu. İkinci olarak Musul petrollerinin varlığı İngilizleri, bölgeyle ilgili olarak özel bir politika oluşturmaya zorluyordu¹⁸⁵.

Ancak daha ilk günlerde, İngilizlerin böyle bir politika izlemelerinde birtakım zorluklar ortaya çıkacağı anlaşıldı. Çünkü Kürtlerin istedikleri topraklar ile Ermenilerin istediği topraklar çakışıyordu ve bu durum İngiliz yetkililer arasında görüş ayrılıklarına neden oluyordu. Fakat İngilizler buna da bir çözüm yolu buldular. Buna göre kendilerini asıl ilgilendiren Musul bölgesi "Güney Kürdistan" için ayrı bir politika, Ermenilerin istediği topraklar içinde kalan "Kuzey Kürdistan" için ayrı bir politika izlemeye karar verdiler¹⁸⁶.

İngilizler, kuzeydeki Kürtlere kesin vaatlerde bulunmadan onları oyalama yoluna giderlerken, güneyde daha pratik eylemlere yöneliyorlardı. Ayrıca bu dönemde İstanbul ve Bağdat'ta bulunan İngiliz yetkililer ile Londra'da bulunan yetkililer arasında ciddi görüş ayrılıkları da vardı. Bu ayrılıklar Kürt politikası konusunda üç temel çizginin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bunlardan birincisi, bütün Kürdistan'ın İngiliz askeri, politik ve ekonomik etkisine gerçekten bağlı kılınması, Yakın Doğu'da İngiliz hegemonyasının gerçekleşmesi için

¹⁸² Erol Kurubaş, Başlangıçtan 1960'a Değin Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu, Ümit yay., Ankara 1997, s. 41.

¹⁸³ Hasan Yıldız, Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan, Koral yay., İstanbul 1991, s. 17.

¹⁸⁴ Ahmet Mesut, İngiliz Belgelerinde Kürdistan (1918-1958), Doz yay., İstanbul 1992, s. 91.

¹⁸⁵ Akşın, Atatürk'ün ..., s. 73.

¹⁸⁶ Kurubaş, Başlangıçtan..., s. 42.

Kürt sorununun kullanılması yaklaşımıydı. Fakat bu konuda İngiliz egemen çevreleri Kürt sorununun çözümü ile ilgili belirli bir fikir birliğinde değillerdi¹⁸⁷.

İkinci olarak başından beri, Kürdistan'ı parçalara ayırmayı planlayan İngiltere başlangıçta bu taksimi bölgeyi ikiye ayırarak yapmış ; ancak, Fransa'nın da işe karışmasından sonra bu taksim planı değişerek bölgeyi üçe ayırmaya karar vermişlerdir.

Üçüncü olarak Kürt politikasında genel bir amaç birliği bulunmasına rağmen Londra ve Bağdat'ın Güney Kürdistan'ın kaderi konusunda görüş birliği olmamakla birlikte Türklerin buradan çıkarılması konusunda uzlaştıkları görülür¹⁸⁸.

İstanbul'da Kürt Teali Cemiyeti başkanı Seyit Abdülkadir¹⁸⁹ 15 Nisan 1919'da İngiliz Yüksek Komiserliği siyasi memuru Ryan'ı ziyaret ederek İngiliz mandası altında özerk bir Kürdistan kurulması olanaklarını araştırırken¹⁹⁰; Yüksek Komiser Amiral Calthorpe, Kürt sorunu hakkındaki tutumlarının ne olacağını İngiliz dışişlerinden sormuş ve şu cevabı almıştır:

“Kürt çıkarlarının konferansta ihmal edilmediğine dair Noel'in Kürtlere güvence vermesi; ardından gelişecek olaylara göre planların belirginleşeceği...”

Mezopotamya Genelkurmayından İstanbul Yüksek Komiserliğine 9 Nisan 1919 tarihinde gönderilen gizli yazıda kimi yazarların aksine Erol Kurubaş, Dr. Abdullah Cevdet ve Seyit Abdülkadir'in Türklerle birlikte hareket etme taraftarı olduklarını ve bununla ilgili diğer Kürtlere telgraflar çektiği kanaatindedir¹⁹¹.

Bu konuya açıklık getiren Kurubaş, Seyit Abdülkadir'in 1919 yılında Ryan ile görüşmesinde kendisinin İngiliz aleyhtarı olmadığını ancak bu topraklar üzerinde bir Ermeni Devletinin kurulmasındansa Türklerle işbirliğini yeğ tutacaklarını açıkladığını ifade etmiştir¹⁹².

¹⁸⁷ Öke, Belgelerle ..., s. 6.

¹⁸⁸ Kurubaş, Başlangıçtan..., s. 44.

¹⁸⁹ Seyit Abdülkadir, Kürtler üzerinde tesirli olan bir kişidir. Ayan Meclisi üyeliği de yapan Abdülkadir, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının da kurucuları arasındadır. Seyit Abdülkadir ayrıca 4 Mart 1919 tarihinde kurulan Damat Ferit Paşa kabinesine de Şura-yı Devlet Reisi (Danıştay Başkanı) olarak katılmış bir kişi idi. Kynk. Uğur Mumcu, Kürt-İslam..., s. 12.

¹⁹⁰ Sonyel, Kurtuluş..., s. 12.

¹⁹¹ Kurubaş, Başlangıçtan..., s. 44.; aynı şekilde Seyit Abdülkadir'in Osmanlı'dan ayrılmak istemediğini yazan Kürt yanlılığı ile bilinen Mehmet Kemal Işık, Kürt Teali Cemiyetini de Kürtlerin demokratik haklarını savunan bir cemiyet olarak takdim etmektedir. Bkz. Mehmet Kemal Işık, Tarihselden Güncele Kürt Gerçeği, Sorun yay., İstanbul 2000, s. 131.

¹⁹² Kurubaş, Başlangıçtan..., s. 45.

Yine bu sırada Ermeniler de rahat oturmuyor; özellikle Çukurova’da Müslüman halka her çeşit baskıyı yapıyorlardı. İstanbul’daki Robert Koleji müdürü C.F.Gates’in 12 Nisan’da Amerikalı Profesör A. Lybyer’e yazdığı özel bir yazıda açıkladığına göre, Fransız yönetimi, Çukurova’ya Ermeni askerleri getirerek onları orada jandarma ve polis olarak çalıştırmakla Anadolu’nun her yanında kötü bir izlenim yaratmaktaydı. Gates, yazısını şöyle sürdürüyor:

“Bu Ermeni askerlerinin birçoğu öç almak için bu ülkeye geldiklerini içtenlikle kabulleniyorlar. Çok korkarım ki, Küçük Asya’da bir Ermeni Krallığı’nın kurulacağına açıklanması, ülkenin her yanında ciddi kargaşalıklar çıkmasına ve kıyımlar yapılmasına bir belirti oluşturacaktır. Türklerin yenildiğini ve boyun eğdiğini sanmak bir yanlıştır, çünkü Türkler bunu kabullenmiyor. Görüşümce, Barış Konferansının alabileceği en akıllıca karar, tüm ülkeyi bir yüce devletin yetenekli denetimine yerleştirmek ve koşulların uygun olacağı bir tarihe dek Ermenistan veya ayrı devletler kurulmasını ertelemek kararı olacaktır...”¹⁹³,

12 Eylül 1919’da Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında gizli bir anlaşma yapıldı. Anlaşmanın, Damat Ferit ile S. Francer, F. Morlan, G. Churchill arasında yapıldığı ve padişahın onayından geçtiği anlaşıyor. Yapılan bu anlaşmaya göre aşağıdaki maddelerde uzlaşma sağlanmıştır:

- 1- İngiliz hükümeti, Osmanlı Devleti üzerinde genel bir manda yetkisine sahip olmasına karşılık ülkenin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü garanti edecektir (madde 1),
- 2- Türkiye, bağımsız bir Kürdistan kurulmasına karşı çıkmayacaktır (madde 3),
- 3- Türkiye, gerekirse İngiltere’nin Suriye’deki hakimiyetini sağlamasına fiili olarak destek verecektir (madde 4),
- 4- Bu sözleşme yarı resmi bir belge olarak kabul edilecek, İngiltere sözleşmenin gerçekleşmesi için Osmanlı Devleti’ne Konferansta destek verecektir (madde 7)¹⁹⁴.

Eylül ayının sonlarında Damat Ferit Paşa hükümetinin çekilmesinin ertesinde Ali Rıza Paşa kabinesi kuruldu. Yeni hükümetin yolu Mustafa Kemal Paşa ile anlaşmak üzerine oturtulmuştu. Bazı Kürt yazarlar bu konu ile ilgili olarak Amasya Protokolü neticesinde Kürtlere özerklik tanınması konusunda her iki tarafın anlaştığı, hatta bunu Kürt halkına

¹⁹³ Sonyel, Kurtuluş..., s. 136.

¹⁹⁴ Yusuf Hikmet Bayur, Türk Devleti’nin Dış Siyaseti, TTK, Ankara 1995, s. 40; Salahi Sonyel, “Osmanlı-İngiliz Gizli Anlaşması”, Belleten, C. XXXIV, No 135, TTK, Temmuz 1970, s. 437-449.

duyurma konusunda görüş birliğine varıldığını¹⁹⁵ yazarsa da bu konuda açık bir bilgi bulunmamaktadır¹⁹⁶.

3. 2. 4. 1. Mr. Noel ve Faaliyetleri

İngilizler, bölgedeki gelişmeleri izlemek ve olayları kendilerinden yana çevirebilmek için, ajanlarını bu bölgelere göndermişlerdir. Bunların arasında Binbaşı Noel'den başka C. J. Edmonds, Albay Bell, Binbaşı Soane, Bolton, Albay Elphinson, Yüzbaşı Hay Lees, Jardine, Clarke, G.R.Driver, Greenhouse, Yeni Zelandalı mühendis A. M. Hamilton ve Yüzbaşı Woolley sayılabilir.

Milli Mücadele'ye ilişkin Türk-İngiliz ilişkilerini kapsayan Türkçe ve yabancı dillerde çeşitli eserler mevcut olmakla birlikte; Atatürk'ün Nutuk'unda "Mr. Nowill¹⁹⁷" olarak zikrettiği İngiliz Binbaşısının 1919 yılında Anadolu'daki faaliyeti ve misyonu henüz açığa kavuşmuş, tam olarak ayrıntılandırılmış değildir. Konu ile ilgili en kapsamlı çalışma Prof. Dr. Mim Kemal Öke'nin yapmış olduğu çalışmadır¹⁹⁸.

Çalışmalarına 7 Nisanda Musul'dan Nusaybin'e gelerek başlayan Noel, bölgede gezerek Kürt aşiretleriyle temaslar ve dostluklar kurmuş böylelikle halkın genel eğilimini anlamış ve bundan sonra nasıl bir çalışma içerisinde olacağının planlarını da çizmiştir.

11 Mayıs 1919 tarihinde Mardin'e gelen Mr. Noel, 13 Mayıs akşamı Mahalme aşireti reisi Şeyh Halil ile kardeşi Hasan Beylerde misafir olur. Amcaları Halaf Bey'in Türklerce idam edilmiş olmasına rağmen aşiretin ve liderlerinin Türklere kırgınlık

¹⁹⁵ Kemal Burkey, Kürdistan'ın Sömürgeleştirilmesi ve Kürt Ulusal Hareketleri, Özgürlük Yolu yay., İstanbul 1978, s. 90.

¹⁹⁶ Amasya Protokolünün tam metni için Bkz. Mithat Sertoğlu, "Amasya Protokolünün Tam ve Gerçek Metni", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, No: 3 Aralık 1967, s. 12-13.

¹⁹⁷ Gerçekte adı Edward Nowil olan bu kişi 1886 yılında doğmuş olup askerlikte ilk görevini Hindistan'da yapmıştır. İkinci görev yeri olarak İran'da bulunan Noel, burada Kürtçeyi de öğrenmiştir. Noel bu dönemlerde Tatarları ayaklandırmak istemiş ancak İngiltere buna soğuk baktığı için başarı sağlayamamıştır. Yaptığı çalışmalarla Kürt Lawrence olarak tanınan Noel'in bizim için son görev yeri Doğu Anadolu'dur. Noel buraya eğer hükümeti isterse, Kürtleri ayaklandırmak için gelmiştir. Bu cümleden olmak üzere kendisine bir aşirette seçen Noel, kendi çalışmalarının başarıya ulaşması için Van-Hakkari yörelerinde yaygın olarak yaşayan Bedirhanlı aşiretini kendisine ram etmiştir. Noel'in Bedirhanlılar üzerindeki çalışmaları kısa zamanda semerelerini vermiş ve Bedirhanlılar İngiliz mandasında bir Kürt devletinin kurulması için mücadeleye başlamışlardır. Bedirhanlı aşiretiyle sıkı ilişkiler kurmuş olan Noel, Malatya Mutasarrıfı Halil Rahmi, Elazığ Valisi Ali Galip ile ortaklaşa hareket ederek Sivas Kongresini basmayı planlamış ancak emellerinde başarı sağlayamamışlardır. Kyn.: Mustafa Onar, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları 1, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1995, s. 89; Mumcu, Kürt-İslam ..., s. 19.

¹⁹⁸ Mim Kemal Öke, İngiliz Ajanı Binbaşı E. W. C. Noel'in Kürdistan Misyonu, Boğaziçi yay., İstanbul 1992.

duymamaları Noel'i oldukça şaşırtır. Bu durum üzerine buradan ayrılan Noel, 17 Mayıs tarihinde Habesbeni aşireti reisi İzzettin'in misafiri olmuştur. Noel, aşiret ile Ali Batı arasında bir düşmanlık olduğunu ve bundan dolayı ellerine fırsat geçtiği takdirde bunu değerlendireceklerini anlar. Aynı zamanda aşiretin İngilizlere olan güvensizliğini de tespit eden Noel, bu durumu yeri gelince kullanabileceğine inanır.

Bu aşireti de ziyaret ettikten sonra yolculuğuna devam eden Noel, 21 Mayıs tarihinde Sürgücü ve Şeyhan aşiretlerini ziyaret eder. Noel, bu aşiretten de beklediği ilgiyi göremez. Çünkü aşiretin reisi olan Ahmet Ağa I. Dünya Savaşı boyunca Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmış ve ihanet etmemiş; ayrıca, İsviçre'de tahsilini tamamlayarak ülkeye dönen oğlunun Osmanlı ordusunda irtibat subayı olarak görev yapmasından memnuniyetini dile getirmiştir.

28 Mayıs tarihinde Derik'e giden Noel, buranın aşiretleri ile de temasa geçmiş ancak Salih Ağa başta olmak üzere buradaki ileri gelenlerden müsbet bir cevap alamamıştır.

Noel, Mardin'deki gezisinde en büyük desteği hiç kuşkusuz Mili aşiretinden görmüştür. 31 Mayıs 1919 tarihinde Milli aşireti reisi Mahmut Bey'in konuğu olan Noel, burada diğer aşiretlerin takındığı tavırlardan çok farklı bir tavırla karşılandı. Oldukça iyi bir şekilde ağırlanan Noel, bu aşiretle daha sonraki tarihlerde ilişkilerini daha da geliştirme kararı almıştır¹⁹⁹.

Noel'in çalışmalarının ne durumda olduğunu belirli aralıklarla rapor eden Amiral Calthorpe Dışişlerine gönderdiği 10 Haziran 1919 tarihli raporunda Noel'in faaliyetleri hakkında şunları yazıyordu:

*"...Binbaşı Noel, Kürt aşiretleriyle ve bunların önderleriyle görüş birliğine varılması halinde bundan büyük faydalar sağlanacağını söylüyor. Bu kişiler İstanbul'daki Seyit Abdülkadir ve Bedirhanlılardır. Kürtler, henüz Mustafa Kemal'e karşı ayaklanmadı, ancak Noel bunu temin edeceğinden emin..."*²⁰⁰.

Kürt yanlılığı ile bilinen Lazarev'e göre Milli Mücadele döneminde Kürt halkı ile Türklerin düşmanı ortaktır. İstanbul'da bulunan ve Kürt halkı adına hareket ettiklerini iddia eden Seyit Abdülkadir ve Bedirhaniler, İstanbul hükümeti ve İngilizlerle birlikte

¹⁹⁹ Aydın ve diğerleri, Mardin..., s. 350.

²⁰⁰ Erol Ulubelen, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, Yaylacılık Matbaası, İstanbul 1967, s. 202 ; Kaynak Yayınları, Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları III, Güven Yayıncılık, İstanbul 1992, s. 34.

hareket edince Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları için bulunmaz bir fırsat doğmuştur. Çünkü bu kimseler Kürt halkını temsilden uzak kimselerdir²⁰¹.

Haziran sonlarında İngiliz yetkililer, Noel'in Kürt önderleriyle birlikte Kürdistan'da bir "yatıştırma" gezisi için birtakım hazırlıklara giriştiler. Bu geziye katılması istenen Kürt önderleri, İngilizlerden ailelerinin güven altına alınmalarını ve Mustafa Kemal hareketine karşı girişecekleri bir eylemde İngilizlerin nasıl bir tavır takınacaklarını bildirmelerini istemişlerdir. İngilizler bu soruya verdikleri cevapta Kürtlerin her hangi bir harekete girişmeden evvel ne yapacaklarını bildirmelerini; aksi halde harekete girişmemelerini, Mustafa Kemal Paşa'nın aşiretleri elde etme girişimlerini ise gönderilen kimselerin tutuklanarak İngiliz makamlarına teslimi ile çözümlenebileceğini bildirmişlerdir.

Burada sözü edilen Mustafa Kemal Paşa'ya karşı bir eyleme girişilmesi konusu Kahta'da bazı Kürt aşiretlerin yaptıkları toplantıda karara bağlandı²⁰².

Her ne kadar Noel, faaliyetlerini İngiltere adına yaptığını ifade etse de İngiliz yönetiminde Noel ile ilgili sorular beraberinde gelmiştir. Bu bağlamda İngiliz Albay Meinertzhagen'e bakılacak olursa Noel, diğer birçok ajan gibi tehlikeli bir adamdır. Meinertzhagen'e göre: Onun tek amacı, kendi yol göstericiliği altında Kürtlere bağımsızlık sağlamak olup bunun getireceği sonuçlar Noel'i pek ilgilendirmemektedir²⁰³.

Noel'in faaliyetlerinden rahatsız olan bir diğer isim ise İstanbul'daki Yüksek Komiserlikte çalışan Tom Hohler'dir. Ona göre Noel, başarılı bir insan ancak bir fanatiktir ve Noel'in Kürtlerin Lawrence'i olmasından korkulmalıdır. Bu sebeple İngiltere'nin Kürt politikası netleşmeden bir şeylere kalkışmak; hele Noel'in yapmış olduğu gibi Kürt önderleri ile işbirliği içerisine girmek son derece yanlıştır.

Hohler'in ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Noel'in faaliyetleri İngiliz bürokrasisinde bir birlikteliğin olmadığını ortaya koyduğu gibi bu tarihlerde -yani Milli Mücadele'nin başlarında- henüz İngiltere'nin bir Kürt politikası belirlememiş olduğunu da görmekteyiz.

²⁰¹ M. S. Lazarev, Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923), Ter: Mehmet Demir, Öz-Ge Yay., Ankara 1993, s. 111.

²⁰² Kurubaş, Başlangıçtan..., s. 46.

²⁰³ Salahi Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C. 1, TTK yay., Ankara 1987, s. 28.

Noel, 1919 Eylülünde tekrar Doğu Anadolu'ya geldi. Noel'in buraya gelişinin hemen ardından Bedirhanlılardan Emin Ali'nin oğulları olan Celadet ve Kamuran İstanbul'dan ayrılarak Noel ile buluşmak için buraya geldiler. Bu işbirliğinin temel amacı Noel'in misyonuna uygun bir biçimde Kürt aşiretlerin yönlendirilmesi idi²⁰⁴. Faruk Gürtunca'ya göre Bedirhanlılardan Kamuran ve Celadet, Mr. Noel'in faaliyetlerine destek olmak için 6.000 lira rüşvet de almışlardır²⁰⁵.

Noel, Eylül başlarında geldiği Malatya'ya geliş sebebini, Doğu illerindeki Kürt, Ermeni, Yahudi ve Türk nüfusunu saptamak biçiminde açıklamıştır²⁰⁶.

Fakat Noel'in -yaptığı faaliyetler göz önüne alınacak olursa- asıl emelinin Türklerle Kürtleri birbirine düşürerek Milli Mücadele'yi akim bırakmak olduğunu ifade edersek yanlış bir tespit yapmış olmayız. Bu cümleden olmak üzere Binbaşı Noel'in 23 Eylülde Bağdat'taki İngiliz siyasi temsilcisine gönderdiği telyazısında, Malatya'daki İngiliz-Kürt entrikalarında parmağı olduğu açıkça ortaya çıkar. Bu telyazısında Noel şöyle diyordu:

*“Şayet Mustafa Kemal'in yarattığı durum tehlike arz ederse, Bedirhanlarla diğer bazı Kürtleri kullanabiliriz. Türk hükümetini, onları Kürt ilçelerine vali veya mutasarrıf atamaya ikna edebiliriz...”*²⁰⁷,

Noel, oldukça heyecanlı bir üslupla yörede yoğun İngiliz aleyhtarı İslamcı akımın varlığını kaydetmektedir. Halk, İngilizlere karşı olduğu kadar Avrupa'da Kürtçülük propagandası yapan Şerif Paşa'ya da düşmandır. Noel, burada derhal harekete geçmenin acilliği üzerinde de durmaktadır. Bir sonraki yazısında Noel, bölgede rastlanan Türk yanlısı tavrın İstanbul ya da Ankara tarafından organize edilmediğini; bunun, halkın genel kanısı olduğunu yazısında ifade edecektir. Noel, bu durumun kendileri için iyi olmadığını belirterek kendisi tarafından açıklanacak İngiltere'nin Kürt yanlılığının, özellikle aşiretler üzerinde olumlu etki edeceğini yazmıştır. Durumdan haberdar olan Calthorpe'a göre de Londra'nın önünde üç alternatif vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

İngilizler:

²⁰⁴ Kurubaş, Başlangıçtan..., s. 47-48.

²⁰⁵ Faruk Gürtunca, “Sivas Kongresinde Mustafa Kemal: Yükselen Millet Sadası”, Hergün Gazetesi, İstanbul 9 Eylül 1967.

²⁰⁶ Celile Celil, M. Lazarev, O. Lagalina, M. Gasaratyan, Şakire Mihoyan, Yeni ve Yakın Çağda Kürt Siyaset Tarihi, Peri Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1998, s. 113.

²⁰⁷ Sonyel, Türk..., s. 121.

1. Ya İşgalleri dışındaki yörelerde cereyan eden gelişmelere gözünü kapatacaktır;
2. Ya tavsiyeleriyle Babıali'nin bu konuda bazı tedbirler almasını sağlayacaklardır;
3. Ya da Kürt liderlerinden bazılarını yanlarına alarak gelişmeleri kontrol altında tutacaktır²⁰⁸.

Yüksek Komisere göre en doğrusu üçüncü şıkkı seçmektir. Ancak, burada da Kürtlere verilecek tavizler söz konusuydu ki, acaba Londra buna hazır mıydı? Kürtlere verilecek tavizler, Ermenilere tanınan vaatlerle çelişmekteydi. Ancak, özellikle Mustafa Kemal Paşa, Kürtlere Ermeni tehlikesi hakkında ciddi mektup ve telgraflarla uyarılarda bulunmuştur. Ayrıca İngiliz yanlılığı ile bilinen Bedirhanlıların da Kürtler üzerinde çok ciddi etkisi yoktu.

Bağdat'taki Sivil Komiser de üçüncü çözümü önerince İngiltere Kürtler için “genel bir af” çıkarılmasını ve ardından da Musul'un ötesinde bir “Manda” sisteminin olabileceğini ilan etti.

Gelen telgrafları inceleyen Osmanlı vekiller heyeti, aczini belirten bir cevapla yetinmeyi uygun bulacaktır. Yöreye asker gönderilmesi mümkün değildir. Hazinesinin durumu müsait bulunmamaktadır. Ancak, durum İngiliz Yüksek Komiserliği'ne bildirilmiştir. Bu arada İngiliz işgallerine kapılan aşiretleri kazanmak açısından belki kendilerine unvan veya madalya tevdi edilebilirdi. Diğer yandan da Şeyh Mahmut ve taraftarları Seyit Ahmet ve Reşit Efendi, Paris Barış Konferansına katılma hakkı tanınması için İngiltere'ye müracaatta bulunmuşlardır. Barış Konferansına iştirak eden İngiltere delegasyonu ise bu başvuruyu “yersiz” ve “zamansız” bulacak ve Calthorpe aracılığıyla Kürtlerin “sessiz” durmalarını, Paris'te onların aleyhine herhangi bir karar verilmeyeceğini bildirecektir.

İzmir'in Yunanlılarca işgal edilmesi üzerine Güneydoğu Anadolu'daki olaylar yeni bir çehre kazanmıştır. Şöyle ki, yöre halkının -aynen Batı Anadolu'da olduğu gibi- burada da Müslümanların Hristiyan bir güç (Ermeniler) tarafından tahakküm altına alınacağı kuşku artmıştır. Bu durumda Anadolu'da yabancı işgaline karşı çıkılım düşüncesi daha da kuvvet kazanmış olarak karşımıza çıkacaktır. Nitekim, 18 Nisan'da Erzurumlular, 25 Nisan'da da Diyarbakırlılar Sadrazam'a çektikleri telgraflarda Ermeni

²⁰⁸ Öke, İngiliz..., s. 44.

tehlikesine temas ederek, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı İmparatorluğu'nun ayrılmaz parçaları olduğunu ifade edeceklerdir.

İngiltere için olayların içinden çıkılmaz bir hal alması Şeyh Mahmut'un isyan etmesi ile olmuştur. Bu durum karşısında Wilson, Süleymaniye'yi işgalden başka çare göremediğini üstlerine bildirecektir. İngiltere için bu ayaklanmanın önünün alınamaması Güneydoğu Anadolu, İran ve Musul'da zincirleme isyanların patlak vermesi anlamındaydı. Daha da korkuncu, Arap milliyetçilerinin Türk ve Kürtlere katılıp, İngilizlere karşı ortak bir cephe oluşturma ihtimali İngilizleri oldukça endişelendiren bir diğer ihtimaldi.

Bu olaylar yaşanırken Londra'nın kafası Kürtler konusunda oldukça karışıktır. Çünkü Ermenilere verilecek topraklar ile Kürtlere verilecek topraklar birbiri ile aynı noktada kesişiyordu. Bu sebeple Kürtler konusunda Londra işi olurlarına bırakıyor ve Wilson'un bir tercih yapmasını bekliyordu.

Hindistan Bakanı, 12 Mayıs tarihli bir telgrafla Bağdat'taki Sivil Komisere, Kürt Meselesi'ni ele almasını, fakat İstanbul'daki Yüksek Komiserliğe danışarak karar vermesini; ancak bu konuda önemli adımlar atmaktan çekinmesini öğütleyecekti. Talimatın son kısmında aşiretlere karşı “muğlak” vaatlerin ötesine geçilmemesi de özellikle hatırlatılıyordu²⁰⁹.

Şeyh Mahmut'a karşı bir hareketin hazırlıklarını hisseden Babıali ise; İngiliz kuvvetlerinin mütareke şartlarını çiğneyecek şekilde Musul ve Diyarbakır'a herhangi bir saldırıya geçmemesini rica etmiştir.

Bağdat'taki Komiser görüşlerini Londra'ya iletirken Trabzon ve Erzurum'un Amerikan himayesinde bir Ermeni Devleti'ne dönüştürülmesini, diğer dört vilayetin ise İngiltere'nin kanatları altında bir Kürdistan'a tahvilini; Musul, Bağdat ve Basra'nın ise yine İngiltere'nin nüfuz dairesi içinde bir Arap Devleti'ne bırakılmasını önerecektir. Ona göre İngiltere, Kürdistan'a doğru hiç yayılmamalıydı; bölgenin Amerikalılara, hatta Türklere bırakılması daha uygun olurdu. Ancak ajan, Noel'i ayın yirmisinde göreceğini ve kesin tavsiyelerini onunla görüştüğünden sonra sunabileceğini de kaydetmiştir. Bağdat'taki Komiser'in yukarıdaki önerileri Hindistan Bakanlığı'na oldukça ters gelmiştir.

²⁰⁹ Öke, İngiliz..., s. 45-48.

Prof. Dr. Mim Kemal Öke'nin yapmış olduğu araştırmalara göre 13 Haziran'da görüşlerini Halep'ten kaleme alan Noel ise ilk alternatifin daha tutarlı olduğunu ve eğer Irak'a dost bir komşu ülke tesisi düşünülüyorsa; Erbil, Süleymaniye, Nusaybin ve Harran'ın Kürtlere tesliminin zaruri olduğunu savunuyordu.

2 Haziran'da Diyarbakır'a gelen Noel, yol üzerinde Milli aşireti reisi İbrahim Paşa'nın oğlu Mahmut Bey'le görüşerek, kendisine İngiltere'nin kendilerine yardımdan çekinmeyeceklerini söylemiştir. Diyarbakır'da ise görüştüğü aşiret reisleri, Noel'e, Ermeni iddialarına Avrupa kamuoyunda sahip çıkılırken kendilerinin hala yerlerinde oturmaya mecbur kaldıklarından dolayı sitem edeceklerdi. Noel ise, karşılık olarak, merak etmemelerini İngiltere'nin meselelere en kısa zamanda çözüm bulacağını söylüyordu.

Ne var ki, Noel bu yörede son derece kesif İngiliz aleyhtarlığı ile karşılaştığını, hatta adamlarının halk tarafından tahkir edildiğini ve yerine göre tartaklandığını da itirafa mecbur kalacaktı²¹⁰.

Noel'in misyonu, Mustafa Kemal Paşa'nın da dikkatini çekmiş ve 15. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği telgrafta Noel'in faaliyetlerine dikkat edilmesini ve Kürt aşiretlerin oyuna gelmediklerini ancak yine de dikkatli olunması gerektiği ifade etmiştir²¹¹.

Bütün bu olaylar olurken İngiliz Dışişleri, Noel'e yaptığı faaliyetlerde ileri gitmemesini ve Dışişlerinin siyasetinin dışına çıkmaması uyarısında bulunuyordu.

Dört bir yandan kaynayan yöreyi sakinleştirmek üzere Bağdat'taki Komiser, ilkin Başkale, Diza ve Neri'deki Osmanlı garnizonlarının sökülüp atılmasını; ikinci olarak, Van, Bitlis ve diğer vilayetlere Abdülkadir'in adamlarının atanmasını talep ediyordu. Ne var ki, Seyit Taha ve Simko'nun İngiltere'nin safhalarına çekilmesi zordu. Çünkü, işbirliklerinin karşılığında bu liderler Urmiye bölgesini istiyorlardı ki, bu, İran'ın parçalanması demekti. İstanbul'dan Calthorpe ise bütün bu olayların netleşmesi için Noel'in neler yapacağını beklemenin en iyi seçenek olduğunu ifade ediyordu.

Noel, çalışmasının bir bölümünü tamamlayarak İngiltere'ye bir rapor göndermiştir. Prof. Dr. Mim Kemal Öke'ye göre bu raporda Kürtlerin kökeni, dilleri ve tarihlerini

²¹⁰ Öke, İngiliz..., s. 48-50.

²¹¹ ATTB, C. IV, s. 48.

incelemiş olan Noel, Kürtlerin milli özelliklerine değinerek Avrupa'daki Ermeni yanlısı kesimlerin kanaatlerinin aksine, bu milletin cesur, teşkilatçı, medeniyete açık, ilerici insanlar olduğuna işaret etmekte; Kürtlerle Ermeniler arasındaki kan davasının temel sebebinin Hamidiye Alayları olduğunun bunun ise II. Abdülhamit tarafından bilerek yapıldığının çünkü Anadolu'nun elde tutulmasının başka bir yolunun bulunmadığını ifade etmektedir. Asıl düşmanlığın Kürtlerle Türkler arasında olduğuna temas eden Noel'e göre; Kürtler, Ari ırka mensup oldukları cihetle Avrupalılara, ya da başka bir deyişle, Hristiyanlara, Türklerden daha yakındırlar. Türkler, Kürtleri "Osmanlılaştırmaya" çalışmışlar; mütareke ile birlikte de işgalcilere karşı kader birliği oluşturma gayretlerine girişmişlerdir.

Noel'e bakılırsa İngiltere, Kürt iddialarına sahip çıkmalıdır. Ermenilere bol keseden verilen vaatler gerçekleşirse, onlar tamamıyla açıkta kalacaklardır. Ermenilerin Doğu Anadolu'daki varlıklarını demografik açıdan hayli abarttıklarını yazan Noel, bu kanaatini çeşitli kaynaklardan temin ettiği rakamlarla belgelemekten de kaçınmamıştır. İngiltere kamuoyunun Ermeni ve Kürt konularında bölgedeki Amerikan misyonerlerinin taraflı hükümlerinden etkilendiğini yazan Noel, dikkatleri daha ziyade Kürtler üzerine çekmeye çalışmaktadır. Kürtlerin arasında İslamcı ve Milliyetçi olmak üzere iki akımın hakim olduğunu ifade eden Noel, İngiltere'nin Milliyetçileri desteklemesinin daha avantajlı olacağına inanmaktadır. Çünkü Türkler, İslamcılarla işbirliği yapmaktadırlar²¹².

Noel'e göre eğer İngiltere Kürtlere sahip çıkar ve onlara istikrarlı bir hükümet kurarsa o zaman, Londra, Kafkasya ile Mezopotamya arasında güçlü bir tampon bölge ihdas etmiş olacaktır ki bu, her şeyden önce İngiltere'nin emperyalist siyasetinin gereklerine fevkalade uygundur. Ama, Bağdat'taki Yüksek Komiser'in önerilerine uyulur da Musul ve Kerkük Mezopotamya mandası altına alınırsa, o zaman, Noel'e göre: Kürt çoğunluğunun olduğu ve zenginliklerle dolu bu yörede kurulan Kürdistan insan gücünü mıknaş gibi çekecektir. Sonuç ise siyasal bağımsızlığına yeni kavuşmuş Kürdistan'ın sosyo-ekonomik açıdan çöküşü olacaktır. (Bugün ABD'nin Irak'a girerek burada -kuzey

²¹² Öke, İngiliz..., s. 52-53.

bölgesinde- bir Kürt devleti oluşturma isteğinin belki de en belirgin örneğini Mr. Noel'in yapmaya çalıştığını ifade edersek yanılmayız²¹³.)

Noel için çözüm, bir formül bularak Mezopotamya'nın ekonomik ve stratejik çıkarlarını garanti altına alacak şekilde Kürt davasına arka çıkmaktır. Bunun da yolu Kürtlerle Ermenileri uzlaştırp, barıştırmaktan geçmektedir. Ermeni davasından taviz verilmesinin Lord Bryce gibi dünya kamuoyuna açıklamalarda bulunan İngiliz devlet adamlarının mahcup edeceğini de hatırlatan Noel, yine de hiç olmazsa "Büyük Ermenistan" projesinden vazgeçilerek, sınırları ileri bir tarihte belirlenecek bir Ermenistan ve onun yanı başında da bir Kürdistan da karar kılınmasının yerinde olabileceğini savunur. Noel, Kürt isteklerini de dikkate alan nihai Orta Doğu haritasının o zaman çizilebileceğinden emindir. Ancak, o gün gelinceye kadar altı eyalet tek bir mandaterin egemenliğine bırakılmalı; fakat bölge güneyde çoğunluğun Kürtlerde kuzeyde, çoğunluğun Ermenilerde olduğu ve arasında da karışık bölümün bulunacağı üç bölüm şeklinde bölünmeliydi. İlerleyen tarihlerde de bu karışık tablonun netlik kazanacağına inanan Noel için her şey Kürtlere verilecek özerklik ya da daha ileri bir görüşe göre devlettir.

Noel'in yaptığı çalışmaları yeterli bulmayan İngiliz Dışişleri, benzeri bir araştırmayı Yüzbaşı olan C. L. Woolley'e yaptıracaktır. Burada Milli, Zaza, Karavar, Kitkan, Barası ve Elayn aşiretleri liderleri, dini ve mülki zevat, Osmanlı subayları ve köylülerle görüşen Woolley, Ermeni iddiaları ve nüfusu konusunda Batı'nın aldatılmış olduğunu ifade etmekte; Kürtlerin barışsever bir millet olduklarını, burada İngiltere'nin mandası altında bir Kürdistan kurulmasının en isabetli karar olacağı görüşünü bildirmektedir. Woolley'e göre -Noel'den farklı olarak- Kürtler, Türklerden değil, İttihat ve Terakkicilerden nefret etmektedirler. Tıpkı Noel gibi Woolley'de gezdiği aşiretlerden Ermenilerin buyruğu altında yaşamaktansa Türklerin hakimiyetinden ayrılmamayı yeğ tuttıkları şeklinde düşüncelerini İngiliz Dışişlerine bildirecektir²¹⁴.

²¹³ Ufuk Şehri, Doğulu Aşiretlerimiz ve Menşei, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği yay., İstanbul 1968, s. 2.

²¹⁴ Öke, İngiliz..., s. 57.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN AŞİRETLERE YÖNELİK SİYASETİ VE EMPERYALİST SİYASETİN ÇÖKÜŞÜ

4. 1. Mustafa Kemal Atatürk'ün Siyaseti

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919 tarihinden itibaren “hakimiyet-i milliyeye müstenit, bilakaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek” gayesi ile hareket etmiş ve bunun için Anadolu’da Türk, Kürt, Çerkez... v.s. ayrımı yapmaksızın önce vatanın kurtuluşunu sağlamaya çalışmış ve bunu yaparken de daha sonra resmiyet kazanacak olan Misak-ı Milli sınırlarını temel almıştır²¹⁵.

Diğer taraftan Prof. Dr. Mim Kemal Öke’ye göre Mustafa Kemal Paşa “vatan” kavramının kıstası olarak “kültürel” temelleri seçmiş, bu aşamada da belki çevre koşullarının gereğiyle söz konusu temeller içinde din unsuruna ağırlık vermiştir²¹⁶. Misak-ı Milli, bu sebeple “Osmanlı-İslam” unsuruyla meskûn yörelerin istiklaline kavuşturulmasından ve yeni devletin vatan sathını oluşturacağından bahsetmektedir. Burada “Türk” milletinden ise söz edilmemektedir. Kürkçüoğlu’na göre ise, bu belirsizlik, Mustafa Kemal Paşa’nın politikadaki zaman seçimindeki ustalığını yansıtır²¹⁷. Aslında Mustafa Kemal Paşa, “Türk” yerine “İslam” unsuruna yer vererek, İngiltere başta olmak üzere Emperyalist güçlerin Anadolu’daki Müslümanlar arasında bir ayrılık oluşturup, parçalama teşebbüslerine karşı emniyet supabı koymak istemiştir. Tarık Zafer Tunaya’nın da ifade ettiği gibi Mustafa Kemal Paşa, milli hudut içerisinde İslam unsurlarından yalnız tek bir millet olduğunu ifade etmekte idi²¹⁸. Amaç belirlendikten sonra sıra örgütlenmeye gelmiş ve Mustafa Kemal Paşa, Samsun’a çıkmadan Anadolu’da neşet eden, fakat mahalli sınırları aşamayan “Müdafaa-yı Hukuk”

²¹⁵ Utkan Kocatürk, Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 1999, s. 206; Aktok Kaşgarlı, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Uygarlığına Giriş, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., Ankara 1984, s. 2; Ertem, Türk ..., s. 31.

²¹⁶ Öke, İngiliz..., s. 84.

²¹⁷ Kürkçüoğlu, Türk-İngiliz ..., s. 81.

²¹⁸ Tarık Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasal Partiler, C. II, Hürriyet yay., İstanbul 1984, s. 201.

Cemiyetlerini aynı çatı altına toplamayı başarmıştı²¹⁹. Doğu Anadolu'nun Emperyalist devletlerce Ermenilere verilmesini protesto amacıyla Erzurum'da bir araya gelen milletin temsilcilerine Mustafa Kemal Paşa, vatanın bir bütün olduğunu, Doğu Anadolu'nun hiçbir bahane veya sebeple Osmanlı camiasından ayrılamayacağını ve bölgedeki bütün Müslümanların öz kardeşliklerini deklare edecektir²²⁰. Mustafa Kemal Paşa, düşmanın ülkeyi içeriden çökertmek, tutuşturmak istediklerini direniş meşalesini tamimiyle söndürebilmek için Güneydoğu Anadolu'daki Müslümanlar arasında, Kürtçülük maskesi altında, ayrılıkçılık fikrinin aşıldığını ifade ediyor; buna karşılık halkın kurtuluş için neler yapması gerektiğini de açıklıyordu²²¹.

17 Haziran'da Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği şifrede Diyarbakır'daki Kürt kulübünün kapatıldığından bahseden Mustafa Kemal Paşa, bu kulübün mensuplarının Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu halkını temsil etmediklerine; bilakis aldığı telgrafların neticesinde, yörenin “vatanın ve milletin müstakil ve hür yaşaması uğrunda her fedakarlığı” yapmaya amade olduklarını şöyle ifade ediyordu :

“Vilayât-ı Şarkîye halkının, Ermeni çetelerinin gadir ve taarruzâtına hedef olmuş en büyük felaketi görmüş bir unsur olmak sıfatıyla el-hak fedakarlık lüzumunu en evvel takdir eyledikleri kemal-i iftiharla görülmektedir. Fakat Anadolu'nun sakin tarafları böyle değildir. Siyasi zümrelerin şimdiye kadar menfaatleri uğrunda halkı bazıce etmiş olmaları ahalide her türlü teşkilata karşı bir nevi ihtirazkarlık tevliid eylemiştir. Bu sebeple muvasalatdan şimdiye kadar en çok ehemmiyet verdiğim cihet istikbal-i milletin ve halkı hayatımızın ancak milli birlikle kurtulacağını ve bunun için her nevi ihtisasât-ı siyasiye ve şahsiyeden münezzeh ve yalnız milleti hür ve müstakil yaşatmağa matuf teşkilatın yani Müdafaa-i Hukuku Milliye'nin her nahiye varıncaya kadar teşmili esasâtını hazırlamak oldu. Şayan-ı mahmedettir ki, her tarafta gerek askeri gerek mülki, zat-i biraderileri gibi hemfikir ve içtihat arkadaşlarımızın saye-i himmet ve delaletiyle her taraftan aldığım telgrafnameler milletin bu ihtiyacı duyduğunu ve suret-i umumiyede bu işe bilfiil başladığını ispat ediyor. Hükümet-i merkeziyenin adeta esir bir vaziyette olması payitahtın kuvvetli bir işgal-i askeri altında bulunması hasebiyle mukadderât-ı milletin yine millet ordusuyla zaruri kıldığı zatiâlilerince müsellemdir. Bu

²¹⁹ Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetlerinin ilk kuruluşu Mondros Mütarekesi sonrası Aralık 1918 tarihine rastlamaktadır. Kynk. Bayram Sakallı, Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi, İz Yay., İstanbul 1997, s. 158.

²²⁰ Uğur Mumcu, Kürt Dosyası, Tekin yay., İstanbul 1993, s. 14.

²²¹ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Haz. Zeynep Korkmaz, Ankara 1999, s. 2.

sebepten ben Kürtleri ve hatta bir öz kardeş olarak tek milleti bir nokta etrafında birleştirmek ve bunu cihana Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyetleri vasıtasıyla göstermek karar ve azmindeyim. Esasen milli vicdandan doğan bu kadar kuvvet tasavvur etmiyorum. Erzurum'da tek mil Vilayât-ı Şarkiyenin murahhaslarından mürekkep bir heyet bulundurmak hususundaki fikir ve teşebbüsünüzü takdir ederim. Bu behemehal lazımdır²²².

Erzurum Kongresi'nde milleti yekvücut olarak birleştirmeyi başaran Mustafa Kemal Paşa, Sivas'a gitmeden Doğu Anadolu ve Güneydoğu'daki aşiret reislerine birer mektup yollayarak, onlara Anadolu'nun içinde bulunduğu şartları ve başlattığı mücadelenin ana hatlarıyla özelliklerini tasvir edecektir²²³. Mutkili Hacı Musa Bey'e, Bitlisli Küfrevizade Şeyh Abdülbaki Efendi'ye, Şırnaklı Abdürrahman, Derşevli Ömer, Muşaslı Resul Ağalara, Sadullah Efendi'ye, Şeyh Mahmut'a, Norşins'li Şeyh Ziyaeddin'e ve Garzan'dan Cemil Çeto'ya: *"düşmanlarımızın bugün devlet ve milletimize karşı pek hainane bir vaziyet alarak memleketimizi tamamen parçalamak, alem-i İslam için asırlardan beri kanlarını isar eden milletimizin hakk-ı hakimiyet ve istiklalini elinden alarak köle mevkiine düşürmek için çalıştıkları, ecdadımızın bıraktığı anavatanda Ermenistan yapmağa uğraştıkları"*ni belirten Mustafa Kemal Paşa, hükümetin bu hayati meseleler karşısında acze düştüğünü, fakat milletin kendi kaderini kendi eline aldığını kaydederek onları Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetlerinde birleşmeye, kongrelere katılmaya davet ediyordu. Yukarıdaki isimlerden bazılarını kongre üyeliğine, bazılarını ise Heyet-i Temsiliye'ye seçen Mustafa Kemal Paşa önemli aşiret reislerini Milli Mücadele'ye kazandırmayı başarmıştır²²⁴. Bu cümleden olmak üzere Mutki aşireti reisi Hacı Musa Bey'e aşağıdaki telgrafı 10 Ağustos 1919 tarihinde göndermiştir:

"İkinci Ordu Komutanlığında bulunduğum sırada ve pek önemli durumlarda kurulan ilişkinin değerli anıları sürekli saklanmıştır. Sizin çok eskiden beri devlet, ulus ve ülke uğruna özveriniz, seçkin hizmetiniz, bütün yurtseverlerin övgüsündedir. Bu arada daha sonra Bitlis'in geri alınmasında orduya -özellikle- yardımlarınızın değeri, Mutki bölgesinin düşmana karşı yönlendirilmesinde gösterdiğiniz çaba ve çalışmaların önemi

²²² ATTB, C. IV, s. 36-37.

²²³ Erdoğan Öznal, TİH, Batı Cephesi, C. 2, Kısım 2, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., Ankara 1999, s. 14.

²²⁴ Öke, İngiliz..., s. 87; Sabahattin Selek, Milli Mücadele'de Ulusal Kurtuluş Savaşı I, Örgün yay., 2. Baskı, İstanbul 1982, s. 435.

her zaman övücü dil ve şükranla anılmaktadır. Bu denli özverilerinizin sonunda Tanrının gücüyle, düşmanlarımızla yapmak zorunda kaldığımız anlaşma koşullarının hiç olmazsa gerçeği ile uygulanarak bağımsızlık ve ulusal geleceğimizin güvencesini umarken çok acı ki, düşmanlarımızın bugün devlet ve ulusumuza karşı pek haince durum alarak ülkemizi bütünüyle parçalamak, İslam Dünyası için yüzyıllardan beri kanlarını döken ulusumuzun egemenlik hakkı ve bağımsızlığını elinden alarak köle durumuna düşürmek için çalıştıkları, atalarımızın bıraktığı ana ülkede Ermenistan oluşturmaya uğraştıkları pek açık olarak görülüyor. Pek büyük üzüntülerle karşılanacak alçaklıklardandır ki, ulusun gücüne dayanmayı, istekleri için eylem birliği etmeyi gerçek yurt görevi bilmesi gereken İstanbul'daki hükümette bütünüyle beceriksizlik içinde... yönetimini baskıları önünde çok şaşkın kaldığı düşmanlarımıza bırakıyor. Yıllardan beri dünyaya özveri örnekleri vermiş pek namuslu ve erdemli ulusumuz, bu yeteneksiz ellerde pek yakında ne denli korkunç geleceklere gideceğini anlayarak ve iyice öğrenerek gezdiği yerlerde haklarının korunması, ülkelerinin savunması yolunda ulusal savunma ve dernekleri kurarak gerçekten çalıştıklarını büyük özgü ile gördüm. İşte, bu durum ve koşullar içinde asker olarak sınırlı çalışmaktan çok, ulusun kucağında yurttaşlarımızla birlikte sıradan bir kimse olarak ülkemizin mutluluk ve bağımsızlığına çaba göstermeyi, onun için ölünceye dek çalışmayı daha yararlı görerek tutkunu olduğum askerlikten ayrıldım. Doğal olarak bu yurt çalışmasında sizin gibi pek değerli yurttaşlarımızın yardım ve dayanışma yapmasına sarsılmaz güvenim vardır.

Sözüne ettiğim savunma derneklerinin katkısı ile milleti birleştirmek, varlığımıza saldırmak isteyen düşmanlarımıza karşı güçlü olmak amacı ile Erzurum'da bir kongre düzenlenmiştir. Görüşmeler ve kararları konusunda Celal Bey kardeşimiz (Erzurum Kongresinin Hınıs delegesi) ayrıntılı bilgi vereceğinden bu konuda sözü uzatmayı gereksiz görüyorum. Ancak şu kadarını söyleyeyim; gerçekten milletimizin bağımsızlığı ve ülkemizin bütünlüğü yolunda kurulan birliği, dışa ve içe karşı temsil için kongrece bir temsilciler kurulu seçildi. Siz de kongrenin oybirliğiyle Temsilciler Kurulu üyeliğine seçildiniz. Bu arada sizi öven olarak ben de bulunduğum gibi eski Deniz İşleri Bakanı Rauf kardeşimiz de birliktedir. Ülkemizin kurtuluş ve esenliği için el ele vererek çalışacak bir ortam oluştuğundan dolayı gerçekten pek büyük sevinç duymaktayım. Celal Bey kardeşinizin size getireceği tüzük gereğince, sizden örgüte sıcaklık verilerek hiçbir kimsenin önleme ve engellemesine izin verilmemesini ve kutsal amacın sağlanması yolunda yardımcı olunacağını ummakta olduğum sivil ve askeri görevlilerin

karşı eylemi görüldüğü zaman, milletin azim ve kararının gösterilmesi gerektiğini sizden ayrıca umar ve dilerim²²⁵."

Aynı şekilde bu mektuba benzer bir mektup da Cemil Çeto'ya Mustafa Kemal Paşa tarafından Erzurum'dan 13 Ağustos 1919 tarihinde gönderilmiştir. Mektupta aynen şöyle denmektedir:

"Efendim, o yöreden gelenlerin verdiği bilgilerden, kutsal yurdumuzu düşman isteklerine karşı korumaya girişeceğinizi öğreniyorum. Bundan dolayı çok seviniyor ve saygı duyuyorum.

Erzurum'dan gelmeden önce yapılan telgraf görüşmelerinde ilk fırsatta oralara gelmek istediğimi belirtmiştim. Ama gelişmeler ve olaylar şimdiye değin buna izin vermedi.

Duyduğunuz ve duyacağınız gibi anlaşmadan sonra İtilaf Devletleri, devlet ve milletimizin haklarına hiçbir zaman uymayıp ülkemizi ve Doğu illerimizi Ermenilere vermek, Batı illerimizden İzmir gibi en bayındır yerleri Rumlara armağan etmek, Karadeniz kıyılarında bir Pontus-Rum hükümeti kurmak çabalarına düştüler. Bir yandan da İngilizler, Diyarbakır ve çevresi halkını kandırarak türlü türlü yönler vermeye çalıştılar. Üçüncü Ordu Müfettişliğim sırasında, düşmanların bu haince saldırılarına engel olmaya karar verdim. Bunun için gereken girişimlere geçtim. İstanbul'daki tutsak durumundaki hükümetin bir kaç ileri geleni, millettten güç almakta çekimser davrandıklarından yabancılar önünde güçsüz kaldılar. Benim ulusal ve ülkesel uğraşlarımdan düşmanlarımız doğal olarak sevinç duymadılar. Beni, Anadolu'dan İstanbul'a çağırmaya çalıştılar. Ben ise, milletle birlikte ve milletin bağrında sonuna dek çalışmaya karar verdiğimden, hemen askerlikten çekildim. Bilirsiniz ki Anadolu ve Rumeli'nin bütün illerinde Müdafaa-yı Hukuk dernekleri kurulmuştur. Doğu Anadolu illeri ve bağımsız sancakları delegelerinden oluşmak üzere Erzurum'da bir kongre yapıldı. Böylece bütün Doğu Anadolu halkı birleşti. İç ve dış politikayı belirleyen köklü kararlar aldı, bir de örgüt tüzüğü yaptı.

Bir kaç güne kadar Batı Anadolu ve Rumeli illerinden oluşmak üzere Sivas'ta genel bir kongre toplanacaktır. Böylece millet bütün haklarını korur bir duruma gelecektir. Milleti gerek içte gerekse dışta temsil etmek üzere bir Temsilciler Kurulu seçilmiştir.

²²⁵ Onar, Atatürk'ün ..., s. 120-121.

Ben de bu kuruldayım. İnşallah pek yakında Millet Meclisi toplanacak ve milletin hakları savunulacaktır.

Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetlerinin çalışmaları neticesinde çok ciddi başarılarla imza atılmıştır. Siz bu derneğin en önemli üyelerindensiniz²²⁶.”

Mustafa Kemal Paşa, 15 Eylül 1919 tarihinde Hacı Kaya ve Şatoğlu Mustafa Ağalara çektiği telgrafta şunları ifade etmektedir:

“Padişah ve millet düşmanlarının yalanlarına kapılarak Tanrı korusun, İslamlar arası kan akıtılması ve suçsuz Kürt kardeşlerimizden birçoğunun Padişah askerlerince öldürülmeleri gibi her iki dünya için pek acıklı durumun önlenmesi yönünde yurtseverce çalışmalarınızın ilerleyişi, Sivas Kongresi genel kurulunca şükrana ve övgüye değer görülmüştür.

Sizin gibi din ve namus sahibi büyükler olduğça Türk ve Kürdün birbirinden ayrılmaz iki öz kardeş olarak yaşayacağı ve Halifelik onuru çerçevesinde sarsılmaz bir gövde gibi iç ve dış düşmanlarımıza karşı demirden bir kale biçiminde kalacağı kuşkusuzdur. Ulu Tanrı çalışmalarınızı beğensin²²⁷.”

Mim Kemal Öke’ye göre Mustafa Kemal Paşa’nın Noel’in icraatından ilk defa 8 Haziran 1919 tarihinde Diyarbakır Vali Vekilinin IX. Ordu Müfettişliği’ne çektiği telgrafın kendisine iletilmesiyle haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Henüz III. Ordu müfettişliği görevinden daha istifa etmemiş olan Mustafa Kemal Paşa, 15 Haziran’da Amasya’dan Diyarbakır’a gönderdiği cevapta “bir ecnebi devletin himayesine sığınarak zelil ve esir yaşamayı tercih eden her türlü içtihadın, memleketi tefrikaya düşürecek her nevi cemiyetin dağıtılması pek vatani ve zaruri vazife” olduğundan bahisle Kürt Kulübü’nün kapatılmasının yerinde bir karar teşkil ettiğini ve herkesin “Kuvay-ı Milliye” ruhuyla kenetlenmesi gerektiğini bildirecektir²²⁸. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa 3. Ordu Müfettişi sıfatı ile Erzurum Kolordu komutanlığına 24 Haziran 1919 tarihinde gönderdiği telgrafta İngiliz Binbaşı Mr. Noel hakkında şunları ifade edecektir:

“Mr. Noel adında bir İngiliz Binbaşısı Urfa’dan Siverek yoluyla Viranşehir’e giderek Milli aşireti başkanları ile görüşmüş ve Urfa’ya dönmüştür. Osmanlı Hükümeti için çok

²²⁶ Onar, Atatürk’ün ..., s. 126.

²²⁷ Onar, Atatürk’ün ..., s. 167.

²²⁸ Söylev ve Demeçler..., C. III, s. 11; Bayram Bayraktar, Hasan Özsoy ve Muhammet Karakaş, Çağdaş Türkiye Tarihi, İnkılâp Kitabevi yay., İstanbul 2002, s. 149.

kötü propagandalar yapmıştır. Aşiret başkanlarından aldığı kesin yanıtlar kendisini sevindirmemiştir. Kürtler, Türk kardeşlerinden kesinlikle ayrılmayacaklarını, bu uğurda son kişilerine varıncaya dek ölüme hazır olduklarını söylemişlerdir. Ayrıca, İngilizin vermek istediği doyurucu parayı alamayarak namus ve yurtseverliklerini göstermişlerdir²²⁹.”

Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetleri İngilizler ile iyi geçinmeyi şiar edinmiş olan İstanbul Hükümeti için oldukça endişe verici olmuştur. Bu sebeple Damat Ferit Paşa Hükümeti, 29 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa'nın yakalanarak, payitahta getirilmesini kararlaştırmış; fakat bu yoldaki emirler Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alan Erzurum ve Sivas'taki ilgililerce yerine getirilmemiştir. Hükümet bu karara varmadan, Mustafa Kemal Paşa'yı Sivas'ta tutuklattırmak isteyen Elazığ Valisi Ali Galip²³⁰, Noel ile birlikte hareket ederek Mustafa Kemal Paşa'yı yakalamayı düşünmüştür²³¹.

3 Mayıs 1919'da Elazığ Valiliğine getirilen Ali Galip, hükümetin talimatıyla Mustafa Kemal Paşa'ya azil kararını tebliğ etmek üzere 23 Haziran'da Sivas'a gelir. Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanması için Sivas Valisine baskı yaparsa da, herhangi bir sonuç elde edemez.

Kendisi hakkındaki düşüncelerini öğrenen Mustafa Kemal Paşa, Ali Galip'i ağır bir biçimde paylayacak; fakat o nasılsa dil dökerek Milli Mücadele'nin iyi niyetli liderini Elazığ'a gidebilmesi konusunda ikna etmeyi başaracaktır. Ancak, Ali Galip, Dahiliye Nazırı Adil Bey'le 29 Ağustos'ta başlayıp, 3 Eylül'de biten bir dizi telgraf pazarlığı sonucunda yeniden Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklamayı, hatta bu arada Güneydoğu Anadolu'daki aşiretlerden aldığı silahlı yardımlarla Sivas Kongresi'ni basmayı kabullenecektir²³².

Bu konuda Kazım Karabekir Paşa'nın 12 Eylül 1335 (1919) tarihinde Malatya mutasarrıflığına ve Elazığ Vilayetine çektiği telgrafta aynen şöyle denmektedir:

“Düşman parasıyla vatan ve milletine ihanet eden ve bilhassa beyne'l-İslam kan dökülmesine çalışan Ali Galip ve hempalarının tenkilleri için kolordumdan da süvari

²²⁹ Onar, Atatürk'ün, s. 89; Kaynak yay., Atatürk'ün Bütün..., C. III, s. 117.

²³⁰ Kayseri'nin Feyzioğulları ailesinden olan Ali Galip, 1911'de Kurmay Yarbey iken İttihatçı düşmanlığı sebebiyle istifa etmek zorunda kalmış, fakat bir yıl sonra Meclise girmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Erdaha, Milli Mücadele'de ..., s. 120-121.

²³¹ Feridun Kandemir, Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal, Arkadaşları ve Karşısındakiler, Ercan Matbaası, İstanbul 1964, s. 79.

²³² Ömer Sami Coşar, “Sivas Kongresinde Dün Yemin Edildi”, İstiklal Harbi Gazetesi, 6 Eylül 1919.

*alayını makineli tüfekleriyle beraber Malatya'ya yola çıkardım. İaşelerinin şimdiden ihzarını rica ederim*²³³.”

15. K. Kumandanı Kazım Karabekir

Aynı gün (3 Eylül) Binbaşı Noel, Malatya'ya gelmiştir. Sina Akşin'e göre Noel'in buraya gelişi rastlantısal değildir. Amaç Sivas Kongresi'nin basılması hazırlıklarının tamamlanmasıdır²³⁴. Noel, Malatya'ya girerken Ermenilerin işgaline uğrayan Kars'tan kaçan Türklere rastlar. Onlara geri dönüp dönmeyeceklerini sorunca onlar: Ermeni katliamından çekindiklerini, bu şartlar altında ancak Müslüman bir idare altında yaşayabileceklerini söyleyerek Türkiye'ye sığındıklarını bildireceklerdir. Noel, daha sonra Malatya yakınlarında Mutasarrıf Halil Bey'le tanışacaktır. Halil Bey, kendisinin Bedirhanlılardan olduğunu kendisinin İstanbul'daki Kürt derneğinin ve gazetesinin kurucularından olduğunu ifade etmiştir. Mutasarrıfın Noel'e söylediğine göre, onlar Diyarbakır'a varmadan on gün önce XIII. Kolordu Malatya'daki birliklere telgraf çekerek, beraberindekileri tutuklamasını istemiştir. Nutuk'tan bu emri verenin bizzat Mustafa Kemal Paşa olduğunu biliyoruz. Garnizonun dağılmış olması ve Mutasarrıfın Noel'in safında yer alması gibi sebeplerle bu ikaza uyulmadığını da biliyoruz. Bunun üzerine Noel, Babiâli'nin kendisinden beklenen işbirliğini göstermediğini fark edince, İstanbul'a derhal bir protesto telgrafı (5 Eylül 1919) yollamıştır. Mesaj İstanbul'a ulaştığında, İstanbul'daki Yüksek Komiser, Diyarbakır'daki askeri erkânın Mustafa Kemal Paşa'ya katıldığını ve Babiâli'den gelecek talimata uymayacağını ifade etmiştir. Bu sebeple, Babiâli'yi sıkıştırmanın Noel'e herhangi bir mahalli destek kazandırmayacağı kendiliğinden ortaya çıkacaktır²³⁵.

Noel'in protestosunun İstanbul'da yankılanmasına ilk ve belki de tek destek yine Ali Galip'ten gelir. Elazığ Valisi, Noel'e bir yazıyla, misyonuna iştirak eden şahısları “İttihat ve Terakki”nin tacizlerinden koruyacağını taahhüt edecektir. Bu arada Noel'in eline geçen bir mektup, aşağıya alınacak kadar ilginç ifadelerle doludur. XIII. Kolordu Erkan-ı Harbiye reisi Halit Bey, Malatya'da üslenmiş süvari yüzbaşısına şöyle yazmaktadır:

²³³ Cemalettin Taşkiran, Nasır Yüceer, Meliha Yücel ve diğerleri, Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşının Başlatılmasına Dair Belgeler, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., Ankara 1999, s. 312; ATASE, Koleksiyon: İstiklal Harbi, Kutu: 349, Gömlek: 158, Belge: 158-1.

²³⁴ Akşin, İstanbul Hükümetleri ..., s. 534.

²³⁵ Öke, İngiliz..., s. 90.

“Mektubunu aldım. Teşekkür ederim. Evet, seni sürdüğüm doğrudur. Ama bunu seni sevdiğim için, senin iyiliğin için yaptım. Buna, beni olaylar zorladı. Teklif edilen toplantı hakkında Diyarbakır’da meydana gelen heyecanı hatırlıyorsun. Mektubunda bu toplantının amacının, aynen bundan önce Erzurum’da olduğu gibi, Ermeni iddialarını reddedecek bir hareket oluşturmak olduğunu yazıyordun. Eğer toplantının yegane amacının bu olduğunu bilseydim, bunu benden daha fazla arzulayan olamazdı. Ne var ki, Diyarbakırlıların zihniyetini mikroskobun altında inceledim. Onların her düşüncesini biliyorum. Şu anda Kürt milliyetçiliği maskesi adı altında Diyarbakırlılar İngiliz mandası için çalışıyorlar. Diyarbakır’daki liderlere kalplerinin şehrin bazalt kayaları gibi kapkara olduğunu söylemekten kendimi alamadım. Burada vatan sevgisi ile dolu olan bir kişiye bile rastlayamadım...”²³⁶

Öte yandan Bedirhanlı Halil Bey, Sivas baskınına genel bir ayaklanmaya dönüştürmek üzere atlı birlikler sağlamaya çalışmış; gelişmelerden oldukça telaşlanan Mustafa Kemal Paşa, oyunu tam kavramış olarak karşı harekete geçmiştir. Sivas’taki III. Kolordu Erkan-ı Savaş reisinden, kumandanın muvafakati olmasa bile, Elazığ’daki XV. Alay komutanı İlyas Bey’in altmış süvari ile Malatya’ya giderek, Ali Galip’i, Halil Bey’i, Noel ve arkadaşlarını “behemehal” tutuklamasını Mustafa Kemal Paşa bizzat kendi emretmiştir.

Aynı günlerde karşı cephede de telaş hâkimdir. 7 Eylül’de Mutasarrıf Halil Bey, Ali Galip’le Dahiliye Nazırı arasında geçen son şifreleri Noel’e gösterecektir. 6 Eylül tarihli telgrafında Adil, Binbaşı Noel’in yazısını Yüksek Komiser’e ulaştırdığını, Bedirhanlıların tutuklanmasından vazgeçildiğini, fakat XIII. Kolordu’dan gelen raporlara nazaran, Kürtçülük propagandasının çok tehlikeli boyutlara vardığını yazmaktaydı. Buna karşılık Ali Galip, Noel’in yörede bölücü faaliyetlere girişmediği için yanındaki Kürtleri tutuklamaya gerek olmadığını şahsi düşüncesi olarak bir daha vurguluyor ve oradaki faaliyetleri küçümseyerek, asıl onların tutuklanmasının infiale sebep teşkil edeceğini savunuyordu. Bu arada Fransız jandarma binbaşılardan Bruno, teftiş için Malatya’ya gelecektir. Bruno, Ali Galip’i çileden çıkartacak şekilde Mustafa Kemal Paşa’dan sitayişle söz edecek ve Noel’in telkinlerinin tersine ona karşı hiçbir faaliyete geçilmemesini öğütleyecektir. Bu olay, Noel’e, Fransızların açıkça değilse bile gizliden gizliye Milli Mücadele’den yana olduklarını düşündürecektir. Ali Galip de,

²³⁶ Öke, İngiliz..., s. 91.

Sivas'taki telsizin bir Fransız tarafından kullanıldığını ve böylece şehirdeki genel heyecanın belli ölçüde Bruno'nun "İttihatçıları" cesaretlendirmesinden kaynaklandığını ileri sürecektir.

Eylül'ün başında Ali Galip, mutasarrıf Halil Bey'e telsizle Rışvan aşiretinden yüze yakın silahlı birlik oluşturulmasını bildirmiştir. Mutasarrıf, durumu Rışvanların reisi Bedir Ağaya iletcek, fakat onlar bu talimatı ağırdan almaya yeğleyeceklerdir. İngiltere'ye gönderdiği raporlarda sanki olaylardan bî-habermiş gibi yazan Noel, Sivas Kongresi'nin basılması işinde Ali Galip ile birlikte hareket edecek ve oluşturulması muhtemel 100 kişilik kuvvetin 500 kişiye çıkarılması için elinden geleni yapacaktır²³⁷.

Diyarbakır'da bulunduğu sıralarda nüfus kayıtlarını inceleyen Noel, burada Ermenilerin iddia ettikleri gibi nüfuslarının Türkler tarafından özellikle eksik tutulduğu iddiasını reddetmiştir. Noel, durumun tam tersi olduğunu; çünkü Türklerin genellikle kırsal kesimde yaşadığını haliyle orada nüfus sayımının pek ehemmiyetli olmadığını, buna karşılık Ermenilerin genellikle şehirde yaşadıklarını ve gayrimüslimlerden cizye toplandığı için Ermenilerin nüfusunun muntazam tutulduğunu ifade edecektir.

Mustafa Kemal Paşa, XIII. Kolordu'nun Malatya'dakilere karşı harekete geçmesi için baskı yaparken İstanbul'daki hükümette, bir an önce Sivas'a yürümesi için, aynı şiddetle Ali Galip'i sıkıştırmaktadır. Bu anlamda yapılan hazırlıklarla ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa Sivas'tan 9 Eylül 1919 tarihinde Erzurum'a 15. Kolordu Komutanlığına ve Ankara'da 20. Kolordu Komutanlığına gönderdiği telgrafta şunları ifade etmektedir:

"Bağımsız Kürdistan kurulması propagandası yapmakta olan İngiliz Binbaşısı Mr. Nowil'in (Noel'in) yanında Mevlanzade Rifat, Bedirhanilerden Kamuran, Celadet ve Cemil Paşazade Ekrem Bey'ler adındaki kişilerle birlikte Malatya'ya geldiği, Elazığ Valisi Ali Galip Bey'in de kendilerine katılarak Bedirhanilerden olan Malatya Mutasarrıfı Halil Bey'le birlikte, millete ve yurda karşı girişimlerde bulundukları ve sözde postayı soyanları izlemek amacı ile o yöreden bir takım Kürtleri getirmeye kalkıştıkları öğrenildiğinden Elazığ'dan 15. Alay Komutanı makineli tüfekle donatılmış bir askeri birlik, Aziziye'den (Kayseri-Pınarbaşı) iki süvari bölüğü, Siverek'ten Malatya'daki 12. Süvari Alayına bağlı bölük, Malatya üzerine gönderilerek bu kişilerin tutuklanmaları için önlem alınmıştır. Sonuç ayrıca bildirilecektir."

²³⁷ Öke, İngiliz..., s. 92.

Mustafa Kemal Paşa, Noel'in faaliyetlerini çok ciddiye almış ve yaptığı tüm faaliyetleri yakından takip etmiştir. Etkili bir plan hazırlayarak Noel'in devre dışı kalmasını sağlayacak olan Mustafa Kemal Paşa, henüz Sivas'ta bulunduğu sırada Malatya'da bulunan 12. Süvari Alay Komutanlığı'na 9 Eylül 1919 tarihinde gönderdiği şifreli telgrafta Mr. Noel hakkında şunları ifade etmektedir:

“Elazığ Valisi ile Malatya Mutasarrıfının, İngilizlerin maşası olarak yurt ve millete karşı girişimlerde bulundukları ve şu sırada bağımsız Kürdistan kurma propagandası yapmak üzere Malatya'ya gelmiş olan İngiliz Binbaşısı Mr. Noel ve yoldaşlarından Kamran, Celadet, Ekrem ve Mevlanzade Rifat Beylerle birleştikleri ve sözde postayı soyanları izlemek üzere mutasarrıfın o yöreden silahlı Kürtler toplamak istediği anlaşıldı. Bu konuda sizden de bilgi bekliyorduk. Doğrudan doğruya millete ve orduya karşı haince bir davranış olan bu girişim karşısında alayınız ne gibi önlem almıştır? İvedilikle bildirilmesini bekliyorum²³⁸.”

Yine Mustafa Kemal Paşa Sivas'tan 9 Eylül 1919 tarihinde Kemah'ta bulunan Eski Milletvekili Sağıroğluları'ndan Halet Bey'e gönderdiği şifreli telgrafta Mr. Noel hakkında şunları yazmaktadır:

“İngiliz koruyuculuğunda bağımsız bir Kürdistan kurulması amacıyla propaganda yapmakta olan İngiliz Binbaşlarından olan Mr. Noel'in din ve milletini satmış Kürt Beylerinden Ekrem, Kamran, Ali, Celadet'le birlikte Malatya'ya geldiği ve İstanbul Hükümetini tutan açıkçası yurt ve millet haini olan Elazığ Valisinin de bunlara katıldığı ve Bedirhanilerden Malatya Mutasarrıfı Halil Bey'le birlikte sözde postayı soyan hırsızları izlemek gibi uydurma bir gerekçe ile silahlı Kürtler toplamaya giriştikleri öğrenildi. Şöyle ki: Kürtlerin kutsal halifelik onuruna ve ülkeye olan öz bağlılık ve ayrılmazlıklarını göstermek üzere kimi ağaların bir takım Kürt kuvvetleri ile birlikte Malatya'ya doğru yola çıkıp Padişah ve millete karşı İngilizlerle işbirliği yapmak hainliğine kalkışan ve yörenin temiz yürekli Kürtlerini posta hırsızlarını izlemek yalanı ile toplayarak onların boş yere askerlerce öldürülmelerine ve Padişaha, millete karşı başkaldırmış duruma sokulmalarına neden olacak olan yurt hainlerinin alçaklıklarını, sözünü ettiğim Kürtlere en çabuk yoldan bildirip çağrıya uymamalarının sağlanmasına

²³⁸ Onar, Atatürk'ün, s. 145-146.

çaba göstermeleri önemle beklenir. Olanak varsa, bu işe hemen girişilerek sonucunun bildirilmesini dileriz²³⁹.”

Olaylar bu durumda iken Elazığ Valisinin durumdan kuşkulandığı ve görevini savsaklamaya başladığı görülür. Çünkü, 9 Eylül’de XIII. Kolordu kumandanı Cevdet Bey bir bildiri yayınlayarak, maiyeti ile birlikte Malatya’ya gelen İngiliz subayının anavatanlarına karşı sinsi emeller peşinde koştuğunu haber verir. Bu bildiride özetle: Albay Noel adındaki bu şahsın iki ay önce Diyarbakır’a geldiği ve oradan Türk Hükümeti’ne karşı propaganda kampanyası başlattığı, Milli aşiretine para dağıttığı ve onlara altı hafta içinde bu yörede tek bir Türk subayının kalmayacağını söylediği yazılıdır. Yine bu bildiride Noel’in karşılaştığı onurlu insanların -Türkler ve Kürtlerin- İslam bayrağı altında yıllarca sırt sırta savaştıkları, bağımsızlık aldatmacası ile Balkan Savaşları sırasında Osmanlı’dan ayrılan Arnavutların, bugün minyatür bir devlet olarak milletlerarası siyasal sistemde adeta yok olmaya mahkûm bir şekilde yaşadıkları ifade edilmektedir. Cevdet Bey’e göre aynı müstevli şimdi Türk ile Kürdü birbirinden ayırmak istemektedir. Bu amaçla da kendine Albay dedirten, fakat aslında binbaşı olan Noel gizli bir görevle yöreye gönderilmiştir. Noel, Cevdet Bey’in istihbaratına bakılırsa, Süleymaniye’de siyasi ajanlık yapmış; Şeyh Mahmut’u bir ara kandırmayı bile başarmıştır. Cevdet Bey’in öğrendiğine göre iki ay önce Kafkasya’dan gelen bir İngiliz subayı Doğubeyazıt mutasarrıfına bu sancağın Ermenilere verildiğini ve yerli halkın şehri terk etmesi gerektiğini söylemiştir. Aynı şekilde Revanduz’daki Siyasi ajan da Şemdinli’nin boşaltılması talimatını verecektir. Bugün, Süleymaniye, Zaho, İmadiye gibi yerlerde Kürtler, İngilizlere karşı savaşmaktaydı. Eğer Kürtlere bağımsızlık verilecekse, bu olaylar nasıl tefsir edilebilirdi? Cevdet Bey’e göre “Türk Kürtsüz yaşayabilirdi, fakat Araplara, Ermenilere ve İranlılara komşu olan Kürtler Türkler olmaksızın yok olmaya mahkûmdur²⁴⁰.”

Bildirinin yayınlandığı gün Ali Galip, Mustafa Kemal Paşa’nın Noel ve arkadaşlarını tutuklamak üzere Malatya’ya bir birlik yolladığını Noel’e haber verecektir. Gerçekten de İlyas Bey yola çıkmıştır. Aynı gün Ali Galip, işlerin hesaplaşmaya yöneldiğini anlamış olacak ki, cesaretini toplayarak, ayın on dördünde Sivas’a hareket edileceğini bildirmiştir. O gece telgraf müdürü, İlyas Bey’in gelmekte olduğunu Valiye bildirir. Büyük telaşa kapılan Ali Galip, aşiret reislerinden Hacı Kaya’dan gelen müfrezeyle pusu

²³⁹ Onar, Atatürk’ün, s. 147.

²⁴⁰ Öke, İngiliz..., s. 95.

kurmasını istemişse de, Hacı Kaya kabul etmemiştir. 10 Eylül 1919 sabahı şafakla birlikte İlyas Bey birliğinin yaklaştığı haberi üzerine Noel ve arkadaşları Malatya'dan kaçarak Rışvan aşiretine sığınır. Vali, Mutasarrıf ve Rışvan reisi Bedir Ağa, İlyas Bey'in niyetinin ciddi olduğunu anlamış ve onlar da Beydağı'na doğru kaçmışlardır. Bu arada Noel'in kaçışını süvari birliğinden Cemal Bey haber alacak ve İngiliz binbaşısının ardına düşecektir. Kırk kişilik bu süvari birliği Noel ve arkadaşlarını yolda kıştırarak ancak Noel, hile ile buradan da kurtulmayı başaracaktır.

Mustafa Kemal Paşa, 10 Eylül'de gönderdiği bir telgrafta İlyas Bey'e valinin, mutasarrıfın İngilizlerle bir olup millet aleyhine çalıştıklarını, İstanbul'daki hükümetin de bunlarla işbirliği içerisinde bulunduğunu şöyle ifade edecektir:

“...Kürtlük cereyanının kökünden sökülüp atılması ve firari hainlerin İngiliz parasıyla Kürtleri aldatarak padişah ve asker aleyhine sevke çalıştıkları; bunlara uyanların bilâ-emân ve merhamet imha edileceği her tarafa müsait suretlerle tamim olunarak saf ve namuslu halkı, hakikatten haberdar eylemek gibi tedâbire bir an evvel tevessül pek mühimdir. Bu millet hainlerinin İngilizlerle teşrik-i mesai edeceğinin de göz önüne alınarak icabında mevcudiyet-i milliyemizi tehlikeye sokacak olan ecnebi askerlerine de mukabele olunacağını derpiş edilmesi lazımdır.” Aynı gün Erzurum'daki XV. Kolordu Kumandanlığı'na da yazan Mustafa Kemal Paşa, firarilerin mukabil harekate kalkışmaları karşısında teyakkuz durumunda olunmasını istemiştir.”

Noel'in isteği ve bunu İngiliz Dışişlerinin de bunu muvafık bulması ile Padişah, 11 Eylül'de Ali Galip'e bir irade göndererek Kürt silahlı birlikler oluşturmalarını ve onlarla Sivas Kongresini basarak Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklamasını emreden bir irade gönderir²⁴¹. Sina Akşin'e göre bu emir direk Padişah tarafından gönderilmemiş olup sadece hükümetin bir emridir. Akşin'e göre Ali Galip hükümetin emrini -özellikle Kürtlere- sanki padişah emri gibi yansıtarak taraftar toplamak istemiştir²⁴².

Mim Kemal Öke'ye göre Ali Galip, Kahta'da toplanan aşiretlere kendisine Sivas'taki İttihatçı kişileri tutuklama görevinin verildiğini söyleyince, buradaki aşiret reisleri -ki başta Halil Bey olmak üzere-, Malatya'ya saldırmak varken ne diye Sivas'ı hedef seçtiklerini anlayamadıklarını ifade etmişlerdir. Bedir Ağa ve diğer aşiret reislerinin de bu projeye soğuk baktığını gören Ali Galip, Noel'e başvurarak, kendisinin içinde

²⁴¹ Öke, İngiliz..., s. 96-97.

²⁴² Akşin, İstanbul Hükümetleri ..., s. 550.

bulunduğu duruma yardımcı olmasını istemiş; ancak, o tarihte Noel, bu isteği -konjektür gereği- geri çevirmiştir. Ancak, daha sonraki tarihlerde aynı kişinin, Kahta'daki çatışmalar sırasında aşiretlere Urfa'daki İngiliz fırkasından yararlanma teklifi yaptığını, fakat bunu Bedir Ağanın kabul etmediğini biliyoruz²⁴³.

Ertesi gün (12 Eylül 1919) tekrar Ali Galip'le görüşen Noel, onun artık aşiretlerin nihai amaçlarından çekinmeye başladığını ve harekâtın dizginlerinin elinden kaçmaya yüz tuttuğunu anladığını gözlemler. Valinin silahlı aşiretleri dağıtmaya başlaması ile Noel'in, burada bulunan Kürt reislerinin de Milli Mücadele taraftarı oldukları görüşü bir kez daha teyit edilmiş olur.

Temsilciler Kurulu'nun Sivas Merkez Kurulu'na 15 Eylül 1919 tarihinde gönderdiği Mektupta Mr. Noel'in faaliyetleri aşağıdaki gibi ifadesini bulmuştur:

“Kaçak Elazığ Valisi Ali Galip, Malatya Mutasarrıfı Halil ve yardımcıları Bedirhanilerden Kamran, Celadet ve Cemil Paşazade Diyarbakırlı Ekrem'in İstanbul hükümetinin direktifi ile milletin haklı girişimlerini söndürmek, Sivas'ta toplanan genel kongreyi dağıtmak gibi haince amaçlara başlangıçta eşkıya yakalamak için yardım isteği ve sonra da kaçışları sırasında Malatya ve yöresinin Ermenistan olacağı ve dahası Elazığ'dan yola çıkan askerlerimizin sözde Ermeni askerleri olduğu yolundaki kışkırtısı ve kandırıcı hainlikleri sonucunda da: yörede toplanmış olan bir takım Kürtleri, Malatya'ya gönderilen öğüt kurulunca kendilerine gerçeğin bildirilmesi üzerine kaçaklara “lanet ederek” bütünüyle dağılmışlardır. Yurt hainlikleri bütün milletçe anlaşılan kaçaklar artık aşiretler içinde barınamayacaklarını anladıklarından İngilizlere sığınmak üzere Urfa'ya kaçmışlardır. Kürtleri kutsal Halifelik onurundan ayırarak İngiliz tutsaklığına sokmak amacı ile propaganda yapmakta olup kaçaklarla birlikte Malatya'dan ayrılan İngiliz Binbaşı Mr. Noel de jandarmalarımızın gözetimi altında Elbistan'a doğru yola çıkarılmıştır²⁴⁴.”

Yaşanan bu olaylara ilave olarak bölgede bulunan aşiretlere nasihat heyetlerinin gönderilmesi ile yavaş yavaş işler tersine dönmeye başlayacak ve Noel giderek sıkışacaktır. Tam bu sırada ne olduğu bilinmeyen bir İngiliz subayının -Bell- İngilizlerin Noel'in faaliyetlerinden haberdar olmadıklarını, Osmanlı yetkililerine

²⁴³ Akşin, İstanbul Hükümetleri ..., s. 551.

²⁴⁴ Onar, Atatürk'ün ..., s. 168; ATTB, C. IV s. 41.

bildirmesi üzerine Noel'e olan güven sarsılacak ve Noel Halep'e gitmek zorunda kalacaktır.

Noel, Halep'e giderken Ali Galip'te İstanbul'a gidecek ve Milli Mücadele neticeleninceye kadar da orada kalacaktır. Noel'in faaliyetleri İngiliz Dışişlerinde de “kaygı verici” olarak nitelendirilmeye başlanmış ve Noel'in bu aşamada faaliyetlerinin durdurulması için karar verilmesi gereği üzerinde durulmuştur²⁴⁵.

Bütün bu olayların ardından İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Noel'in İngiltere'ye dönmek üzere Mersin'den İstanbul vapuruna binmesini emredecektir. Bu arada Noel'in faaliyetleri sadece Fransızları değil, Amerikalıları da tedirgin etmiştir. Amerikan Yüksek Komiserliği'nde görevli istihbarat subayı Teğmen Richard Dunn, 4 Ekim'de İstanbul'da ülkesinin İngiltere'nin Noel vasıtasıyla Güneydoğu Anadolu'da çevirdiklerinden haberdar olduğunu İngilizlere açıkça söylemekten çekinmemiştir.

Noel'in faaliyetleri Kürtlerin işbirliğine yanaşmamaları dolayısıyla suya düşünce Londra, sanki bu faaliyetlerden kendilerinin bilgi sahibi olmadığı intibasını vermeye çalışacaktır. Gerek İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri ve gerekse Allenby, Sivas'ın basılması projesinden kendilerini soyutlama çabası içerisinde olmuşlar; Sadrazam da bu durum üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın milli direnişini, aşiretleri ayaklandırmak suretiyle bastırma fikrinden haberdar bile olmadığını açıklayacaktır. Ona göre, bu amaçla verilmiş herhangi bir irade de mevcut değildir.

Nitekim, Mustafa Kemal Paşa 15 Eylül'de Malatya Mutasarrıf Vekili Hacı Kaya ve Şatzade Mustafa Ağalara kendileriyle işbirliği konusunda gösterdikleri yakınlıktan dolayı teşekkür ediyor ve “Sizler gibi din ve namus sahibi büyükler oldukça Türk ve Kürdün yekdiğerinden ayrılmaz iki öz kardeş olarak yaşamaya devam eyleyeceği ve makam-ı Hilafet etrafında sarsılmaz bir vücut halinde dâhil ve hariç düşmanlarımıza karşı demirden bir kale halinde kalacağı şüphesizdir” diyordu²⁴⁶. 24 Eylül'de de Anadolu'da durum tespiti yapmak için kendilerini ziyarete gelen Amerikalı General Harbord'a, Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin faaliyetlerini şu şekilde açıklayacaktır:

“İmparatorluğu bölmek ve Türklerle Kürtler arasında bir kardeş harbine sebebiyet vermek için Kürtleri İngiliz himayesi altında müstakil bir Kürdistan kurma planına

²⁴⁵ Öke, İngiliz..., s. 98-103.

²⁴⁶ İrade-i Milliye Gazetesi, 21.9.1919; ATTB IV, s. 71; Doğu Perinçek, Kurtuluş Savaşında Kürt Politikası, Kaynak yay., İstanbul 1999, s. 121.

iştirak etmek üzere tahrik ettiler, ileri sürdükleri tez imparatorluğun nasıl olsa dağılmaya mahkûm olduğudur. Bu teşebbüslerini tahakkuk ettirmek için büyük paralar harcadılar, her türlü casusluğa başvurdular hatta derhal hafiyeler gönderdiler. Bu suretle Noel isimli bir İngiliz subayı uzun bir zaman Diyarbakır'da gayretler sarf etti ve faaliyetlerinde her türlü sahtekârlık ve aldatmaya başvurdu. Fakat bizim Kürt vatandaşlarımız hazırlanan komplonun farkına vararak onu ve vicdanlarını parayla satan diğer bir grup haini o muhitten kovdular. Diyarbakır faaliyetlerinde sukutu hayale uğramış olan Mr. Noel Bedirhan kabilesine mansıp ve para vererek ikna ettiği fakat Kamuran, Celadet ve Diyarbakırlı Cemil Paşazade Ekrem gibi hısımları arasında hiç itibarı olmayan bir grup maceraperestle Malatya'ya gitti. Burada müstakil bir Kürdistan kurulması yolundaki teşebbüslerini aynı zamanda Bedirhan kabilesine mensup kaymakam Kamil Bey'le teşrik-i mesai yaparak tekrarladı.

Diğer taraftan, yalnız kendi menfaatlerini düşünen Dahiliye Vekili Adil Bey'in, aynı zamanda yine sadece kendi menfaatini düşünen ve milli hareket ve bilhassa Sivas Kongresi aleyhinde tedbirler alan Harbiye Vekili Şefik Paşa'nın bir aleti olan Harput Valisi Galip Bey'le birleşti ve kendisi ve arkadaşları "memleketi işgal edecekler, hemen silahlara" diye feryatlara başladılar. Bu suretle bizim saf Kürt vatandaşlarımızın ayaklanmasını tahrik etmek istediler. Bu planın üç gayesi vardı: Kürtlerin menfaat duygularını canlandırmak, milli kuvvetleri imha etmek ve aynı memleketin evlatları arasında bir mücadele ve kan dökmeğe sebep olmak.

Bu şahıslar milli kuvvetleri küçümsemelerinin tabii neticesi olan perişanlıkla karşılaştılar. Bu entrikaların tamamen dışında kalmış olan mahalli halk çok geçmeden bunların hakiki mahiyetini anladı ve suçluları tevkif etmek üzereydi ki onlar kaçtılar²⁴⁷."

Sabahattin Selek'e göre Mustafa Kemal Paşa'nın aldığı tedbirler doğrultusunda Ali Galip ve Binbaşı Noel'i faaliyete geçmeden baskına uğratması; ardından da Noel'in kaçmak zorunda kalması: hem tehlikeyi büyümeden bastırması açısından önemliydi hem de İstanbul hükümetine karşı kullanacağı kozu elde etmesi bakımından²⁴⁸. Ali

²⁴⁷ Beşikçi, Doğu Anadolu'nun..., s. 376-380; Öke, İngiliz..., s. 106; ATTB, C. IV, s. 80-81.

²⁴⁸ Selek, Anadolu ..., C. 1, s. 259.

Galip'in kaçıışı o kadar panik içerisinde olmuştur ki Malatya Mal Sandığından bir senet karşılığında aldığı 6.000 lira dahi orada unutulmuştur²⁴⁹.

Noel'in bu kaçıışı İngiliz yetkilileri tarafından da değerlendirilmiş ve Dışişleri Bakanlığı Doğu Masası Şefi George Kidston 18 Ekim'de İngiliz Dışişleri'ne gönderdiği telyazısında: *“Mustafa Kemal'in Noel'i ülkenin dışına kovmakla, İngilizlerin Kürt aşiretleriyle olan bağlarını kopardığını; öte yandan, Mustafa Kemal'in bu aşiretlerle ilişkilerinin ne olduğunun bilinmediğini”* itiraf ediyordu²⁵⁰.

Mustafa Kemal Paşa da Noel'in kaçışını Sivas'tan 17 Eylül 1919 tarihinde Erzurum'da bulunan 15. Kolordu Komutanlığına gönderdiği şifreli telgrafta şöyle değerlendirmekte idi:

“Elazığ Valisi Ali Galip Bey'le Malatya Mutasarrıfı ve İngiliz Binbaşı Mr. Noel ve ayakçıları, askerin Elazığ'dan Malatya'ya hareketini duyunca Kâhta yönünde kaçmışlardır.

Bunların o yörede Bekir Ağanın yanına gidip yurttaşları toplayarak karşı harekete geçecekleri ve Maraş'ta İngiliz kuvvetlerinden de yararlanacakları kesinleşmiştir.

13. Kolordu kovalanmalarını emretmiş ve 3. Kolordu da yeter sayıda kuvvetlerini güneye doğru indirmiştir. Koşulların bütünüyle millet yararına sağlanması ve bu hainleri kıpırdayamaz durumlara getirmesi için vargücün gösterilmesi gereği bulunulduğundan Mamahatun'daki atlı alayının Elazığ yönüne gönderilmesini bizce uygun görüldüğünü arz ederiz²⁵¹.”

Erol Kurubaş'a göre Milli Mücadele'nin başlarında bazı Kürtlerin ABD Başkanı Wilson'un yaptığı vaatlere kanmaları ihtimaline karşılık Mustafa Kemal Paşa “Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımları” savını terk ederek onun yerine müstakbel Türkiye için daha sade olan “hudut tayini” yoluna gitmeyi daha uygun bulmuştur. Yine Kurubaş'a göre Mustafa Kemal Paşa, Kürt aşiretlerinin ve ileri gelenlerinin desteğini sağlamak için güçlü bir şekilde “Ermeni Devleti” tezini işlemiştir²⁵². Bu tezin işlenmesi sonucu eskiden beri tanışa geldikleri aşiret reislerini kendi safında bulan Mustafa

²⁴⁹ Abdullah Kehale, Milli Mücadele'de İç İsyanlar ve Cemil Cahit'in (Toydemir) Anıları, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği yay., İstanbul 1997, s. 59.

²⁵⁰ Sonyel, Türk..., s. 121.

²⁵¹ Onar, Atatürk'ün Kurtuluş ..., s. 173.

²⁵² Ertem, Türk ..., s. 41.

Kemal Paşa, Paris'te Kürtler adına hareket ettiğini iddia eden Şerif Paşa'nın²⁵³ faaliyetlerini de dikkatle takip etmiş ve bu cümleden olmak üzere kolordu komutanlıklarına gönderdiği telgraflarla Kürt aşiret ve ileri gelenlerin Türklerden ayrılmak istemediklerini deklare etmelerini sağlamıştır. Yine Kurubaş'a göre: Kürt aşiret ileri gelenlerinin İngilizlere çektikleri telgraflarda Türklerden ayrılmak istememelerinin sebebi Ermenileri sevmemeleridir.

Mustafa Kemal Paşa'nın ve Kazım Karabekir Paşa'nın aşiretlere yönelik birlik ve beraberlik çağrılarına karşın Ermeniler de özellikle Kürt aşiretlere birlikte hareket etme çağrısı yapmışlardır. Ermeni ileri gelenlerinden Haçador Ağa, 30 Ağustos 1919 tarihinde Kürtlere gönderdiği mektupta bunu açıkça dile getirmektedir. Haçador Ağa mektubunda şöyle demektedir:

“Zat-ı devletleriyle hüsn-i münasebet meydana getirmek ve bilumum Kürtlerle hal-i husunette ve uhuvvette olmak bizim en büyük maksadımızdır. Bugün olmazsa yarın, yarın olmazsa öbür gün muhakkak dost olacağız. Bizim gayet alicenap ve asil bildiğimiz Kürt milleti neden dolayı bizlerle uzlaşma tarikini tercih edememişlerdir? Kürt beyleri, Kürt aşairi ve Kürt milleti ile götürülecek bu uhuvvet cephemizde müstahdem umum Ermeni zabitanı ve umerası arzukeş ve amadedir”²⁵⁴.”

Haçador'un birliktelik çağrısına Kürt aşiretlerin verdikleri cevap oldukça serttir. Kürt aşiretlerin ileri gelenleri 4 Eylül 1919 tarihini taşıyan cevabî mektuplarında Ermenilerle artık uzlaşmalarının mümkün olmadığını, kendilerinin artık Ermenilerle biraraya gelemeyeceklerini, Ermenilerden on kat daha fazla nüfusu sahip olduklarını, Ermenilerin boyunduruğu altına girmeyi asla kabul etmediklerini belirtirler ve Birinci Dünya Savaşında Ermenilerin ihanetlerinin unutulmadığını da ilave ederler²⁵⁵.

Mustafa Kemal Paşa, İngiliz propagandasına kapılarak önce ihanet yolunu seçenlerden bazılarının Milli Mücadele safında savaştıklarını Sovyet elçisi Aralov'a üç yıl sonra bu durumu “düşmanı dost hale getirdik” sözleri ile ifade etmiştir.

²⁵³ Şerif Paşa, Paris Barış Konferansında Ermeni Bagos Paşa ile Doğu Anadolu'da kurulacak Ermeni ve Kürt devleti konusunda anlaşmaya vararak kendince bunu gerçekleştirmek için Büyük Devletlerin de onayını almak istemiş ancak Anadolu'da bulunan Kürtler, Şerif Paşa'nın bu hareketini tasvip etmemişlerdir. Kynk. Esengin, Kürtçülük ..., s. 107; Aydın ve diğerleri, Mardin..., s. 356; Mustafa Sönmez, Doğu Anadolu'nun Hikayesi: Kürtler, Ekonomik ve Sosyal Tarih, Arkadaş yay., 2. Baskı, Ankara 1992, s. 96.

²⁵⁴ Beşikçi, Doğu Anadolu'nun ..., s. 383.

²⁵⁵ Perinçek, Kurtuluş ..., s. 127. Tam metin için bkz. Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, Yüce yay., İstanbul 1990, s. 377.

Yine Mustafa Kemal Paşa, yukarıda sözüne ettiğimiz tavrını Milli Mücadele’de isyan bayrağı açan Koçgiri aşireti için de gerçekleştirmiştir. Koçgiri isyanında başrolü oynayanlardan Baytar Nuri’yi yanına çağıran Mustafa Kemal Paşa, Amerikalıların “Wilson İlkeleri diye yutturmaya çalıştıkları, aslında özü itibariyle şarka özgürlük hakkını tam anlamı ile vermeyen ilkelerin, milletin azim ve kararı ile paçavraya döndüğünü” ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın bu sözlerinin ertesinde birlikte hareket etme teklifini de geri çeviren Baytar Nuri, yine aşiretten olan Alişan Bey’i²⁵⁶ yanına çekmek istemiş; ancak, Baytar Nuri’den çekinen Alişan Bey her ne kadar önceleri Mustafa Kemal Paşa ile birlikte bir şeyler yapılabileceğini söylemişse de daha sonra Baytar Nuri’nin etkisi ile bu görüşünden vazgeçerek Baytar Nuri ve tabiki İngiltere’nin yanında yer almanın yolunu tutmuştur²⁵⁷.

Sovyet Elçisi Aralov, Mustafa Kemal Paşa’nın aşiretlere yönelik olarak gerçekleştirildiği faaliyetlerle ilgili olarak şu yorumu yapmaktadır:

“Genel olarak Mustafa Kemal, nerede olursa olsun, ister Anadolu’da göçebe aşiretler, ister Arabistan’da Bedeviler arasında olsun her yerde akıllıca davranışlarıyla bir lideri kazanmakta büyük bir başarı göstermiştir.”

Mustafa Kemal Paşa’nın aşiretlere yönelik tutumu hakkında Diyarbakır’da Kürt Teali Cemiyetinin reisi olan Cemilpaşazade Mustafa Bey’in yeğeni Cemizpaşazade şöyle demektedir:

“Mustafa Kemal Paşa, yalnız amcamı değil, aynı zamanda Cibranlı aşiret reis Halit Bey’i, Haydaran aşiret reisi Hacı Mustafa Bey’in kardeşi Nuh Bey’i, Silvan beylerinden Sadık Bey’i de kendi yanına çekmeyi başarmıştı. Erzurum hudutlarından başlayarak Elazizi (Elazığ), Malatya, Dersim, Urfa, Antep, Maraş içlerine kadar Mustafa Kemal Paşa herkesle görüşür ve buralara kadar tesirini açıkça gösterirdi²⁵⁸.”

Gelişen olaylardan sonra Misak-ı Milli’nin son Osmanlı Mebuslar Meclisinde kabul edilmesinin ardından bağımsız Kürdistan emelinde olanların hayalleri suya düşmüştür. Çünkü Misak-ı Milli ile Türkler ve Kürtlerin ortak vatanı olarak Türkiye toprakları gösterilmiştir.

²⁵⁶ Koçgiri aşireti isyanında başrolü oynayacak olan Haydar Bey’in kardeşi olup o tarihlerde Refahiye kaymakamı idi.

²⁵⁷ Mumcu, Kürt..., s. 36.

²⁵⁸ Perinçek, Kurtuluş..., s. 117-119.

Bu bağlamda 23 Nisan 1920 tarihinde açılan TBMM’de Türk, Kürt gibi ayrımlar yapılmadığı gibi 4 tane de aşiret reisi Milletvekili olarak seçilmiştir²⁵⁹. Bunlar arasında hiç kuşkusuz en önemli şahsiyet Mustafa Kemal Paşa’nın da her zaman saygı gösterdiği Diyar Ağa’dır. O, Yunanlıların Polatlı’ya kadar ilerleyişi karşısında Meclisin Kayseri’ye taşınmasına karşı çıkanların arasındadır²⁶⁰.

Her ne kadar 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Anlaşması imzalanmış ise de, Ankara Hükümetinin bu anlaşmayı tanımaması ve mücadeleye devam etmesi İtilaf Devletlerinin de tavrında değişikliğe sebep olmuştur. Şöyle ki: Sevr Anlaşmasının asla Ankara tarafından onaylanmayacağını anlayan İtilaf kuvvetleri, Ankara Hükümetini Londra Konferansına davet etmişler ve ardından gelen süreçte Ankara hükümeti ile ilişkilerini normal hale getirmeye çalışmışlardır²⁶¹.

4. 2. Aşiretlerin Tutumları

4. 2. 1. İsyan Eden Aşiretler

4. 2. 1. 1. Koçgiri Aşireti İsyanı

Koçgiri, Zara, Hafik, Suşehri, Refahiye, Kemah, Kangal, Ovacık ve Kuruçay merkez olmak üzere 135 köylük bir alana yayılmış olan aşiretin adıdır. Kapalı bir yaşam süren aşiretin, dış dünyayla olan ilişkileri aşiret reisleri aracılığıyla yapılmaktadır. Kimi kaynaklara göre 1919 ve 1920’lerde Koçgiri aşireti mensupları yaklaşık 40.000 kişi civarında idi²⁶². Bazı kaynaklar aşiretin, Türkmen aşiretlerinden meydana geldiğini yazarsa da²⁶³ Kürt-Alevi aşireti olduğu görüşü ağırlıktadır²⁶⁴.

Milli Mücadele döneminde aşiretin reisi olan İmranlı Nahiye Müdürü Haydar Bey, kendisine Kuruçay Kaymakamlığının verilmemesi üzerine İstanbul hükümetine karşı tavrı alır ve Kürt Teali Cemiyetinin İmranlı örgütünü kurar. Bu cemiyet, Ermeni Taşnak

²⁵⁹ Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923), TBMM Vakfı yay., C. 3, Ankara 2001, s. 1012.

²⁶⁰ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, İlk Meclis, Milli Mücadele’de Anadolu, Çağdaş yay., İstanbul 1990, s. 137.

²⁶¹ Kurubaş, Başlangıçtan..., s. 111.

²⁶² Nurettin Gülmez, Kurtuluş Savaşında Anadolu’da Yeni Gün, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 1999, s. 414.

²⁶³ Tahir Erdoğan, Erzincan Tarihi, C. II, Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı yay., Erzincan 1987, s. 451.

²⁶⁴ Mumcu, Kürt-İslam..., s. 35.

Komitesi ile sıkı ilişkiler içerisinde bulunur. Zaman zaman bu cemiyet tarafından yapılan toplantılara Ermeniler de katılır²⁶⁵.

Haydar Bey'in²⁶⁶ el altından yürüttüğü hükümet aleyhtarı çalışmalar, Ankara Hükümetinin kurulmasının ertesinde de devam eder. Bu cümleden olmak üzere isyan için çalışmalar iki merkezden yürütülür. Bu merkezler Sivas'ta Ümraniye ve çevresi; Dersim'de Ovacık ve çevresi olarak belirlenir²⁶⁷. Bir müddet sonra Kangal ilçesi Yellice nahiyesinde Koçgiri aşireti, halktan bazı kimselerin de katıldığı bir toplantı düzenler. Toplantıda; Diyarbakır, Van, Bitlis, Elazığ, Dersim ve Koçgiri bölgelerini içine alan bağımsız bir Kürdistan kurulabilmesi için silaha sarılmanın gerekliliği üzerinde duran aşiret reisleri, toplantıya katılanları etkileyerek Milli Mücadele aleyhine hareket etme kararı alırlar. Aynı şekilde Dersim bölgesinde de Hozat'ta yapılan böyle bir toplantı sonucu, Ankara Hükümetine yazılı bir önerge Dersim aşiretleri adına verilir. Verilen önergede istekler şu şekilde sıralanır:

1. Kürdistan Muhtariyet İdaresine muvafakat eden İstanbul Hükümetinin bu bâbdaki kararını Ankara Hükümetinin de resmen kabul edeceğinin açıklanması,
2. Kürdistan Muhtariyet İdaresi hakkında Ankara Hükümetinin görüş noktası hususunda acele cevap verilmesi,
3. Elazığ, Malatya, Sivas, Erzincan hapisanelerinde mevcut bütün Kürt mahkûmların hemen serbest bırakılması,
4. Kürt çoğunluğu bulunan mıntikalardan, Ankara idare memurlarının çekilmesi,
5. Koçgiri mıntikasına gönderilen askeri müfrezenin derhal geri çekilmesi. (15 Kasım 1336/1920)²⁶⁸.

Verilen önergenin kapanışı şu şekilde olmuştur:

“Sevr Muahedesi mucebince Diyarbakır, Van ve Bitlis vilayetlerinde müstakil bir Kürdistan teşekkül etmesi lazım geliyor; binaenaleyh, bu teşkil edilmelidir. Aksi

²⁶⁵ Celile Celil, Kürt Ayaklanması, Avesta yay., İstanbul 2000, s. 60; Yaşar Kalafat, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvay-ı Milliye Hareketleri, Ankara 1990, s. 68.

²⁶⁶ Haydar Bey, II. Abdülhamit'in taltif ederek pašalık verdiği Mustafa Paşa'nın oğludur. Kendisi o yıllarda Ümraniye'nin (İmranlı) Nahiye Müdürü idi. Kynk. Erdoğan, Erzincan..., s. 452.

²⁶⁷ Nazmi Sevgen, “Yakın Tarih'in Esrarla Örtülü Hadiseleri ve Koçgirili Alişir” Tarih Dünyası, Yıl: 1, S. 9 (15 Ağustos 1950), s. 378.

²⁶⁸ Yıldız, Aşiretten ..., s. 100; Mumcu, Kürt..., s. 37.

takdirde bu hakkı silah kuvveti ile almaya mecbur kalacağımızı beyan eyleriz.” İmza: Garbi Dersim Aşair Ruesası

Bu isteğin hemen ertesinde bölgedeki durumu yakından takip eden hükümet, hareket emrini verir. Aslında bu tarihlerde isyanın elebaşlarından olan Alişan Bey ile ilgi Kanuni kavuşturma başlatılmış; ancak, kendisinin pişmanlığı üzerine bu kovuşturma kaldırılmıştır²⁶⁹.

Ankara Hükümeti, 4 Mart 1921’de Albay Halis komutasında bir birlikle Topal Osman’ın kuvvetlerini Ümraniye üzerine gönderir. 6 Marta kadar devam eden çarpışmalar sonucu Albay Halis’in kuvvetleri esir düşerler. Ardından da Albay Halis kurşuna dizilir²⁷⁰.

Bununla da yetinmeyen ayaklanmacılar, o sırada İmranlı’da bulunan 6. Süvari Alayının “Hemen kasabayı terk etmesi” için haber gönderirler. Ankara Hükümeti, bölgede sıkıyönetim ilan etmek zorunda kalır.

İsyan sırasında halkı kışkırtarak Ankara aleyhine faaliyet yürüten isyancıların ileri gelenlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Hacı Rasim (Alişan’ın Kayınpederi), İzzet Bey (Mustafa Paşa’nın kardeşi), Mahmut Bey (Mustafa Paşa’nın kardeşi), Gülağa oğullarından Naki, İzzet ve Hasan Askeri, Paşa Bey (Şadıllı Aşireti reisi), Mustafa Ağa (Ovacık’ın Çerpazin Nahiyesi eski müdürü), Kürt Zalim Çavuş (Dersim’in Koç uşağı aşireti reisi)²⁷¹.

Mustafa Kemal Paşa, Koçgiri isyanının patlak vermesinin ertesinde isyancıların 1920 yılı Temmuz ayında gerçekleştirdikleri karakol baskınından sonra bile aşiretin liderlerini kazanabilmenin çabalarını sürdürür. Mustafa Kemal Paşa’ya çok soğuk bakmamakla birlikte geri planda isyanı organize eden Alişan Bey’i, Mustafa Kemal Paşa Refahiye Kaymakamı yaparken; kardeşi Haydar Bey’i de Umraniye Bucak Müdürlüğüne tayin eder²⁷². Bütün bu olanlara rağmen isyan devam edince isyanı bastırma işiyle merkez ordusu görevlendirilir. Ordu Komutanlığına da Nurettin Paşa getirilir. Yani TBMM, bu isteği yanıt vermediği gibi, Merkez Ordusunun ayaklanmayı en kısa sürede bastırması için de görevlendirir.

²⁶⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Tarih: 24.11.1920, Sayı: 397, Dosya: 78, Fon Kodu: 30..8.1.1, Yer No: 2. 21.. 14 (ek 4).

²⁷⁰ Yıldız, Aşiretten ..., s. 100.

²⁷¹ Erdoğan, Erzincan..., s. 452.

²⁷² Perinçek, Kurtuluş ..., s. 119.

Merkez Ordusu, birincisi iki ay devam eden, ikincisi de yaklaşık bir ay devam eden iki harekât sonucunda ayaklanmayı bastırmıştır²⁷³. Başta Haydar Bey, kardeşi Alişan Bey ve 32 kişilik gurup ile birlikte hareket eden 500'den fazla kişi bu isyanın son bulması ile birlikte teslim alınmış ve Sivas'a gönderilmiştir²⁷⁴. İsyanın bastırılmasının ertesinde kurulan mahkeme neticesinde yargılanan isyancılardan Haydar Bey ve 15 arkadaşı idam cezasına çarptırılmıştır²⁷⁵.

Bu isyanın bastırılması için devletle el ele vererek TBMM'nin yanında yer alan aşiretler ve liderleri bu isyanın bastırılmasının ertesinde ödüllendirilmiştir²⁷⁶.

İsyanın başarısız olma nedenleri hakkında Baytar Nuri şunları ifade etmektedir:

1. Sevr Anlaşmasının Kürtler nezdinde heyecana neden olduğunu ancak bundan sonra İtilaf Devletlerinin kendilerini yalnız bıraktığı,
2. Aşiretler arasında düşmanlığın meydana geldiği,
3. Aşiret reislerinin Ankara tarafından elde edildiği,
4. Türk ordusunun sayı ve silah üstünlüğü²⁷⁷.

İsyanın bastırılmasının ertesinde TBMM bölgeyi yerinde incelemek üzere bir komisyon oluşturuldu. Bu komisyon, incelemelerini tamamlayarak TBMM'ye önerisini sundu. Bu öneri karşısında başını Erzurum Mebusu Salih Efendi ve Yusuf İzzet Paşa'nın çektiği bir başka önerge sunuldu. Mecliste yaşanan sert tartışmaların ertesinde İngiliz gizli belgelerine göre 10 Şubat 1922 tarihli oturumda şu kararlar alındı:

1. Türk milletin ilerlemesini hedef alan BMM, Kürtler için özerk bir yönetim kurmayı üzerine alır.
2. Çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu iller için Kürt ileri gelenleri tarafında bir genel vali, genel vali yardımcısı ve bir müfettiş seçilebilir. Bu kişilerin Türk ya da Kürt olmalarına BMM karar verir.
3. BMM, bir Kürt genel vali atayabilir. Bu kişi 3 yıllığına atanır.

²⁷³ Osmanlı'dan Günümüze..., s. 12.

²⁷⁴ Kemal Kirişçi, Kürt Sorunu, s. 85; Sönmez, Doğu Anadolu'nun ..., s. . 97; Celil ve diğerleri, Yeni ve ..., s. 120.

²⁷⁵ Işık, Tarihselden..., s. 139.

²⁷⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Tarih: 27.1.1921, Sayı: 620, Dosya: 96-9, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 2.33.6. (Ek 1)

²⁷⁷ Mumcu, Kürt..., s. 49.

4. Kürt ulusal meclisi, Doğu vilayetlerinde kurulacak ve 3 yıl içerisinde oluşturulacaktır. Bu meclis gerekli gördüğü kararları BMM'ye danışmak kaydı ile alabilir.
5. Özerk yönetimin sınırları Van, Bitlis, Diyarbakır vilayetleri ile Dersim sancağını içerisine alacaktır.
6. Bölgede asayişin sağlanabilmesi için jandarma birliği oluşturulacak, bu birliğin başına bir Türk getirilecektir.
7. Türkçe: Ulusal mecliste, resmi yazışmalarda kullanılacak, Kürtçe: okullarda öğretilenilecektir.
8. Kürt ulusal meclisinin ilk görevi bölgede bir Tıp ve Hukuk fakültesi oluşturmak olacaktır.
9. Ankara Hükümetinin onayı olmaksızın ve valinin bilgisi dışında vergi alınmayacaktır²⁷⁸.

İngiliz belgelerine göre bu maddeler BMM'de kabul edilmiştir. Ancak bunu kanıtlayacak ortada tek bir delil yoktur. Her ne kadar İngiliz gizli belgeleri 10 Şubat 1922 tarihinde bu kararların kabul edildiğini yazsa da bu tarihe denk gelen 10 Şubat 1922 Cuma gününde BMM'de herhangi bir oturum yapılmamıştır²⁷⁹.

Kürt yazarlarından olan Celile Celil'in bu isyanla ilgili olarak yorumu şu şekildedir:

“1920 yılında bağımsız Kürdistan düşüncesini dillendiren Halil Bey ve yandaşları özellikle Mustafa Kemal Paşa tarafından başlatılan ve Kongreler Dönemi diye nitelendirdiğimiz başta Amasya, Erzurum ve Sivas Kongresi olmak üzere tüm yurdu bir arada bulunmaya çağıran kongre kararlarına karşı ayaklandılar ve Misak-ı Milli'ye savaş açtıklarını ilan ettiler. Bu cümleden olmak üzere Varto, Karlıova, Malazgirt, Bulanık ve Hınıs ilçelerinde bulunan Kürt aşiretlerle görüşmeler yapılmış ve Kürt aşiretler, Milli Mücadele aleyhine faaliyette bulunulmaya davet edilmiştir²⁸⁰.”

4. 2. 1. 2. Milli Aşireti İsyanı

TBMM'de İcra Vekilleri Heyetinin 26 Haziran 1920 tarihli aldığı kararla el-cezire cephesi komutanlığı kuruldu. Böylelikle İran sınırından Fırat Nehrine kadar olan

²⁷⁸ Kurubaş, Başlangıçtan..., s. 133.

²⁷⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, TBMM Basımevi, Ankara 1980.

²⁸⁰ Celil ve diğerleri, Yeni ve ..., s. 116.

bölgedeki 13. Kolordu birlikleriyle diğer milli kuvvetler bir çatı altında toplanmış oldu. Bu birliğin başına da Nihat (Anılmış) Paşa getirildi.

Milli Aşireti ileri gelenlerinden Mahmut, İsmail, Halil, Bahur ve Abdurrahman, Fransızların ikinci defa Urfa'yı işgal etmeye çalıştıkları sırada, isyan ederek Siverek üzerine yürüdüler²⁸¹. Bu durum üzerine olaya milli kuvvetler müdahale etti ve isyancılar 18 Haziran 1920 tarihinde gerçekleşen çarpışmadan sonra Güneydoğu istikametinde kaçmak zorunda kaldı.

8-26 Haziran 1920 tarihinde gerçekleşen birinci Milli Aşireti isyanından sonra 24 Ağustos 1920 yılında ikinci defa isyan eden Milli aşireti, bu sefer Viranşehir'e kadar ilerledi²⁸². Karşısına çıkan kuvvetleri yenen Milli aşireti, 26 Ağustos 1920 yılında Viranşehir'i de ele geçirdi. Burada Karakeçili aşireti mensuplarını kıyımdan geçiren Milli aşireti, Viranşehir'de tam bir terör estirdi²⁸³.

7-8 Ağustos gecesi bölgedeki diğer aşiretlerin de 5. tümene katılması ile gerçekleşen çatışmayı kaybeden Milli aşireti mensupları, Suriye yönünde kaçmak zorunda kaldılar.

İngilizler ve Fransızların Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu için hedefledikleri planları gerçekleştirmek için yöneldikleri aşiret Milli aşireti olmuştur. Yalnız Milli aşireti İngiliz ve Fransız teklifleri karşısında yek-vücut olarak hareket etmemiş, bir kanat Türklerle birlikte hareket edelim derken, diğer güçlü olan kanat ise İngilizlerle birlikte hareket etme taraftarı olmuştur.

Fransızlara yakınlık gösteren Seyyale aşireti reisi ve Milli aşiretinden Mahmut Bey'in kardeşi Abdurrahman Bey, Kasım 1919 tarihinde Fransız karargahında görüşmüş, ve dönüşlerinde bir kaç köyü yağmalamışlardır. Bu durumdan rahatsız olan Milli aşireti reisi Mahmut Bey, kardeşinin davranışının aşiretine mal edilemeyeceğini, kardeşinin nüfuzunun aşiret üzerinde pek etkili olmadığını ve aşiret reisinin kendisi olduğunu deklare etmiştir.

²⁸¹ Lazarev, Emperyalizm..., s. 126; Milli Aşiretinin reisi olan Mahmut hakkında Ali Saip Ursavaş aşağıda gönderilen telgrafa binaen Mahmut'un Milli Mücadele taraftarı olduğunu ancak aşiret ileri gelenlerine söz geçiremediğini yazmaktadır.

"Biz yaşamak ve hayatımızı devam ettirmek için din ve vatanımıza ait görevlerde tereddüt edersek bundan meydana gelecek olaylardan dolayı daha sonra İslam tarihinde ebedî bir leke bırakacağımız tabiidir." (Bkz. Ali Saip Ursavaş, Kilikya Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluşu Mücadeleleri, Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekası, İstanbul 1340 /1924, s. 60-61.)

²⁸² Mustafa Keskin, Abdülkadir Yuvalı, Ayhan Öztürk ve diğerleri, Türk İnkılâbı ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ufuk Kitabevi, 2. Basım, Kayseri 2001, s. 167.

²⁸³ Aydın ve diğerleri, Mardin..., s. 359-360.

Aşiret reisi Mahmut Bey, kardeşleri Abdurrahman ve İsmail'in Harran civarında taşkınlıklarına devam etmeleri neticesinde 13. Kolordudan bunların takibini istemiş, kendisinin devlete bağlı olduğunu bildirmiş ve kardeşlerinin aşiret üyeliğinden çıkarıldığını da ilave etmiştir²⁸⁴.

Milli aşireti isyanının bastırılmasından sonra burada bulunan asker ve memurlara ikişer aylık avans verilmiş ve çeşitli düzenlemeler yapılmıştır²⁸⁵.

Martin Van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar* adlı eserinde özellikle Kürt aşiretlerin tutumları ile ilgili çok çarpıcı tespitler yapmaktadır. Ona göre:

“Bir Kürt devleti kurma düşüncesi I. Dünya Savaşı sırasında ABD Başkanı Wilson tarafından önerilen 14 maddelik planda hedeflenmiş; Sevr anlaşmasında da bu durum hem teyit edilmiş hem de resmîyet kazanmıştır²⁸⁶. Halbuki bu tarihlerde Kürtler arasında bağımsızlık fikri henüz oluşmamıştır. Kürt halkı ve aşiretler Türklerle iyi ilişkiler içerisinde dirler.

I. Dünya Savaşı sırasında Türklerle aynı cephede çarpışan Kürt halkı ve aşiretleri İngiltere'nin bütün yıkıcı ve bölücü faaliyetlerine rağmen Milli Mücadele'de Türklerle birlikte çarpışmışlardır²⁸⁷.”

Milli Mücadele boyunca 2 adet -büyük- Kürt aşireti isyanı çıkmıştır. Bunlar: 1920 yazında Milli aşireti isyanı ve Koçgiri aşireti isyanıdır. Bunlar içerisinde Ankara hükümetini en fazla uğraştıran ve aralarında en ciddi olanı Koçgiri isyanıdır. Ayaklanmanın lideri olan Alişan Bey, Kürdistan Teali Cemiyeti üyesi olup ayrıca Sevr Anlaşmasının hükümlerinden olan bağımsız bir Kürdistan'ın kurulması için çaba harcamıştır²⁸⁸.

Milli Mücadele yıllarında gerek bağımsızlık için gerekse İngiliz ve Batı desteğini sağlamak için ayaklanan -küçük- aşiretlerin- isimleri ve yerleşim yerlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

²⁸⁴ Aydın ve diğerleri, Mardin, s. 360.

²⁸⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Tarih: 16.9.1920, Sayı: 241, Dosya: 25-5, Fon Kodu, 30.18.1.1, Yer No: 1.13.3 (ek 2); Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Tarih: 18.1.1921, Sayı: 541, Dosya: 96-8, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 2.29.7 (ek 3).

²⁸⁶ Murat Belge, Kürtler ve Kürtler: Nereden Nereye, Birikim yay., İstanbul 1995, s. 387.

²⁸⁷ Martin Van Bruinessen, Kürdistan Üzerine Yazılar, İletişim yay., 3. Baskı, İstanbul 1995, s. 124; Mahmut Goloğlu, Erzurum Kongresi, Nüve Matbaası yay., Ankara 1968, s. 113-114.

²⁸⁸ Hamdi Ertuna, TİH Tarihi, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., C. VI, Ankara 1974, s. 63.

Cibranlı aşireti, Erzurum'un Hınıs ilçesi, Kars'ın Susuz ilçesi,

Ertuşı aşireti, Hakkari merkez,

Gevdan kabilesi, Hakkari'nin Ilıca ilçesi,

Menhuran kabilesi, Hakkari merkez,

Gerdi aşireti, Hakkari'nin Şemdinli ilçesi,

Güyan aşireti, Hakkari'nin Uludere ilçesi,

Metinan aşireti, Mardin'in Derik ilçesi,

Haydaranlı aşireti, Muş'un Bulanık ilçesi,

Demenan aşireti, Tunceli merkez,

Hüzmekliuşağı aşireti, Tunceli'nin Nazimiye ilçesi,

Kalanuşağı aşireti, Tunceli'nin Ovacık ilçesi,

Adamanlı aşireti, Van'ın Erciş ilçesi,

Berikanlı aşireti, Van'ın Erciş ilçesi,

Alan aşireti, Tunceli ve Van merkez,

Asiyanlı aşireti, Van'ın Muradiye ilçesi,

Hacıderli aşireti, Van'ın Erciş ilçesi²⁸⁹.

Buna karşılık Mili Mücadeleye fiili destek veren aşiretler ve yerleşim yerlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Birelli aşireti (Gaziantep-Oğuzeli ilçesi),

Karaşıklı kabilesi (Gaziantep-Oğuzeli ilçesi).

²⁸⁹ Kaynak yay., Aşiretler ..., s. 134-183.

SONUÇ

I. Dünya Savaşı sonrasında başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri, kendi menfaatleri çerçevesinde bir dünya oluşturmaya çalıştılar. Bu istenen dünya, sorunları da beraberinde getirdi. Çünkü: çizilen sınırlar milliyet esasına göre değil, İtilaf devletlerinin kendi menfaat esaslarına göre çizilmişti.

Anadolu'nun Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'sunda meydana gelmiş olan isyan hareketleri genelde dış tahriklerle başlamış, içlerine sızan fanatiklerce büyütülmüş ise de mahiyet itibariyle bu isyanlarda rol oynayan asıl sebep genel mensubiyet duygusu olmuştur.

Mili Mücadele yıllarında önemi bir kaç tane Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da meydana gelen aşiret isyanı meydana gelmiş ancak bunlar kısa zamanda bastırılmıştır. Bu isyanların bastırılmasında bazen birbirine düşman aşiretlerden de faydalanılmıştır.

Bir taraftan bölücüler, diğer taraftan yabancı devletler, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan halkı ülke bütünlüğünden uşaklaştırmayı ve daha sonra kendi emelleri için gelecekte kullanmayı hedef alan planlar yapmışlar; bunları hayata geçirmeye çalışmışlardır. Bu cümleden olmak üzere Milli Mücadele yıllarında halkı bölmeyi amaçlayan planlara karşı Anadolu halkı birlik ve beraberlikten ayrılmamıştır.

İngiliz askeri istihbaratının 1919 yılı sonlarına doğru İngiltere Dışişleri Bakanlığına gönderdiği raporlardan da anlaşıldığına göre Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele için Kürt aşiretlerinin aktif olarak kendi yanında savaşmalarını sağlamıştır. Bu durum karşısında yabancıların olaya müdahale etmesi adeta “barut cephaneliğine kibrit çakmak” etkisi göstermiştir.

İngiliz kaynaklarına dayanarak konuyu inceleyen Amerikalı Robert Olson'da Mustafa Kemal Paşa'nın etkili Kürt liderlerini kendi davasına kazanabildiğini ve Kürtlerin Ankara'yı desteklediğini içi yanarak belirtir.

Mustafa Kemal Paşa'nın aşiretlere gönderdiği mektup ve telgraflarda şu hususlar dikkat çekicidir:

1. Aşiret reislerine gönderilen mektupların ekinde kongre kararları da ilave edilmiş, böylelikle hem aşiret reisleri kongre kararlarından haberdar edilmiş, hem de Doğu Anadolu ile ilgili olarak buradaki İngiliz ve Fransız işgaline karşı birlikte mücadele etmenin çağrıları yapılmıştır.
2. Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi sonrasında aşiret reislerine gönderdiği mektuplarda askerlikten istifa ettiğini özellikle belirtme ihtiyacı hissetmiştir.
3. Sevr Anlaşmasında belirtilen Doğu vilayetlerinde bir Ermeni devletinin kurulmasına asla izin verilmeyeceği ve Doğu Anadolu'nun vatanın bölünmez bir parçası olduğu vurgusu yapılmıştır.
4. Yayılmacı devletlerin özellikle bazı aşiretleri, Kürt halkından bazılarını kandırma yolunda ilerlediklerini, bağımsız bir Kürt devleti asla kurmayacaklarını; burada asıl maksadın Türklerle Kürtleri birbirine düşürerek bundan kazanç sağlamak olduğu ifade edilmiştir.
5. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin çok önemli görevler yapmakla birlikte halkın organize bir şekilde hareket etmesi gerektiği vurgulanmıştır.

1945'de çok partili sisteme geçişle beraber aşiretler büyük değer kazandılar. Çünkü parti ve politikacılar iktidar olabilmek için oy potansiyelinin büyük bölümünü ellerinde tutmak ve kendilerine kanallı etmek zorundaydılar. Bu cümleden olmak üzere uygulanan politikalarda daha yumuşak bir üslup belirlendi, aşiret reisleri gündeme getirilerek aşirete mensup olan insanların oyları toplanmaya çalışıldı. Aşiretler, bu dönemde eski güçlerini adeta yeniden kazanmanın mücadelesini verdiler. Bu durum 1990'lara değin devam etti. Bu tarihten sonra gelenekçi toplum yapısından modern toplum yapısına hızlı bir geçiş oldu. Konumuz olan aşiretler de bu değişim sürecinde yerlerini aldı ve gerek iç baskı, gerekse dış baskı ile giderek geleneksel yapılarından uzaklaştılar.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Atatürk döneminde çözölme ile karşı karşıya olan ağalık ve aşiretçi sistem 1945'ten sonra eski gücünü kazanma yolunda önemli mesafeler almıştır. Bunun 2 ana nedeni vardır. Bunları oy kaygısı ve aşiret reislerinin politikaya atılarak bu durumlarını güçlendirmiş olmaları şeklinde özetleyebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

A. Arşiv Belgeleri

a. ATASE Arşivi (Genelkurmay Arşivi)

ATASE, Koleksiyon: İstiklal Harbi, Kutu: 349, Gömlek: 158, Belge: 158-1.

b. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Tarih: 16.9.1920, Sayı: 241, Dosya: 25-5, Fon Kodu, 30.18.1.1, Yer No: 1.13.3.

....., Tarih: 18.1.1921, Sayı: 541, Dosya: 96-8, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 2.29.7.

....., Tarih: 24.11.1920, Sayı: 397, Dosya: 78, Fon Kodu: 30..8.1.1, Yer No: 2.21..14.

....., Tarih: 27.1.1921, Sayı: 620, Dosya: 96-9, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 2.33.6.

B. Gazeteler

İrade-i Milliye Gazetesi, 21.9.1919.

C. Hatıralar

ATATÜRK, Mustafa Kemal, Nutuk, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Haz. Zeynep Korkmaz, Ankara 1999.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, Tek Adam, C. I, Remzi Kitabevi, 18. Basım, Ankara 1999.

KARABEKİR, Kazım, İstiklal Harbimiz, Yüce yay., İstanbul 1990.

....., Paşaların Hesaplaşması, Emre yay, 3. Baskı, İstanbul 1995.

KEHALE, Abdullah, Milli Mücadele’de İç İsyanlar ve Cemil Cahit’in (Toydemir) Anıları, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği yay., İstanbul 1997.

ORBAY, Rauf, Siyasi Hatıralarım, Emre yay, C.1, İstanbul 1993.

ÖZALP, Kazım, Milli Mücadele, TTK, Ankara 1988.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, Görüp İşittiklerim, Emre yay, İstanbul 1989.

URSAVAŞ, Ali Saip, Kilikya Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluşu Mücadeleleri, Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekası, İstanbul 1340 /1924.

D. Makaleler

BAŞBUĞ, Hayri, “Doğu Anadolu Aşiretleri”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yay., S. 37, İstanbul Ağustos 1985, s. 160-185.

BIYIKOĞLU, Tevfik, “Mondros Mütarekenamesinde Elviye-i Selase İle İlgili Yeni Vesikalar”, Belleten CXXI, Ekim 1957, TTK, Ankara 1995, s. 580-592.

BULUT, Sedef, “Milli Mücadele Hareketi İçinde Anadolu Ahalisinin Rolü ve Mustafa Kemal'in Tutumu”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Atılım Matbaacılık, Ankara 1995, s. 161-165.

Büyük Larousse, “Aşiret”, Milliyet yay., C. 2, İstanbul 1992, s. 934-934.

COŞAR, Ömer Sami, “Sivas Kongresinde Dün Yemin Edildi”, İstiklal Harbi Gazetesi, 6 Eylül 1919, s. 15-16.

ÇAY, Abdulhaluk, “Anadolu Aşiretlerinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapıları ve Bölücülük Meselesi”, Türk Milli Bütünlüğü İçinde Doğu Anadolu, TTK, Ankara 1992, s. 131-162.

ERASLAN, Cezmi, “Hamidiye Alayları”, İslam Ansiklopedisi, TDV yay., C. 15, İstanbul 1997, s. 462-464.

GÜRTUNCA, Faruk, “Sivas Kongresinde Mustafa Kemal: Yükselen Millet Sadası”, Hergün Gazetesi, İstanbul 9 Eylül 1967, s. 6-7.

HALAÇOĞLU, Yusuf, “Aşiret”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV yay., C. 4, İstanbul 1991, s. 9-9.

....., “Ertuğrul Gazi ve Karakeçili Aşireti”, Anadolu'da Türk Aşiretleri ve Karakeçililer, Ofset Matbaacılık, Kırıkkale 1996, s. 14-26.

HANİOĞLU Şükrü, “Enver Paşa”, TDVİA, Türkiye Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1992s. 261-264.

KESKİN Mustafa, “Cumhuriyetimizin Derinlik Boyutu”, 75. Yıl Armağanı, Erciyes Üniversitesi yay., Kayseri 1999, s. 225-235.

KURAN Ercüment, “Birinci Dünya Savaşı”, TDVİA, Türkiye Diyanet Vakfı yay., C. 6, İstanbul 1992, s. 196-200.

KÜÇÜK Cevdet, “Erzurum”, TDVİA, Türkiye Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1992, s. 321-329.

SERTOĞLU, Mithat, “Amasya Protokolünün Tam ve Gerçek Metni”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, No: 3 Aralık 1967, s. 12-13.

SEVGİN Nazmi, “Yakın Tarihin Esrarla Örtülü Hadiseleri ve Koçgirili Alişir” Tarih Dünyası, Yıl: 1, S. 9 (15 Ağustos 1950), s. 378-391.

SONYEL, Salahi, “Osmanlı-İngiliz Gizli Anlaşması”, Belleten, C. XXXIV, No 135, TTK, Temmuz 1970, s. 437-449.

WİTTEK, Paul, “Osmanlı İmparatorluğunda Türk Aşiretlerinin Rolü”, Tarih Dergisi, 1963, s. 17-31.

E. Tetkik Eserler

ADAMOF, Çarlık Belgelerinde Anadolu’nun Paylaşılması, Çev: Hüseyin Rahmi, Kaynak yay, 4. baskı, İstanbul 2001.

AKÇAKAYALIOĞLU Cihat, Komutan, İnkılâpçı, ve Devlet Adamı Yönleriyle Atatürk, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., 3. Baskı, Ankara 1998.

AKŞİN, Abdülhat, Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Aka Kitabevi, İstanbul 1964.

....., İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele (1918-1919), C. 1, Cem Yayınevi, İstanbul 1992.

AKYÜZ, Yahya, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922), TTK, Ankara 1988.

ALADAĞ, C., Milli Mücadele ve Doğuda Feodalizm-Aşiret, Özgürlük Yolu yay., Ankara 1976.

ALTINAY, Ahmet Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200), İstanbul Devlet Matbaası Yayınları, İstanbul 1930.

ARMAOĞLU, Fahir, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım yay, İstanbul 1995.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. III, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 1997.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, Kaynak yay., C. V, İstanbul 2000.

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, C. IV, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 1991.

AYDIN, Suavi, EMİROĞLU, Kudret, ÖZEL, Oktay, Mardin: Aşiret-Cemaat-Devlet, Tarih Vakfı yay., İstanbul 2000.

BAYRAKTAR, Bayram, ÖZSOY Hasan, KARAKAŞ, Muhammet, Çağdaş Türkiye Tarihi, İnkılâp Kitabevi yay., İstanbul 2002.

BAYTOK, Taner, İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı, Başnur Matbaası, Ankara 1970.

BAYUR, Yusuf Hikmet, Türk Devleti'nin Dış Siyaseti, TTK, Ankara 1995.

....., Türk İnkılâbı Tarihi, C. II, TTK, Ankara 1983.

BELGE, Murat, Türkler ve Kürtler: Nereden Nereye, Birikim yay., İstanbul 1995.

BEŞİKÇİ, İsmail, Doğu Anadolu'da Göçebe Kürt Aşiretleri, Yurt yay., Ankara 1998.

....., Doğu Anadolu'nun Düzeni II, Yurt yay., Ankara 1992.

BIYIKOĞLU, Tevfik, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, TİH, C. I, Ankara 1962.

BOZKURT, İbrahim, Tarih Boyunca Aşiretçilik ve Şanlıurfa Aşiretleri, İmaj Ofset, Şanlıurfa 2003.

BRUİNESSEN, Martin Van, Ağa, Şeyh ve Devlet, Özge yay., Çev: Remziye Arslan, Ankara 1996.

....., Kürdistan Üzerine Yazılar, İletişim yay., 3. Baskı, İstanbul 1995.

BURKAY, Kemal, Kürdistan'ın Sömürgeleştirilmesi ve Kürt Ulusal Hareketleri, Özgürlük Yolu yay., İstanbul 1978.

CELİL, Celile, Kürt Ayaklanması, Avesta yay., İstanbul 2000.

CELİL, Celile, LAZAREV M., LAGALİNA, O., GASARATYAN, M., MIHOYAN, Şakire, Yeni ve Yakın Çağda Kürt Siyaset Tarihi, Peri Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1998.

ÇAPAR, Mahmut, Doğu'daki Aşiretlerin Türklüğü, Akın yay., İstanbul 1972.

ÇAVDAR, Tevfik, Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye, Milliyet yay., İstanbul 1971.

ÇAY, Abdülhaluk, Her Yönüyle Kürt Dosyası, Turan Kültür Vakfı yay., İstanbul 1994.

ÇELİKER, Fahri, Bitlis'in Kurtuluşu ve Mustafa Kemal Paşa, TTK, Ankara 1987.

ÇOKER, Fahri, Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923), TBMM Vakfı yay., C. 3, Ankara 2001.

ERDAHA, Kamil, Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975.

ERDOĞAN, Tahir, Erzincan Tarihi, C. II, Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı yay., Erzincan 1987.

ERKAL Şükrü, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekatı, C. V, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., Ankara 2002.

ERÖZ, Mehmet, Doğu Anadolu Hakkında Sosyo-Kültürel Bir Araştırma, Milli Kütüphane yay., Ankara 1945.

ERTEM Ramiz, Türk İstiklal Harbi Özet Tarihi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., Ankara 2001.

ERTUNA Hamdi, Türk İstiklal Harbi Tarihi, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., C. VI, Ankara 1974.

ESENGİN, Kenan, Kürtçülük Sorunu, Su yay., İstanbul 1978.

FROMKİN, David, Barışa Son Veren Barış, Çev: Mehmet Harmancı, Sabah yay, İstanbul 1993.

GOLOĞLU, Mahmut, Erzurum Kongresi, Nüve Matbaası yay., Ankara 1968.

GÜLMEZ, Nurettin, Kurtuluş Savaşında Anadolu'da Yeni Gün, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 1999.

HALAÇOĞLU, Yusuf, 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, TTK, Ankara 1988.

HELMREİCH, Paul, Sevr Entrikaları, Çev: Şerif Erol, Sabah yay, İstanbul 1996.

IŞIK, Mehmet Kemal, Tarihselden Güncele Kürt Gerçeği, Sorun yay., İstanbul 2000.

İMBERT, Paul, Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri, Havas yay., İstanbul 1980.

JWAİDEH, Wadie, Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi, İletişim yay., İstanbul 1999.

KALAFAT Yaşar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvay-ı Milliye Hareketleri, Ankara 1990.

KANDEMİR, Feridun, Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal, Arkadaşları ve Karşısındakiler, Ercan Matbaası, İstanbul 1964.

KAŞGARLI, Aktok, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Uygarlığına Giriş, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., Ankara 1984.

Kaynak Yayınları, Aşiretler Raporu, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998.

Kaynak Yayınları, Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları III, Güven Yayıncılık, İstanbul 1992.

KAYRA, Cahit, Sevr Dosyası, Boyut yay, İstanbul 1997.

KESKİN, Mustafa, YUVALI, Abdülkadir, ÖZTÜRK, Ayhan, EKİNCİKLİ, Mustafa, Türk İnkılâbı ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ufuk Kitabevi, 2. Baskı, Kayseri 2001.

KOCAOĞLU, Burhan, Doğu'da Aşiretler, Kürtler, Aleviler, ANT yay., İstanbul 1992.

KOCATÜRK, Utkan, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 1999.

KURUBAŞ, Erol, Başlangıçtan 1960'a Değın Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu, Ümit yay., Ankara 1997.

KÜRKÜÇÜOĞLU, Ömer, Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926), AÜSBF yay., Ankara 1978.

LAZAREV, M. S., Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923), Ter: Mehmet Demir, Öz-Ge Yay., Ankara 1993.

LEWIS Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev: Metin Kıratlı, 3. Baskı, TTK, Ankara 1988.

MC CARTHY, Justin, Ölüm ve Sürgün, Çev: Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi yay, İstanbul 1998.

MESUT, Ahmet, İngiliz Belgelerinde Kürdistan (1918-1958), Doz yay., İstanbul 1992.

MUMCU, Uğur, Kürt Dosyası, Tekin yay., İstanbul 1993.

....., Kürt-İslam Ayaklanması (1919-1925), Tekin Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1992.

OKYAR, Fethi, Üç Devirde Bir Adam, Hazırlayan: Cemal Kutay, Tercüman yay., İstanbul 1980.

ONAR, Mustafa, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları 1, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1995.

Osmanlı'dan Günümüze Kürt Sorunu ve PKK'nın Kanlı Tarihi, Milliyet yay. (özel sayı), İstanbul 25 Temmuz-1 Ağustos 1993.

ÖKE, Mim Kemal, Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul-Kürdistan Sorunu, 1918-1926, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., Seri III, S. A-33, Ankara 1992.

....., İngiliz Ajanı Binbaşı E. W. C. Noel'in Kürdistan Misyonu, Boğaziçi yay., İstanbul 1992.

ÖZNAL Erdoğan, Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, C. 2, Kısım 2, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., Ankara 1999.

....., Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, Balkan Harbi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., Ankara 1993.

....., Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, C. 2, Kısım 1, 2. Baskı, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., s. Ankara 1993.

ÖZER, Ahmet, Doğu Anadolu'da Aşiret Düzeni, Boyut Yayıncılık, İstanbul 1990.

ÖZTÜRK, Ayhan, Milli Mücadelede Gaziantep, Geçit yay, Kayseri 1994.

PERİNÇEK, Doğu, Kurtuluş Savaşında Kürt Politikası, Kaynak yay., İstanbul 1999.

RİŞVANOĞLU, Mahmut, Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm, Sebil yay., İstanbul 1975.

SAKALLI, Bayram, Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi, İz Yay., İstanbul 1997.

SELEK, Sabahattin, Anadolu İhtilali, Kostaş yay, C. 1, 8. Baskı, İstanbul 1987.

....., Milli Mücadele'de Ulusal Kurtuluş Savaşı I, Örgün yay., 2. Baskı, İstanbul 1982.

SONYEL, Salahi, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri, TTK, Ankara 1995.

....., Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C. 1, TTK yay., Ankara 1987.

SÖNMEZ, Mustafa, Doğu Anadolu'nun Hikayesi: Kürtler, Ekonomik ve Sosyal Tarih, Arkadaş yay., 2. Baskı, Ankara 1992.

Süleyman Sabri Paşa, Van Tarihi ve Kürt Türkleri Hakkında İncelemeler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., Üçüncü Baskı, Hazırlayan: Gamze Gayeoğlu, Ankara 1982.

ŞEHİRİ, Ufuk, Doğulu Aşiretlerimiz ve Menşei, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği yay., İstanbul 1968.

ŞEMSEDDİN Sami, Kamus-i Türki, Çağrı yay., 7. Baskı, İstanbul 1996.

ŞİMŞİR, Bilal, İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), TTK, Ankara 1992.

TANERİ, Aydın, Kürtler, Doğu Matbaacılık, Ankara 1976.

....., Türkistanlı Bir Türk Boyu Kürtler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., Ankara 1983.

TANSEL, Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Başbakanlık Basımevi, C. 1, Ankara 1973.

TAŞKIRAN, Cemalettin, YÜCEER, Nasır, YÜCEL, Meliha, TAŞKIN, Meltem, YALÇIN, Hayriye, BİLGİN, Seval, ŞAHİNER, Kerime, TAŞCI, Yasemin, Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşının Başlatılmasına Dair Belgeler, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., Ankara 1999.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, TBMM Basımevi, Ankara 1980.

TOKSOY, Ali Enver, Milli Mücadele'de Mardin, Resimli Ay Matbaası yay., İstanbul 1939.

TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler, C. II, Hürriyet yay., İstanbul 1984.

TÜRKDOĞAN, Orhan, Doğu Anadolu'nun Sosyal Yapısı, Azerbaycan Kültür Derneği yay., Ankara 1987.

....., Güneydoğu Kimliği, Alfa Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 1998.

ULUBELEN, Erol, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, Yaylacılık Matbaası, İstanbul 1967.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, C. II, TTK, Ankara 1983.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, İlk Meclis, Milli Mücadele'de Anadolu, Çağdaş yay., İstanbul 1990.

VİLLALTA, Blanco, Atatürk, Çev: Fatih Özsu, Kültür Bakanlığı yay, 2. Baskı, Ankara 2000.

YALÇIN Semih, TURAN Mustafa, EKİNCİKLİ Mustafa, GEDİKLİ Şarika, Türk İnkılâp Tarihi, Siyasal Kitabevi yay., Ankara 2003.

YILDIZ, Hasan, Aşiretten Ulusallığa Doğru Kürtler, Fırat-Dicle yay., İstanbul 1991.

....., Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan, Koral yay., İstanbul 1991.

F. Yayınlanmamış Tezler

BÜYÜKOĞLU, Yaşar, Milli Mücadele Döneminde Güneydoğu Anadolu, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1998.

DAĞISTAN, Adil, Türk-Fransız İlişkileri (1918-1939), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1992.

KILINÇKAYA, Derviş, Milli Mücadele’de Urfa, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985.

DİZİN

A

ABD, 15, 65, 77, 90, 108, 117
 Abdalanlı aşireti, 50
 Abdullah Cevdet, 81
 Abdurrahman Bey, 116
 Abdürrezzak Bey, 53
 Achord, 29
 Adaman, 50
 Adamanlı aşireti, 118
 Adana, 15, 21, 24, 26, 28, 30, 33, 61, 62, 63, 64, 72, 79
 Adıyaman, 50
 Adil Alantaş, 58
 Adil Bey, 98, 107
 Afganistan, 80
 Afrika, 15
 Afyon, 31, 69
 Agamemnon, 19
 Ağrı, 39, 49, 50
 Ahlat, 11, 50
 Ahmet Ağa, 84
 Ahmet İzzet Paşa, 11, 16
 Ahmet Özer, 2, 37, 38
 Ahmet Refik, 35, 59
 Akdeniz, 8, 79
 Akhisar, 67
 Akköprü, 63
 Alan, 39, 51, 52, 57, 118
 Albay Bell, 83
 Ali Batı, 84
 Ali Bey (Çetinkaya), 12, 67
 Ali Fuat Türkgeldi, 66
 Ali Galip, 83, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108
 Ali İhsan Paşa, 23
 Ali Rıza Paşa, 82
 Alikan aşireti, 50, 51
 Alişan Bey, 50, 110, 113, 114, 117
 Allahuekber Dağları, 10
 Almanya, 7, 8, 16, 29, 73, 74, 77
 Alon, 50
 Altınordu, 55
 Amasya, 3, 26, 31, 70, 82, 83, 97, 115, 123
 Amerika, 27, 72, 77
 Anadolu, 1, 2, 3, 4, 5, 12, 13, 14, 15, 19, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 30, 32, 33, 34, 35, 46, 49, 53, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 68, 69, 70, 71, 73, 79, 80, 82, 83, 87, 90, 92, 93, 94, 96, 98, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 119, 122, 123, 125, 126, 128, 129, 130
 Ankara, 1, 3, 8, 9, 17, 22, 23, 24, 25, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 46, 59, 61, 62, 64, 69, 72, 73, 74, 75, 79, 80, 82, 83, 85, 86, 92, 93, 94, 99, 101, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 117,

119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130

Antakya, 30
 Antalya, 22, 31, 68, 69, 76
 Antep, 24, 27, 29, 30, 33, 34, 50, 59, 62, 71, 110
 Antranik, 12
 Arabistan, 53, 58, 110
 Aralov, 109, 110
 Arappınar, 23
 Aras, 11
 Artuş aşireti, 52
 Asakir, 50
 Asir, 20
 Asiyanlı aşireti, 118
 Asya, 19, 24, 37, 52, 60, 82
 Aşiret Mekteb-i Hümayunu, 35
 Atatürk, 22, 23, 24, 29, 32, 34, 62, 72, 75, 80, 83, 92, 93, 96, 97, 98, 99, 102, 103, 105, 108, 111, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 3
 Atmakan aşireti, 50
 Atmaneki aşireti, 51
 Avasori aşireti, 51
 Avrupa, 2, 7, 9, 10, 17, 24, 27, 33, 64, 72, 73, 86, 89, 90
 Avusturya, 7, 8, 20, 74, 78
 Avusturya-Macaristan, 7, 8, 74
 Ayasofya, 63
 Aydın, 3, 31, 36, 37, 62, 65, 67, 70, 71, 72, 84, 109, 116, 117, 128
 Ayvalık, 67

B

Babakurdiler, 49
 Bablı (Babizler) aşireti, 51
 Badıllı aşireti, 51, 53, 62
 Badikan aşireti, 51
 Bafra, 3
 Bağdat, 9, 14, 70, 73, 74, 80, 81, 86, 87, 88, 89, 90
 Bahçe, 30
 Bahserli aşireti, 51
 Bakırköy, 68
 Baki Duygu, 55
 Balaban, 49
 Balfaur, 76
 Balıkesir, 2, 31
 Bamran, 3
 Bandırma, 31
 Barzan aşireti, 51
 Başkale, 50, 56, 60, 89
 Batereyan, 49
 Batı Trakya, 2
 Batıyan aşireti, 51
 Batum, 9, 69, 70
 Baturan aşireti, 51

Bayat, 50
 Bayburt, 12
 Bayındır, 67
 Baytar Nuri, 110, 114
 Baziki aşireti, 51
 Bedir Ağa, 104
 Bedir Bey, 54
 Bedirhan aşireti, 51
 Bedirhaniler, 84
 Beğdili, 53
 Bekare aşireti, 51
 Bekırı aşireti, 51
 Bekirhan aşireti, 51
 Belçika, 7
 Belen, 30
 Berdan, 50
 Berezan aşireti, 40, 51
 Bergama, 67
 Beridhanlı Aşireti, 53
 Berikanlı aşireti, 118
 Beritanlı aşireti, 51
 Berjeri, 50, 51
 Berlin, 15, 73
 Beydağı, 104
 Beytüşşebap, 50
 Bidri aşireti, 50
 Bilecik, 58
 Bilice aşireti, 50
 Bingazi, 20
 Bingöl, 49, 50, 59
 Bini Ecil aşireti, 51
 Bini Hamat aşireti, 51
 Bini Muhammet aşireti, 51
 Bini Naimi aşireti, 51
 Bini Uhbeyt aşireti, 51
 Bini Yusuf aşireti, 51
 Bini Zeyt aşireti, 51
 Birecik, 30
 Birelli aşireti, 118
 Birimi aşireti, 51
 Bitlis, 9, 11, 12, 13, 26, 28, 36, 50, 54, 89, 94, 112, 115, 125
 Bodrum, 69
 Boğazlıyan, 71
 Bolton, 83
 Bozcaada, 76
 Breslau, 8
 Brest-Litovsk, 77
 Brodrey aşireti, 51
 Bruno, 100
 Bubelan aşireti, 51
 Bucaklı aşireti, 51
 Bulanık, 39, 49, 115, 118
 Bulgaristan, 17
 Bunaust, 68
 Burdur, 68, 69
 Burhan Yenigün, 58
 Buriki aşireti, 51
 Burukan, 49
 Butukan aşireti, 50
 Bürikan Aşireti, 54
 Bürüki, 39, 54
 Büyükkada, 16

C

Cafer Ertuş, 58
 Calthorpe, 17, 18, 19, 21, 61, 66, 81, 84, 86, 87, 89
 Canan kabilesi, 57
 Cassel, 23
 Celadet, 86, 101, 102, 105, 107
 Celal Bey, 95
 Celali, 39, 49, 50, 51, 54, 55
 Celile Celil, 86, 112, 115
 Cemal Bey, 104
 Cemil Çeto, 94, 96
 Cemil Paşazade Ekrem Bey, 101
 Cemilpaşazade Mustafa Bey, 110
 Cevdet Bey, 62, 103
 Ceyhan, 30
 Ceyhun, 63
 Cezayir, 78
 Ceziretü'l-Ömer, 53
 Chrysostomos, 65, 66
 Churchill, 82
 Cibran, 39, 49, 51
 Cizre, 50
 Clarke, 83
 Clemenceau, 18, 33, 64
 Culur, 50
 Cumeyri aşireti, 51
 Cumhuriyet, 5

Ç

Çaçan aşireti, 51
 Çağlayan, 50
 Çanakkale, 8, 9, 11, 17, 19, 21, 34, 54, 62, 76, 77, 79, 125
 Çaruma aşireti, 51
 Çatak, 50, 56, 57, 58
 Çayı aşireti, 51
 Çayırılı, 50
 Çekurlu aşireti, 51
 Çelikhan, 50
 Çemkari aşireti, 51
 Çemnehri aşireti, 51
 Çerkezan, 50
 Çeşme, 67
 Çeyirli, 51
 Çıldır, 3
 Çiftehan, 63
 Çiti aşireti, 51
 Çobaş, 3
 Çorum, 3
 Çukurca, 50, 52
 Çukurova, 28, 62, 82

D

Damat Ferit Paşa, 17, 81, 82, 98
 Davudiyan aşireti, 51
 Dekşori aşireti, 51
 Demenan, 49, 118
 Derik, 84, 118
 Dersim, 26, 50, 110, 112, 113, 115
 Derviş Cemal aşireti, 50
 Deşüran, 50
 Dırışan, 50

Dicle, 39, 74, 129
 Didan aşireti, 51
 Diyadin, 50
 Diyani aşireti, 51
 Diyap Ağa, 111
 Diyarbakır, 3, 11, 12, 26, 28, 32, 51, 53, 88, 89, 93,
 96, 97, 99, 100, 101, 103, 107, 110, 112, 115
 Diza, 89
 Dodikan aşireti, 51
 Doğanlı Aşireti, 56
 Doğu Anadolu, 1, 2, 10, 14, 24, 25, 28, 35, 36, 37,
 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 51, 52, 53,
 54, 56, 64, 70, 73, 83, 86, 88, 90, 93, 96, 107, 109,
 114, 119, 120, 122, 124, 125, 128, 129
 Doğu Bayazıt, 25, 50
 Doratheos Mamelis, 67
 Döğerli, 56, 62
 Dörtöl, 61, 63
 Dudegan, 3
 Duderan aşireti, 51
 Duderian aşireti, 50
 Dudran aşireti, 51
 Dulkadir Beyliği, 25
 Dümbulan aşireti, 50

E

Edirne, 31
 Edmonds, 83
 Ege, 15, 66
 Elazığ, 3, 26, 58, 83, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105,
 108, 110, 112
 Elbeyi, 50
 Eleşkirt, 39, 50
 Elphinson, 83
 Emin Ali, 54, 86
 Enez, 76
 Enver Paşa, 10, 15, 123
 Erbil, 89
 Erciş, 49, 118
 Ergani, 26
 Erivan, 54
 Erol Kurubaş, 80, 81, 108
 Ertuşi aşireti, 39, 56, 57, 58, 59, 118
 Eruh, 50
 Erzincan, 11, 25, 49, 111, 112, 113, 125
 Erzurum, 3, 9, 10, 11, 25, 28, 32, 54, 88, 93, 94, 95,
 96, 97, 98, 100, 101, 104, 108, 110, 114, 115, 117,
 118, 120, 123, 125
 Ezdinan, 49, 52, 57, 58
 Ezirget, 12

F

Faruk Gürtunca, 86
 Fatih Sultan Mehmet, 35
 Faysal, 15
 Feke, 30
 Ferşatan, 50
 Fethi Bey (Okyar), 22
 Fethiye, 69
 Fırat, 30, 39, 73, 74, 115, 129
 Filistin, 9, 15, 33, 64, 76
 Foça, 66
 Francer, 82

Fransa, 7, 15, 29, 33, 64, 75, 76, 77, 78, 79, 81
 Fransız İhtilali, 78
 Franz Ferdinand, 7, 74
 Furuzan Bey, 22

G

G.R.Driver, 83
 Galiçya, 9, 10
 Garisan, 49, 51
 Garzan, 49, 94
 Gates, 82
 Gavişkan kabilesi, 52
 Gaziantep, 17, 27, 53, 118, 128
 Gelibolu, 76
 Genç, 26
 General Hamelin, 62
 General Niessel, 79
 George Kidston, 108
 Gerger, 50
 Gevdan kabilesi, 49, 57, 118
 Gıyaseddin Emre, 55
 Giraviran kabilesi, 52
 Giravyanlar kabilesi, 57
 Goeben, 8
 Goyi kabilesi, 57
 Gökalp, 48
 Gökçeada, 76
 Greenhouse, 83
 Gudiki aşireti, 51
 Gülek Boğazı, 30
 Güneydoğu, 1, 2, 3, 4, 5, 13, 24, 28, 35, 37, 38, 39,
 40, 49, 51, 53, 56, 57, 58, 60, 73, 80, 87, 88, 92,
 93, 94, 98, 106, 116, 119, 126, 129, 130, 3
 Gürpınar, 50, 52, 56
 Güyan aşireti, 118

H

Habesbeni aşireti, 84
 Habsburg, 8
 Hacan kabilesi, 52
 Hacı Bayram aşireti, 51
 Hacı Kaya, 97, 103, 106
 Hacı Mecid Ağa, 55
 Hacı Musa Bey, 12, 94
 Hacı Ömer, 40
 Hacıderli aşireti, 118
 Hacimendan kabilesi, 52
 Haçador Ağa, 109
 Hafik, 111
 Hakkari, 26, 49, 52, 56, 58, 60, 83, 118
 Halaf Bey, 83
 Halep, 15, 24, 25, 27, 28, 30, 33, 64, 89, 106
 Halet Bey, 102
 Hali kabilesi, 55
 Halid bin Velid, 53
 Halil Bey, 99, 100, 101, 102, 104, 115
 Halilan kabilesi, 52, 57
 Halit Bey, 99
 Halk Bankası, 55
 Haltı aşireti, 51
 Hamidiye Alayları, 39, 40, 90, 122
 Hamilton, 83
 Hancuk aşireti, 51

Hani kabilesi, 57
 Harbord, 106
 Harput, 26, 107
 Harran, 3, 89, 117
 Hartaşı aşireti, 51
 Hasan Bey, 53
 Hasan İzzet Paşa, 10
 Hasan Tahsin, 66
 Hasani aşireti, 51
 Hasankale, 11
 Hasenan, 40
 Haydar Bey, 110, 111, 112, 113, 114
 Haydaran kabilesi, 52
 Haydaranlı aşireti, 39, 49, 50, 118
 Haymana, 59
 Hazar Denizi, 22
 Helene, 19
 Hesenan, 49
 Hevedan aşireti, 50, 51
 Heverki aşireti, 51
 Heyderi aşireti, 51
 Heyet-i Temsiliye, 62, 94
 Hınıs, 49, 95, 115, 118
 Hıran, 49
 Hicaz, 9, 15, 20, 27, 74
 Hindistan, 15, 33, 73, 74, 83, 88
 Hirtuvi aşireti, 51
 Hiyan aşireti, 51
 Hohler, 85
 Horasan, 32
 Hormek, 49, 51
 Hormekli aşireti, 50
 Hövükşian, 12
 Hubeyti aşireti, 51
 Hurşid Ahmet Paşa, 24
 Hüseyin Paşa, 53
 Hüzmecliuşağı aşireti, 118

I

I. Abdülhamit, 25
 II. Abdülhamit, 4, 35, 40, 73, 74, 90
 Ilıca, 118
 Irak, 9, 16, 17, 20, 32, 33, 34, 64, 73, 74, 89, 90
 Islahiye, 30

İ

İbade aşireti, 51
 İbrahim Paşa, 25, 39, 89
 İhtilal İslam Komitesi, 64
 İlyas Bey, 100, 103, 104
 İmadiye, 103
 İmroz, 76
 İngiltere, 4, 7, 8, 15, 16, 18, 23, 33, 34, 64, 65, 69, 70,
 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86,
 87, 88, 89, 90, 91, 92, 101, 106, 110, 117, 119
 İran, 9, 20, 49, 54, 83, 88, 89, 115
 İskenderun, 30, 33, 62, 69
 İsmail Beşikçi, 35, 37, 38
 İsmet İnönü, 22
 İstanbul, 1, 2, 8, 10, 11, 14, 15, 16, 18, 19, 21, 22, 23,
 25, 28, 31, 34, 36, 37, 39, 40, 41, 52, 59, 62, 63,
 66, 68, 70, 72, 74, 75, 76, 78, 80, 81, 82, 83, 84,
 85, 86, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99,

101, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112,
 116, 117, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128,
 129
 İtalya, 7, 15, 65, 68, 76
 İttihat ve Terakki, 4, 40, 53, 64, 78, 99
 İzmir, 14, 15, 18, 21, 23, 31, 65, 66, 67, 68, 69, 71,
 76, 87, 96
 İzol aşireti, 49, 51, 58
 İzoli, 3, 62
 İzollu aşireti, 51
 İzzet Paşa, 17, 21, 65, 78, 114

J

Jardine, 83
 Jirkan kabilesi, 57
 Jirki, 50, 56

K

Kadirli, 24, 30
 Kafkasya, 20, 41, 65, 90, 103
 Kahta, 85, 104
 Kalanuşağı aşireti, 118
 Kalecik, 3
 Kalıyan, 50
 Kamil Bey, 53
 Kamuran Bey, 86, 101, 107
 Kangal, 111, 112
 Kanuni Sultan Süleyman, 35
 Kara Hasan, 62
 Karaburnu, 66
 Karacadağ, 3
 Karadeniz, 8, 13, 19, 96
 Karakeçi aşireti, 51, 71
 Karakeçili, 2, 51, 58, 59, 116, 122
 Karaköse, 11
 Karaman, 3, 31, 56
 Karataş, 30
 Karlıova, 39, 49, 50, 115
 Kars, 3, 9, 24, 28, 54, 70, 99, 118
 Kasım Emre, 55
 Kastamonu, 28
 Katha, 50
 Kayseri, 17, 43, 98, 101, 111, 116, 123, 126, 128, 3, 4
 Kazım Bey (Özalp), 23
 Kazım Karabekir, 15, 69, 93, 98, 99, 109
 Keçel aşireti, 50
 Kemah, 102, 111
 Kemal Bey, 71
 Kemal Karpat, 26
 Kemanlı aşireti, 50
 Kemişan, 12
 Keşan, 31
 Keşkolar aşireti, 51
 Keşkoliyan aşireti, 50
 Kezan aşireti, 51
 Kışan aşireti, 51
 Kievensler, 50
 Kıgı, 49
 Kırıkhan, 30
 Kırıkkale, 2, 122
 Kırköy, 54, 55
 Kırvarlı aşireti, 51
 Kiği, 50

Kiki aşireti, 51
 Kilikya, 15, 22, 29, 33, 34, 62, 63, 73, 76, 116, 122
 Kilis, 24, 29, 30, 63
 Kinyas Kartal, 3
 Kocaeli, 31, 76
 Koçgiri, 49, 110, 111, 112, 113, 117
 Koçhisar, 30
 Koksü, 40
 Komsorlu aşireti, 51
 Konya, 14, 31, 65, 69
 Kordon, 65
 Korsuvak, 12
 Kozan, 30
 Köprüköy, 9, 10, 11
 Kör Hüseyin Paşa, 39
 Kösten Adası, 66
 Kulp Boğazı, 13
 Kumkan, 50
 Kureyşan, 49
 Kureyşli aşireti, 51
 Kuri kabilesi, 54
 Kurmaçlar kabilesi, 55
 Kuruçay, 111
 Kutü'l-Amara, 16, 34
 Kuvay-ı Milliye, 97, 112, 126
 Kürdistan, 64, 65, 74, 76, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 88,
 90, 91, 101, 102, 106, 110, 112, 115, 117, 124,
 127, 129
 Küresin, 39
 Kütahya, 3, 24

L

Lawrence, 83, 85
 Lazarev, 84, 85, 86, 116
 Le Temps, 79
 Liverpool, 18
 Livili, 39
 Lolan, 49
 Lolanlı aşireti, 51
 Londra, 17, 24, 76, 80, 81, 86, 87, 88, 90, 106, 111
 Lord Bryce, 91
 Lord Curzon, 64
 Lybyer, 82

M

Maden, 26
 Mahalmi aşireti, 83
 Mahbuban, 12
 Mahhuran kabilesi, 57
 Mahmetpiran kabilesi, 57
 Mahmut Bey, 84, 113, 116, 117
 Makedonya, 9, 78
 Maladibo aşireti, 51
 Malaşero aşireti, 51
 Malatya, 3, 24, 26, 83, 86, 98, 99, 100, 101, 102, 103,
 104, 105, 106, 107, 108, 110, 112
 Malazgirt, 10, 11, 39, 49, 115
 Malkara, 31
 Mamahatun, 108
 Mamhuran, 50
 Mamüretülaziz, 26, 28
 Manisa, 31, 67

Maraş, 3, 24, 25, 28, 30, 33, 34, 56, 61, 71, 72, 79,
 108, 110
 Mardin, 14, 26, 32, 51, 53, 62, 70, 71, 83, 84, 109,
 116, 117, 118, 124, 129
 Mareşal Foch, 62
 Marhuran aşireti, 51
 Marmara, 8, 17, 76
 Marmaris, 69
 Marsilya, 29
 Maşatlık, 66
 Mavri Mira Cemiyeti, 67
 Megola İdea, 68
 Mehmedan, 50
 Mehmediyan aşireti, 51
 Mehmet Ali Paşa, 24, 25, 78
 Mehmet Eröz, 1, 59
 Mehmudeki aşireti, 51
 Meinertzhagen, 85
 Memani, 50, 51
 Mendan kabilesi, 52
 Menelaos, 19
 Menemen, 31, 67
 Mentese, 66
 Mersin, 30, 61, 63, 79, 106
 Merzifon, 14, 70
 Metinan aşireti, 118
 Mevlanzade Rifat, 101, 102
 Mezopotamya, 64, 73, 75, 76, 81, 90, 91
 Mısır, 24, 25, 27, 74, 78
 Midilli, 8
 Midye, 76
 Mikail Elçi, 60
 Mil Partisi, 49
 Milan, 39, 49, 58
 Milkan aşireti, 51
 Milli aşireti, 3, 51, 59, 84, 89, 97, 115, 116, 117
 Mim Kemal Öke, 74, 83, 89, 92, 97, 104
 Miran aşireti, 51
 Mirekler aşireti, 51
 Molla Ali, 58
 Mondros, 4, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 23, 31, 33, 34,
 61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 78, 79, 93, 122,
 124, 129
 Morlan, 82
 Mukuri aşireti, 51
 Mumpuran aşireti, 51
 Muradiye, 39, 49, 118
 Musaresan aşireti, 51
 Mustafa Kemal Paşa, 4, 5, 9, 11, 12, 13, 14, 22, 33,
 61, 68, 71, 82, 85, 87, 89, 92, 93, 94, 96, 97, 98,
 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109,
 110, 111, 113, 115, 119, 120, 125
 Musul, 4, 15, 23, 33, 60, 64, 65, 69, 71, 74, 75, 78,
 80, 83, 87, 88, 90, 127, 129
 Muş, 11, 12, 13, 26, 49, 54, 118
 Mutki, 12, 13, 49, 50, 94

N

Nabi Bey, 22
 Napolyon, 78
 Narlıdere, 50
 Narman, 10
 Navarin, 78
 Nazilli, 67
 Nazimiye, 118

Neri, 89
 Niğde, 31
 Nikola, 11
 Nizip, 25, 29, 30
 Noel, 4, 54, 81, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 97, 98,
 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108,
 127
 Novrosis, 8
 Nowill, 83
 Nurettin Paşa, 17, 65, 113
 Nusaybin, 83, 89

O

Odesa, 8
 Omergan, 3
 Orhan Türkdoğan, 1, 36, 37, 38, 52, 55, 57
 Orta Doğu, 15, 18, 33, 74, 76, 91
 Ovacık, 111, 112, 113, 118

Ö

Ödemiş, 67

P

Paris, 17, 19, 64, 70, 87, 109
 Patnos, 39, 50
 Paul de Veou, 29
 Pertek, 49
 Pervari, 50
 Pinyanişi aşireti, 39, 51, 56, 59, 60
 Pirmendan kabilesi, 52
 Piyan aşireti, 51
 Poliklos, 50
 Pontus-Rum, 14, 70, 96
 Poşa aşireti, 50
 Pozantı, 63
 Princip, 7
 Pülümür, 49

R

Rakka, 3, 25, 56
 Rauf Bey, 16, 17, 21
 Redd-i İlhak Cemiyeti, 66
 Refahiye, 50, 110, 111, 113
 Remedotki aşireti, 51
 Reşat Hikmet, 17
 Reşit Akif Paşa, 22
 Reşit Efendi, 87
 Richard Dunn, 106
 Rişvan, 50, 101, 104
 Romanof, 8
 Romanya, 9
 Rumeli, 3, 15, 27, 35, 71, 96
 Rumyan, 50
 Rusya, 7, 8, 54, 76, 78, 80
 Ryan, 81

S

Sadullah Bey, 17
 Sadullah Efendi, 94
 Saimbeyli, 30

Saint Jean De Maurriene, 76
 Sakarya, 76
 Samsat, 24
 Samsun, 3, 14, 32, 62, 70, 92, 99, 129
 Sancakkale, 66
 Saray-Bosna, 7, 74
 Sarıkamış, 10
 Saruhan, 3
 Sason, 12, 13
 Sedadi aşireti, 51
 Selçuk, 67, 69
 Selemde aşireti, 51
 Senedgan, 3
 Sersem kabilesi, 54
 Seydan, 50
 Seyit Abdülkadir, 81, 84
 Seyit Ahmet, 87
 Seyit Taha, 89
 Sıpikan, 39
 Sırbistan, 7
 Siftek, 23
 Sigan aşireti, 51
 Signali aşireti, 51
 Siirt, 26, 32, 51
 Siirtli kabilesi, 55
 Silifke, 2, 30
 Silopi, 50
 Silvan, 13, 110
 Simko, 89
 Simsor köyü, 59
 Sina Akşin, 34, 99, 104
 Sipikan aşireti, 51
 Sirkeci, 68
 Sivas, 3, 26, 28, 31, 32, 56, 61, 71, 83, 86, 94, 96, 97,
 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107,
 108, 112, 114, 115, 122
 Sivastopol, 8
 Siverek, 26, 58, 59, 71, 97, 101, 116
 Siyale aşireti, 51
 Soane, 83
 Sofia, 7
 Sofya, 15
 Souchon, 8
 Suriye, 14, 15, 17, 20, 22, 24, 29, 33, 34, 50, 62, 64,
 75, 76, 79, 82, 116
 Suruç, 40
 Susuz, 118
 Suşehri, 111
 Suvar kabilesi, 54
 Süleyman Bey, 58
 Süleyman Paşa, 3
 Süleyman Sabri Paşa, 45, 46, 128
 Süleymaniye, 88, 89, 103
 Sykes-Picot, 33, 76, 80

Ş

Şam, 15, 33, 64
 Şanlıurfa, 42, 53, 124
 Şarköy, 23, 31
 Şatoğlu Mustafa Ağa, 97
 Şavak, 49, 51
 Şebinkarahisar, 26
 Şemdinli, 50, 103, 118
 Şemsıkı aşireti, 51
 Şerefan, 50, 51, 52

Şerefan aşireti, 51
 Şerefan kabilesi, 52
 Şerefname, 36, 37
 Şevket Turgut Paşa, 67
 Şeyh Halil, 83
 Şeyh Mahmut, 87, 88, 94, 103
 Şeyh Ziyaeddin, 94
 Şeyhanlı, 62
 Şeyhhasenan, 49
 Şıdan, 50
 Şıhlar kabilesi, 54
 Şırnak, 3, 50, 71
 Şıdan kabilesi, 52, 57
 Şipikan, 49

T

Tabuk, 12
 Takori, 49
 Takoriyan, 39
 Talat Paşa, 15
 Tarık Zafer Tunaya, 92
 Taşnak Komitesi, 112
 Tatvan, 12
 Tekirdağ, 31
 Tekman, 40
 Tercan, 50
 Teter kabilesi, 54
 Tefrik Paşa, 78
 Theologos Gazetesi, 63
 Tiflis, 54
 Tire, 38, 67
 Tokat, 3, 70
 Tom Hohler, 85
 Torbalı, 67
 Toros Tünelleri, 18
 Tortum, 10, 11, 32
 Toti kabilesi, 55
 Townshend, 16, 17
 Toynbee, 34
 Trablus, 20
 Trabzon, 3, 12, 70, 88
 Trakya, 11, 23, 68, 76
 Truva, 19
 Tunceli, 26, 49, 52, 58, 118
 Tutak, 10, 49
 Türkistan, 37, 52
 Türkiye, 1, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 16, 17, 18, 20, 23, 24, 34, 54, 59, 61, 64, 65, 72, 76, 77, 79, 82, 84, 92, 97, 99, 108, 110, 116, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 129
 Türkmen, 2, 39, 50, 53, 56, 59, 111

U

Uludere, 50, 118
 Umraniye, 113
 Urfa, 2, 24, 25, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 40, 50, 51, 53, 56, 58, 59, 62, 71, 72, 79, 97, 105, 110, 116, 122, 130
 Urla, 8, 67
 Urmiye, 89
 Uzundere, 52, 53
 Uzunköprü, 68

V

Vahdettin, 17, 22
 Van, 10, 11, 12, 26, 28, 32, 35, 39, 45, 46, 49, 51, 52, 54, 56, 58, 59, 79, 83, 89, 112, 115, 117, 118, 124, 128
 Varto, 39, 49, 115
 Venizelos, 67, 71
 Viranşehir, 39, 97, 116

W

Wilson, 15, 24, 72, 77, 88, 108, 110, 117
 Wittek, 35
 Woolley, 83, 91

Y

Yellice, 112
 Yemen, 9, 20, 27
 Yıldırım Bayezid, 25
 Yusuf Halaçoğlu, 2, 3, 36
 Yüksekova, 49, 60

Z

Zaho, 103
 Zara, 111
 Zevan Efendi, 71
 Zeydan aşireti, 51
 Zırkiyan, 50
 Zırkı aşireti, 51
 Zıl Partisi, 39, 49
 Zilan aşireti, 39, 49, 50, 51
 Ziran, 50
 Zirkan aşireti, 40, 49, 51
 Zivakan aşireti, 51
 Ziya Gökalp, 38, 47
 Zor Temir Paşa, 58
 Zülkadiriye, 24

EKLER

ÖZGEÇMİŞ

Okutman Cengiz Kartın

Doğum yeri ve tarihi.....: Kayseri- 1979

Tabiiyeti ve medeni hali.....: T.C./Evli ve bir çocuk babası

Ev adresi.....: Yeniköy mah. Çanakçı sok. Pembe Köşk
Ap. No: 14/1 Melikgazi/ Kayseri.

Cep:(0535) 870 46 89

Eğitim:

İlkokul.....: Hayriye Dabanoğlu İlkokulu-Kayseri
(1985-1990)

Orta öğrenim.....: Şaban Fazlıoğlu Ortaokulu-Kayseri (1990-
1993)

Lise.....: Kayseri Lisesi-Kayseri (1993-1996)

Yüksek Öğrenim:

Lisans.....: Erciyes Üniversitesi Fen-edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü (1997-2001)

Yüksek Lisans.....: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (2001-)

Yabancı Dil: İngilizce

Çalışma Yaşamı:

Erciyes Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü Öğretim Elemanı olarak görev yapmaktadır.

Tez Çalışmaları:

Lisans.....: 1063 (1653) Tarihli Kayseri Şer'iyye Sicili
(2001-2005).

Yüksek Lisans.....: Mustafa Kemal Atatürk'ün Milli Mücadele
Döneminde Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'daki Aşiretlere Yönelik Siyaseti.

Yayınlanmış Makalesi:

“1862 Tarihli Vergi Kayıt Defterine Göre Endürlük Köyü”, IV. Kayseri ve Yöresi Tarih
Sempozyumu Bildirileri, Erciyes Üniversitesi yay., Kayseri 2003, s. 323-333.

E-Posta:ckartin@erciyes.edu.tr